

Народный Комиссариат по делам Национальностей

Харьковский Институт Живых Восточных Языков

ОР 72622
2

2

N. Marri

RIΘ ΘQOVROBS IAΦETURI
ENAΘMEΘNIEREBA?

Н. Марр

ЧЕМ ЖИВЕТ ЯФЕТИЧЕСКОЕ
ЯЗЫКОЗНАНИЕ?

ХАРЬКОВ

1928

2

ნაკელ მარრა

რით ცხლავრლბეს იახუეტიური ენათმეცნეერება?

Niko Marri

RIΘ ΘQOVROBS IAΦETURI
ENAΘMEΘNIEREBA?

Напечатано по определению Петроградского Института Живых Восточных
Языков.

Июнь 1922 г.

Ректор *А. Самойлович*.

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ИМПЕРАТОРСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

Единый Кавказ, одно письмо.

(Вместо предисловия).

В настоящее время нас не может не интересовать переход всего Кавказа на один общий алфавит, в особенности тех кавказских народов, которые имеют чистое или по смешению племенное родство с яфетической семьей.

Единый Кавказ, один алфавит, отлитый в формы в соответствии с природой яфетических языков! Может, наш яфетидологический алфавит, приспособленный для научных целей, общественной жизнью будет отвергнут, но всетаки и он пригоден для примера, даже с его помощью легко видеть, насколько облегчится для всего культурного мира изучение примерно грузинского при пользовании им, тем более, если органически слить с основными частями букв отдельно над ними или под ними стоящие знаки.

Как образчик для транскрипции выбрал я доклад о современном положении яфетидологии, прочитанный весной 1921 года грузинам студентам в Париже и Берлине. Обнародование его, быть может, подействует и своим содержанием ознакомлению широких в Грузии кругов с новой лингвистической теорией, касающейся непосредственно и грузинского языка.

Н. М.

3 февр. 1922 г. Петроград.

ერთობილი კავკასია, ერთი ანბანი.

(წინასიტყვაობის სპეციალი).

ახლა ხან უნდა გვიანტიკურსებდეს მთელი კავკასიის ერთ ანბანზე გადასვლა, განსაკუთრებით იმ ერთა, რომელნიც იაფეტურ მოდგმის საოკისავი აზიან წმინდათ თუ ჩარევიით.

გაერთიანებული კავკასია, ერთი ანბანი, იაფეტურ ენათ მოდგმის ბუნებაზე ჩამოყალიბებული! იქნება, ჩვენი სამეცნიერო იაფეტური ანბანი უკუეკლას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, შარა სანიმუშოთ მანისც ვარკა, მითაც ადვილათ დასახსია, თუ რამდენათ გაუადვილდება მთელ კულტურისან მსოფლიოს, მაგალითათ, ქართულის შესწავლაც მის ხმარებით, მეტადრე თუ ასოებსზე თუ ქვე ცალკე დასმული ნიშნები ლრგანიულათ შეუერთეთ დედო ნაწილს თითო ასოისას.

ნიმუშათ ამოფიჩიე ჰარიზში და ბერლინში ქართველ სტუდენტობას რომ მოხსენება წაუკითხე. მის გამოქვეყნებამ, იქნება, თავის შინაარსითაც საენათმეცნიერო ახალ თეორიის ფართო წრეებში გაცნობას გზა გაუთელას.

ნ. შარბი.

Erđobılı Kavkasia, erđı anbanı.

(Tinasitkvaobıs samagiero).

Aqla qan unda gvainteresebedes mđeli Kavkasıs erđ anbanze gadasvla, gansakuđrebıđ im erđa, romelnıđ ıapetur modgmıs nađesavı arıan ımındađ ıu đarevıđ.

Gaerđıanebulı Kavkasia, erđı anbanı, ıapetur enađ modgmıs bunebaze đamokalıbebulı! Iqneba, đvenı sameđnıero ıapeturı anbanı ukıngdos sazogadoebrıy đđovrebamı, mara sanımunıođ mainđ varga, mıđađ advılađ dasanaqıa, ıu ramdenađ gauadvıldeba mđel kulturosan msophıos, magalıđađ, qarđulıs ııesta-vlađ mıs qmarebıđ, metadre ıu asoebıs ze ıu qve đalke dasmulı mınebi organıulađ ııeuerđeđ dedo natıls ıııđo asoısas.

Nımunıađ amovırđıe Parızın da Berlının qarđvel studentobasrom moqseneba taıkıđqe. Mıs gamđqveknebam, ıqneba, đavis ııınaarsıđađ saenađmeđnıero aqal đeorıs qarđo ııreebııı gađnobas gza gauđelos.

N. Marrı.

რით ცნობდნენ იათეტიკური ენათმეცნიერება?

მისი უმთავრესი პრობლემა და წამოყენებული საპრობლემო საკითხები, მისი განუყოფელი და სწავლადობის-
რეკონსტრუქციული მნიშვნელობა და შედეგები, მისი დღევანდელი განსაცდელი.

სინამდვილეს მოკლებული იქნებოდა, მომეხსენებინათ თქვენთვის, რომ თითქო ჩვენ, იათეტიკოლოგები ან იათეტიკოლოგები, ახალ რამ, არ სმენილ აზრს ვაცხადებდეთ, ვითომც იათეტიკური ენათმეცნიერებას ისეთი პრობლემა წამოყენებოდა, რომ მისი ლანდიც არ უფიქროსოდა უწინ მსოფლიოთ, მისი მსგავსი რამ არ გავიწყობოდა დედამიწაზე.

პირიქით, ჩვენი თქმულის შინაარსი არავითარ სიხლეს არ წარმოადგენს. ჩვენ რომ ახლა დედა პრობლემა და ერთი რიგი კონკრეტული ან ხორცშესხმული საკითხები გვანტერესებს, დიდი ხანია ჩვენგან დამოუკიდებლათ ცნობილია და მუშაობაც წარმოებს, ერთგვარათ, მათზე.

დედა კულტურის ისტორიული პრობლემა არის შეხმეფეთურ ცივილიზაციის წარმოშობა და მისი პირვანდელ შემქნელთა გვარტომობა, — იმ შემქნელთა, რომლებმაც ბერძნებს და, რასაკვირველია, რომაელებსაც დასწრეს თავის საკულტურო შემოქმედებითი ჭირნახულობით.

მასთან, ამ დედა პრობლემასთან, შეკავშირებულია ერთი წყება საკითხები, რომელთაგან თითო თავისთავათ დიდ სპრინციპო პრობლემას შეადგენს და ხშირათ იყოფება მრავალ კერძო მძიმე საკითხებათ, იმოდენ მძიმე საკითხებათ, რომ მთელი კერძოცოდნის (სპეციალისტობის) შექმნათ უფიქროსი თითო მათგანი. ზოგად ხაზებით რომ შემოვთარგლოთ, ეგ საკითხები დაისახლება აგრე:

I. შვამდინარეთის (მესოპოტამიის) პირვანდელი კულტურისანი ენა და პირველ ლურსმურ წარწერათ ენები,

II. კავკასიის და მისი მიდამოთა ლურსმურ წარწერათ მკვიდრი ენები,

Ի՞նչ ձգտումներով լինում է անհատի զարգացումը?

Միս անհատի խնդիրը և խնդիրը անհատի զարգացումը, միս անհատի խնդիրը և խնդիրը անհատի զարգացումը, միս անհատի խնդիրը և խնդիրը անհատի զարգացումը.

Ստանդարտ մեթոդներով, մեթոդներով զարգացումը, ընդ որում զարգացումը, լինում է անհատի զարգացումը, ընդ որում զարգացումը, լինում է անհատի զարգացումը, ընդ որում զարգացումը, լինում է անհատի զարգացումը.

Ինչպիսիք, զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը. ընդ որում զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը, ընդ որում զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը.

Ընդ որում զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը.

Մասնավորապես զարգացումը, մեթոդներով զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը.

I. Միջագետքի (Մեզոպոտամիայի) զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը.

II. Կովկասի և միջագետքի զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը և զարգացումը զարգացումը.

III. მცირე-ასიური პირვანდელი მკვიდრი ენები,

IV. აღმოსავალ შვანხელეთის პირვანდელი მკვიდრი ენები,

V. დასავალ შვანხელეთის პირვანდელი მკვიდრი ენები,

VI. გადათვლილ პირვანდელ ენათ და იმავე წრეში ცნობილ ჩვე-
ნამდი მოწვენილ ძველ და ახალ ინდოევროპულ ენათ განწყობილება,

VII. უცნობ ძველ კულტურისან ენათ და კავკასიის მკვიდრ ენათ
განწყობილება.

რასაკვირველია, იათეტიური ენათმეცნიერება ზოგ რამ საკითხს
სხვანაირათ დასვამს, იქნებ უფრო ხალხმავებით და გაბედულობით,
და ზოგს კიდევ სავრინციზო თეორიულ პრობლემას წამოაყენებს —
ამას დღესვე დავინახავთ —, მაგრამ მოხსენებულ საკითხების ფარ-
გლებში იათეტიური ენათმეცნიერება ადვილათ ჰპოვებს თავის სუ-
ლისკვეთების დაკმაყოფილებას. შიგა და შიგ უკვე ნაწარმოებში რომ
მუშაობით შეიტანებით, მალე შეიტყუობთ, ბევრი რამ მომზადებული
ყოფილა, და იათეტიდოლოგის ზოგჯერ მხოლოდ დალაგებული მასა-
ლის ახალი გამოშუქება და მათი მჭრქალი შესწავლის გამობრწყინება
სჭირია.

მაგრამ ისიც უნდა მოგხსენდესთ, რომ უკვე წარმოებული მეცნი-
ერული შრომის დადებითი მხარე დიდი ხნის არ არის, გასრულ საუკე-
უნის მეორე ნაწილს ეკუთვნის. ადრინდელი, მეცხრამეტე საუკუნის
მეორე ნახევრამდე დასწრებული კვლევაძიება ან არ სუთევეს იმავე
საკითხებზე, ან თითქმის მისაღები არ არის ყურადღებაში.

მე-XIX საუკუნის დიდი შემოქმედებითი მოძრაობა, წასრულის
კვლევაში, მეცნიერების სამ დარგს ეკუთვნის: ენათმეცნიერებას,
აღმოსავლეთის-მეცნიერებას (მეაღმოსავლეთობას ან ორიენტალიზმს)
და არქეოლოგიას. ჩვენ მთავარ პრობლემასში და მისგან გამო-
წვეულ საკითხებში წილი აქვს მხოლოდ ორიენტალიზმს ან მეაღმე-
სავლეთობას და არქეოლოგიას. მეცნიერების ეს ორი დარგია, რომ
ზემო გადათვლილი საკითხების დასმელი და მეცნიერულათ შემუ-
შავების დამცველი გახლდათ, საგულისხმოა, დაკავშირებით ეთნოგრა-
ფიასთან და ეთნოლოგიასთან, რომელთაც თავისი საკუთარი შემოქ-
მედებითი გამოშუქება და ცოცხალი მასალა შემოაქვსთ. რაც შეეხება
განხეხებულ ენათმეცნიერებას, ამ ძირითად ახალ მეცნიერებას,
თუმცა იგი მე-XIX საუკუნის შექმნილება ბძანდება, თავის ამხანაგ

III. mšire-asiuri pırvandelı mkvidrı enebi,

IV. ađmosaval IIIvađmeleđıs pırvandelı mkvidrı enebi.

V. dasaval IIIvađmeleđıs pırvandelı mkvidrı enebi,

VI. gadađvııl pırvandel enađ da imave treını đnobıl đve-namdi motevnıl đvel da ađal indoevropul enađ gantkobileba,

VII. uđnob đvel kulturosau enađ da Kavkasıs mkvidr enađ gantkobileba.

Rasakırvelia, ıapeturi enađmeđnıereba zog ram sakıđqs sqvanırađ dasvams, iqneb uđro đađrmavebıđ da gabedulobıđ, da zogs kıdev saprıńđıpo đeorıul problemas tamoakenebs — amas dđesve davınađavđ —, magram mođsenebul sakıđqebıs ıar-glebııı ıapeturi enađmeđnıereba advılađ hpovebs đavis su-lıskveđebıs dakmakopılebas. IIIıga da ııng ukve natarmoebııı rom muıaobıđ meıtanebıđ, male meıtkobđ, bevrı ram momzadebulı kopıla, da ıapetıdologs zogđer mđolođ dalagebulı masa-lıs ađalı gamowuqeba da mađı mqrqalı mestavlıs gamobrtkineba stıııa.

Magram ıııđ unda mođsendesđ, rom ukve tarmoebulı međnı-erulı ııromıs dadebıđı mđare dıdı qnıs ar arıs, gasrul sauk-unıs meore natıls ekuđvnıs. Adrındelı, međqramete saukunıs meore naqevıramde dastrebulı kyleva-đieba an ar suqevs imave sakıđqebze, an đıđqmıs mısađebı ar arıs kuradđebanı.

Me-XIX saukunıs dıdı memoqmedebıđı modıraoba tasrıulıs kvlevanı međnıerebıs sam dargs ekuđvnıs: enađmeđnıerebas, ađmosavleđıs-međnıerebas (meađmosavleđobas an orientalızs) da arqeologıas. Əven mđavar problemaııı da mısgan gamo-tveul sakıđqebııı tılı aqvs mđolođ orientalızs an meađmo-savleđobas da arqeologıas. Međnıerebıs es orı dargıa, rom zemq gadađvııl sakıđqebıs damsmelı da međnıerulađ memu-mavebıs damđvelı gađıldađ, sagulısqmoa, dakavııırebıđ eđnogra-ıııasđan da eđnologıasđan, romelıađ đavısı sakıđarı memoq-medebıđı gamowuqeba da đođqalı masala memoaqvsđ. Rađ meeđeba gankenebul enađmeđnıerebas, am đırıđad ađal međnıerebas, đumđa ıgı me-XIX saukunıs meqmıleba bđandeba, đavis amđanıag

მეცნიერებათ ჩვენ პრობლემის შემუშავებაში სრულებით ჩამოჩნა. რუსულათ ახლა უკვე დაბეჭდილს ადრინდელ მოხსენებაში „სიათეუტოკავასია და მესამე ნათესაური ელემენტი შვანმელეთურ კულტურის შექმნაში“¹ კიდევაც დავახსნიათ ამ მეცხრამეტე საუკუნეში აღორძინებულ ენათმეცნიერების, ინდოევროპულ ენათმეცნიერების ამ საქმეში დაქვეითების მიზეზები, და უმთავრესი მათგანი გაკვრით აღნიშნავს უკვე 1911-ში კოპენჰაგენელ პროფესორ Möller-ის თავის *Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch*-ის წინსიტყვაობაში (გვ. V, შენ. 6. 1), ეს განხილავს მხოლოდ თავის წრის მასალებში ძიება და მეზობელ წრეებისადმი უყურადღებობა. პროფ. Möller-ი აგრე გამოთქვამს: „ინდოევროპული ენათმეცნიერება დამწვედელა რა თავის კედლებში, ვაღდებულა დაუგვიანებლათ ეცადოს კედლის გამოტეხა ერთ და ერთ ადგილას“ - ო.

აღმოსავლეთის-მეცნიერება და არქეოლოგია თავისდა უნებლათ ზრდაში შევიდა და ზრდას განაგრძობდა აუარებელ მასალის გამოისობით. მასალის არა თუ სიმდიდრე მარტო, არამედ მოულოდნელობაც, მასალის შეუწყვეტელი მატულობა და სხვადასხვა იფრობა მისგან წარმოდგა, რომ არქეოლოგიას ახალი მკვებავი წყარო აღმოუჩნდა — კულტურული ნიადაგის გათხრანი, რომელთ შემწეობით აღმოჩენილი ნაშთები არქეოლოგებს და მეაღმოსავლეთეთ (სიტყვა ლურსმურ წარწერათ მკვლევარ მეაღმოსავლეთებს შეეხება) ავალბდა ახალ საკითხების დასმას და კვლევისთვის ახალ გზების გაკაფვას. ახალ მეთოდის ძებნას ისიც აძულებდა მათ, რომ ნაშთები ნივთიერი იყვნენ და წარწერები უცხო ბუნებოვან უცნობ ენებზე შედგენილი. განყენებული ენათმეცნიერება თეორიულათ ვითარდებოდა ინდოევროპულ ენათშესწავლაში, მაგრამ გათხრათ არც ერთი ინდოევროპული ენა არ აღმოუჩენია კულტურულ ნიადაგის უძველეს წახალკში, და უნივერსიტეტული ენათმეცნიერება თავისი თეორიით მოსწყდა უდიადეს მეცნიერულ მოძრაობას მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრისას და მის რეალურ ნივთიულობაზე დაშვარებულ მიმართულებას. იგი მოსწყდა აგრეთვე მეორე წყაროს მეცნიერულათ შემოქმედებით წინსვლისას, — წყაროს, შექმნილს შეერთებული ძალით საზოგადოებრივი ინტერე-

¹ ლექსიკონი 1921.

mešnierebaš űven problemis memunavebamı srulebiš űamorűa. Rusulaš aqla ukve dabedıls adrindel moqsenebamı «Saiapeto Kavkasia da mesame naűesavuri elementi unvaqmeleűur kulturis meqmnamı»¹ kidevaš davaqasiaűe am meűqramete saukunemı ađordinebul enašmešnierebis, indoevropul enašmešnierebis am saqmemı daqveűebis mizezebi, da uműavresi maűgani gakvriš ađunımnavs ukveš 1911-ııı kopenhagenel profesor Möller's űavis *Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch*'is tınasitkvaobamı (gv. V, men. 6. 1), es gaqlavs mqološ űavis tris masalebıı đieba da mezobel treebisadmi ukuradgebobı. Prof. Möller'ı agre gamoűqvams: «Indogermanulı enašmešniereba damtkvdeula ra űavis kedlebıı, valdebulia daugvianeblaš eűados kedlis gamoteqa erš da erš adgilas» - o.

Ađmosavleűis - mešniereba da arqeologia űavisda uneblaš zrdamı mevida da zrdas ganagrđobda auarebel masalis gamoisobiš. Masalis ara űu simdidre marto, aramed moulodnelobaš, masalis meutkveteli matuloba da sqvadasqva űeroba misgan tarmodga, rom arqeologias aqalı mkvebavı tkaro ađmouűnda — kulturuli niadagis gaűqranı, romelš memteobiš ađmoűenili naműebi arqeologebs da me ađmosavleűeű (sitkva lursmur tarteraš mkvlevar me ađmosavleűeűebs meeqeba) avalebda aqal sakıűqebis dasmas da kvlevisűvis aqal gzebis gakaűvas. Aqal meűodis đebnas ısiš aidulebda maű, rom naműebi niűűieri ikvnen da tarterebi uűqo ħunebovan uűnob enebze medgenili. Gankenebulı enašmešniereba űeoriulaš viűardeboda indoevropul enaš mestavlamı, magram gaűqraš arš eršı indoevropulı ena ar ađmouűema kulturul niadagis uđveles tanalekim, da universitetulı enašmešniereba űavisı űeoriš mostkda udiades mešmerul modraobas meűqramete saukunıs meore naqevrisas da mis realur niűűeulobaze damkarebul mimarűulebas. Igi mostkda agreűve meore tkaros mešmerulaš memoqmedebıš tınsvlısas, — tkaros, meqmnils meerűebulı đalıš sazogadoebrivi intere-

¹ Leypűigi 1921.

სების, თანამედროვე მსოფლიო ცხოვრების და ბუნებისმეტყველურ ლტოლვისას კაცობრიობის წარმოსაშობო საკითხების გამოშუქებისადმი. ბუნების მეტყველებამ კაცობრიობის წარმოსაშობო საკითხები წამოაყენა თავის დარგის განუყნებულ მხრის განვითარებისა და ბარათ, იძულებული იყო რა იგი ანგარიში გაეწია სახეთა აღორძინების დარგინული თეორიისთვის, თუ მის შესახებ წამოვარდნილ ჰაიქარისთვის და ეტყვისთვის; თან აკეთი უკვე დასმული საკითხების უფრო სიფრთხილით და ღრმად დამუშავება მსოფლიო ცხოვრების მიმდინარეობამ დაავალა ბუნებისმეტყველებს აუარებელი ახალი მასალის გამოცხადებით. თანამედროვე ეკონომიური ცხოვრებით გამოწვეულ მისვლამ მოსვლამ ისეთი ხორცშესხმულობით დაანახა მეტყველებს კაცობრიობის ეთნური სხვადასხვა სახენი, მათში აგრეთ მოდებული ეკლური ხალხები ჰიფანდელობის დამახასიათებელი ნიშნებით, და ამ მრავალსახეობის სიმდიდრე, რომ ბუნებისმეტყველურ განუყნებულ წარმოსაშობო საკითხებს პრაქტიკული ძიების გეო და მნიშვნელობა მიეცა. ანთროპოლოგია, ეთნოლოგია და მასთან შეკავშირებული სწავლანი დაარსდენ და განვითარდენ. რასაკვირველია, ცოდნის ამ დარგში უმეტეს დაინტერესებული იყვნენ იქ, სადაც მეტი ან ახლო იყო თვით მასალა, და საზოგადოებრივად ეთნოლოგია განსაკუთრებით ძალაში შევიდა ახალშენებით მდიდარ ინგლისში და „ველურ“ ერების თანამოქალაქე გაანალშენებულ ამერიკაში. იმავე დროს თანამედროვე ცხოვრებამ შეგნებულ ერთა წრე გაავრცოვდა, სამეცნიერო მოსიყვარულეობის ისტორიასთან ამუშავდა თავის გაცნობის საწერტელი (სტიმული). ამ კვლევადიების საზოგადოებრივ საწერტელმა განსჭვალა არა მარტო წასრულ დიდების მასოვარი დავარდნილი ერები. იმავე კვლევადიების საწერტელმა განსჭვალა უველა ისტორიულ გარდმოცემებს მოკლებული ერები და პატარა ტომები, რომლებს ჰოლიტიკურ-ეკონომიურ ჩაქოლვისაგან დავიწყებული ჰქონდათ თავის წასრული და არავითარი ძველი კულტურული ცხოვრების ძეგლი ან ნაშთი არ შეჩინოდათ, გარდა ეთნოგრაფიულ და დიალექტურ წრის საენო მასალების. მათ განსაკუთრებითი ჰუნარი გამოიჩინეს ამ ცოცხალ მასალის აღფრთოვანებით შეკრებაში და ზოგან თეორიულად შესწავლაშიც. ამ საქმეში წარჩინებულება ეკუთვნის ფინლანდელებს და, საზოგადოთ, ყოფილ რუსეთში მოთავსებულ სხვადასხვა მოდგმის პატარა ერებს. მათი წილი

sebis, ʒanamedrove msophio ʒqovrebis da bunebismeʒnierul
ltolvisas kaʒobriobis tarmosamobo sakiʒqebis gamomuebisadmi.
Bunebis meʒnierebam kaʒobriobis tarmosamobo sakiʒqebi
tamoakena ʒavis dargis gankenebul mqr̄is ganviʒarebis - da-
baraʒ, idulebuli iko ra igi angarim̄ gaetia saq̄eʒa aʒordinebis
darvinuli ʒeorisʒvis, ʒu mis mesaq̄eb tamovardnil paiqarisʒ-
vis da etvebisʒvis; ʒan ageʒi ukve dasmul̄i sakiʒqebis uqro siq̄-
rʒq̄il̄iʒ da ʒrmaʒ damumaveba msophio ʒqovrebis mimdinareobam
daavala bunebismeʒnierebs avarebeli aq̄ali masalis gamoʒqade-
biʒ. ʒanamedrove ekonomuri ʒqovrebis̄ gamotveul misvla-
mosvlam iseʒi qorʒmesq̄mulobiʒ daanaq̄a meʒnierebs kaʒob-
riobis eʒnuri sq̄vadasq̄va saq̄eni, maʒim̄ agreʒ todebuli veluri
q̄alq̄ebi pirvandelobis damaq̄asiaʒebeli nimnebiʒ, da am mra-
valsaq̄eobis simdidre, rom bunebismeʒnierul gankenebul tar-
mosamobo sakiʒqebis praqtikuli d̄iebis gemo da m̄niw̄vne-
loba mieʒa. Anʒropologia, eʒnologia da masʒan mekavim̄rebuli
stavlan̄i daarsden da ganviʒarden. Rasakv̄irvelia, ʒodnis am dar-
gim̄ umetes dainteresebuli ikvnen iq, sadaʒ meti an aq̄lo iko ʒvis̄
masala, da sazogadoebrivaʒ eʒnologia gansakuʒrebis̄ d̄alam̄i me-
vida aq̄alunenebiʒ m̄didar Inglisim̄ da «velur» erebis ʒanamoqalage
gaaq̄alunenebul Amerikam̄. Imave dros ʒanamedrove ʒqovrebam
megnebul erʒa tre gaap̄arʒova, sameʒnero mosikvaruleobis in-
teresʒan amumavda ʒavis gaʒnobis saterteli (stimuli). Am kvle-
va - d̄iebis sazogadoebriv̄ satertelma ganst̄vala ara marto tasrul
d̄idebis maq̄sovari davardnili erebi. Imave kvleva-d̄iebis sater-
telma ganst̄vala kvleva istoriul gardmoʒemebs moglebuli
erebi da patara tomebi, romlebs politkur - ekonomur ʒaqol-
visagan davitkebuli hq̄ondaʒ ʒavis tasruli da araviʒari d̄veli
kulturuli ʒqovrebis d̄egli an nam̄ʒi ar merʒenodaʒ, garda
eʒnografiul da dialeqtur. tris saeno masalebis. Maʒ gansa-
kuʒrebis̄i hunari gamoiʒines am ʒoʒq̄al masalis aʒp̄rʒovanebiʒ
mekreban̄i da zogan ʒeorulaʒ mestavlam̄ʒ. Am saqm̄em̄ tarʒi-
nebuleba ekuʒvis̄i q̄inlandebs da, sazogadoʒ, kopil Ruseʒim̄
moʒavsebul sq̄vadasq̄va modgm̄is patara erebs. Maʒi tili

ეთნოგრაფიის, განსაკუთრებით სიტყვიერ ეთნოგრაფიას და მუშავებაში დიანს შესანიშნავათ დიდია.

ინდოევროპული განუქნებელი ენათმეცნიერება არა თუ მოსწედა ამ ერთგვარ უკვლავების წყაროს, გემოიანათ არც დაწაბუბია მას. ამ განცალკევებულებასი ტექნიკის განვითარება ინდოევროპულ მეცნიერების მიერ და ინდოევროპულ ენებში ჩაღრმავება თუერო ასოკრებდა თვითონ მას ახალ-ახალ საკულტურ-ისტორიო საკითხებს.

პირიქით, მათი კომპეტენციის მასალით შემოფარგულ ვიწრო სარბიელზე უწინაღმდეგოთ ბურთის გატანით გამარჯვებაზე მიჩვეულნი და უნივერსიტეტებში და აკადემიებში როგორც ერთათ ერთი ზოგად ენათმეცნიერების წარმომადგენელნი, შეინდოევროპულ ენათმეცნიერნი სხვა ოჯახების ენებში გართულთ დამართებით გულგრილობის ან ძალდატანების კვალს დაადგენ და ინერტიულათ ყოველგვარ სამეცნიერო ახალ სულისკვეთებათ მოწინაღმდეგეთ შეიქმნენ, წმინდა და შეუბღალველი სამეცნიერო თეორიის სახელით შეჩვეული აზრების და გათელილი გზების ბერწი მოსარჩლენი გახდენ.

სხვადასხვა მეცნიერების წარმომადგენელი პიროვნულათ რომ ცდილობდა ახალ ჰორიზონტზე შეფერებულ ნაბიჯების გადადგმას, მათ ჩანუშების ან უკუგდების გარდა არა ელოდა რა პირველ ხანებში.

მაგრამ თან და თან აუარებელ ახალ მასალამ თავისი სპეციალისტები დაზარდა. გამომუშავდენ ამ ახალ მასალაზე გაფარჯიშებული და ფრთაშესხმული ისტორიკოსები, არქეოლოგები და ახალ-ნივთონაზარდი ენათმეცნიერნი.

მაგრამ აქაც, ახალ მეცნიერულ მოძრაობის წრეში თითო და რეს მეცნიერებისას თავისი ნაკლი ჰქონდა, არსებითათ, მის აღორძინების დღიდან დაყოლილი. ხსენებულ წრის მუშებს მეცნიერებისას ისტორიკოსები უმეტესათ გარე მხრით ჩამოერიენ: ძველ კლასიკურ მწერლების ჩვენებებზე და მათ შეთანხმება-გამორჩევაზე დამყარებული ისტორიული მეთოდი მოკლებული იყო ნივთიერ ნაშთების და ახალჩენილ უძველეს უცხო ენებზე შედგენილ საბუთების წყაროიდან პირდაპირ მომდინარე შესამოქმედო ძალას. არქეოლოგებს, წმინდა არქეოლოგებს დიდათ მეტი ღვაწლი უდევს შემოქმედებითი მეცნიერული აზრის ამოძრავებაში, განსაკუთრებით ვინც ხელოვნების დარგში საკმარისათ ცოდნით აღჭურვილი იყო; დაფასხელებ მცირეკასიის ძეგლების

eñnografıis, gansakuşrebiş sitkvier eñnografıis damumavebamı diaq mesanımnavaş dıdıa.

Indoevropulı gankenebulı enaşmeşnereba ara şu mostkda am erşgvar ukvdavebis tkaros, gemoianaş arş dataşebia mas. Am ganşalkevebulebamı teqnıkis ganvıåareba indoevropul meşnerebis mier da indoevropuş enebıı şağrmaveba uşro amorebda. Şvıåon mas aqal-aqal sakultur-istorio sakıåqebs.

Pırıqıå, maşı kompetenşıis masalış memoşarglul vitro sarbielze utınağmdegoş burşis gatanış gamardşebaze mıåveulnı da unıversitetebıı da akademıebıı rogorş erşaş erşıı zogad enaşmeşnerebis tarmomadgenelıı, meındoevrole enaşmeşnıernı sıqva oåaqebis enebıı garşulş damarşebış gulgrılobıis an đaldatanebis kvals daadgen da ınerşııulaş kovel gvar sameşnıero aqal sulıskveşebaş motınağmdegeş meıqmnen, ımında da meubğalveli sameşnıero şeorıis saqelış meşveulı azrebis da gaşelıı gzebis bertı mosarşlenı gaqden.

Sıqvadaşqva meşnerebis tarmomadgenelı pırovnułaş rom şdılobda aqal horizontze meşerebul nabıåebis gadadgmas, maş şaşumebis an ukugdebis garda ara eloda ra pırvel qanebıı.

Magram şan da şan auarebel aqal masalam şavısı speşıalistebı dazarda. Gamomumavden am aqal masalaze gavardımebulı da şrdamesqmulı istorikosebı, arqeologebı da aqal-nıvşş-nazardı enaşmeşnıernı.

Magram aqaş, aqal meşnıerul modraobıis treııı şıåo dargş meşnerebisas şavısı naklı hqonda, arşebıåaş, mış ağordınebis dğıdan dakolılı. Qşenebul trıis muşebis meşnerebisas istorikosebı umetesaş gare mqrış şamoerıen: đvel klasıkur mterlebis şvenebebze da maş meşanqmeba-gamorşevaze damkarebulı istorıulı meşodı moklebulı ıko nıvşier namşebis da aqalşenıl uđveles uşqo enebze meşgenıl sabuşebis tkaroidan pırdapıromdıınare mesamoqmedo đalas. Arqeologebis, ımında arqeologebis dıdaş metı şvatlı udevs memoqmedebıåı meşnıerulı azrıis amodravebamı, gansakuşrebiş vııå qelovnebis dargııı sakmarısaş şodnıå ağturvılı ıko; davasaqeleb Mşıreasıis deglebis.

მკვლევართან თუნდ ერთ მაგალითს, უკეთ ვთქვათ, შეუღვლილათ მშრომელთ Perrot'ს და Chipiez'ს. მათ შესამჩნევ თხზულებას ხერხთმოდგერების შესახებ დღეის დღესაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. არქეოლოგებს, საზოგადოთ, ბევრი ღვაწლი მიუძღვის შვანშემეღვითის და წინასისის კულტურის ერთიანობის და მთლიანობის აზრის გამო-მუშავებაში და მის შემქნელ ნათესაფთ დამოკიდებულების შესახებ სათანადო სკიოთხების წამოყენებაში. მაგრამ მათ, არქეოლოგებს, აკლდათ თეორიული ენათმეცნიერული საშვალებანი. ენათმეცნიერული მის ნიადაგი გაკაფული გზებით არ სუფეფდა მათ სანსტერესო ენების დამართებით. რასაკვირფელია, მათ დამოუკიდებელ მოსაზრებებს და სენათმეცნიერო სარბიელზე იძულებულ ვარჯიშს სოგჯერ ნამდვილი თავისებურობის ბეჭედი ესვა, მაგრამ არა ვითარი ხანგრძლივანაყოფიერი შედეგები მათ ნამოქმედარს არ მოსდეფდა.

თავის მხრით, აღმოჩენილ წარწერებმა გამრავლეს და გამდიდრეს რა ეპიგრაფიული ძეგლები, შექმნეს მათ ახსნაში და განმარტებაში დახელოვნებული პრაქტიკული სათარგმანო ახალნიფთონაზარდი. ენათმეცნიერება. ამ ახალ-ნიფთონაზარდ ენათმეცნიერებას, ან უკეთ ვთქვათ, უცნობ ენების სხვადსხვაობაზე დამოკიდებულ სხვადსხვა წრეს ამ ნიფთიერ ენათმეცნიერებისას თავის თეორიული მოსაზრებებიც აფლორძინდა, სოგჯერ ენის მოფლენათ შესახები თითქმის მთელი თეორიული კოდექსი შედგა. მაგრამ აქ ნამდვილი ენათმეცნიერების შესამქნელათ სოგადი ნიადაგი არ გახლდათ: აქ არც მოჩანდა ისეთი ფუძე, როგორიც სანდოეფროპო ენათმეცნიერებას მის დაარსების დღიდან აღმოჩენილი ჰქონდა ინდოეფროპულ ენათ სერთო ნათესაობაში. აქ არც სოგადი აზრები სუფეფადენ. პირიქით, მეცნიერულ შეხედულობათ ან მისდაგვარათ მკვლევარ ძალთა უკიდურესი დაქსაქსვა იყო და არის დღესაც გამეფებული: გათხრათ წყალობით აღმოჩენილი წარწერები, სოგი სრულებით უცნობ ნათესაგების ერების ერთდროინდელ კულტურულ სუფეფასაცხადებდა, სოგი ისტორიულათ ცნობილ კულტუროსან ერების ენის მხრით უცნობ ნაჭირნახულებს ამდიდრებდა. ყველა ნაშთი ახალ მასალას, თითქო აუხსნელ გამოცანას, აწოდებდა მკვლევართ, რომელნიც ამ გამოცანის ასახსნელათ, ენის მხრით, ოდნავაც მომზადებული არ იფხენ, რადგან ენათმეცნიერული მომზადება ან ინდო-

mkvlevaršagan šund erš magališs, ukeš všqvaš, meugvhliaš
mumromelš Perrot's da Chipiez's. Maš mesamšnev šqzulebas
šurošmodšgvrebis mesašeb dšeis dšesaš didi mnišvneloba aqvš.
Arqeologebs, sazogadoš, bevri švatli mudšvniš IIIvašmelešis da
Tinaasniš kulturis eršianobis da mšlianobis azriš gamšmuma-
vebam da miš memqnel našesavš damokidebulebis mesašeb
sašadarigo sakišqebis tamokenebam. Magram maš, arqeologebs,
akidaš šeoruli enašmešneruli samvalebam. Enašmešneruli
mza niadagi gakašuli gzebiš ar suševda maš saintereso enebis
damaršebiš. Rasakvirvelia, maš damoukidebel mosazrebebs da
saenašmešniero sarbielze idulebul varšvniš zogšer namdvili
šaviseburobis betedi esva, magram ara višari qangrdliš-nako-
šeri medegebi maš namoqmedars ar moševda.

Šavis mšriš, ašmošeniš tarterebma gaamravles da gaamdidi-
res ra epigrašuli dšeglebi, meqmnes maš aqšnam da ganmarte-
bam daqelovnebuli praqtikuli sašargmano aqal-nivšš-nazardi
enašmešniereba. Am aqal-nivšš-nazardi enašmešnierebas, an
ukeš všqvaš, ušnob enebis šqvadašqvaobaze damokidebul šqva-
dašqva tres am nivšier enašmešnierebisas šavis šeoruli
mosazrebebiš aušordinda, zogšer eniš movlenaš mesašebi
šišqmniš mšeli šeoruli kodeqsi medga. Magram aq namdvili
enašmešnierebis mesaqmnelaš zogadi niadagi ar gaqldaš: aq arš
mošanda išešiš qude, rogoriš saindoevropo enašmešnierebas
miš daarsebis dšidan ašmošeniš hqonda indoevropul enaš
saeršo našesaobami. Aq arš zogadi azrebi suševden.
Piriqiš, mešnerul meqedulobaš an mišdagvaraš mkvlevar
dalša ukiduresi daqsaqsva iko da ariš dšesaš gamešebuli.
Gašqraš tkalobiš ašmošeniš tarterebi, zogi srulebiš
ušnob našesavebis erebis eršdromdel kulturul suševas
ašqadebda, zogi ištoriašiš šnobil kulturošan erebis
eniš mšriš ušnob naštinaqulevs amdidrebda. Kvela namšiš aqal
masalas, šišqo auqšnel gamošanas, atodebda mkvlevarš, ro-
melniš am gamošaniš asašqnelaš, eniš mšriš, odnavaš momzade-
buli ar ikvnen, radgan enašmešneruli momzadeba an indo-

ევროპულ ენების ჰქონდათ მათ, ან სემიტურ ენების, ასახსნელი ენები კი სულ სხვა ენათ ოჯახს ეკუთვნოდა. დაურთოთ ამას იგიც, რომ თვით მეცნიერი მუშაკები, თითქმის ყველა, ანათუ თეორიულათ სათადარიგო ენათ ფსიქოლოგიაზე ხელმოკლეთ იყვნენ, მასე დიას განსაკუთრებით დაშორებული იყვნენ თავის ბუნებრივი ენის ფსიქოლოგიითაც, რადგან ეკ მეცნიერები ევროპელი განხლდათ. მუშაობას იმ გვარათ მოეწყო თავისდათავათ, რომ შესაწყალებელ სურათს წარმოადგენდა. თითო უცხო და მიუვალი ენის მკვლევარი თავის განსაკუთრებულ ბუდეში ჩხირკედლაობდა, თავის ნივთით იკვებებოდა, ზოგი შუემიერულ ენას იკვლევდა, ზოგი ვანისპირას ხლდურს, ზოგი ქეტურს ან სხვა რომელიმე მცირეასიურს, ზოგი ეტრუსკულს, ზოგიც იბერულს, ისპანიის იბერულს, და კიდევ ცალკე ბასკურს. საგულისხმობა, რომ ასეთ პირობებში არა თუ ზოგადი მეცნიერული ჰორიზონტის შექმნა, მისი დანახვაც, რომ გადაეშალა ვისმე ეკ ბუნებით საარსებო ჰორიზონტი, მისი დანახვაც გაუჭირდებოდა სხვადასხვა ბუდეში ჩამჯდარ ენათმკვლევართ. ეს ერთი. მეორე არა ნაკლები სისუსტე განხლდათ ის, რომ ამ უცხო კულტურულ ენების მკვლევარნი ყველა მკვდარ ენებზე იყვნენ გავარჯიშებული და მკვდარ გამქრალ ენების, სამწერლო ენების, ახსნას ისევ სხვა მისგვარათ მკვდარ გამქრალ სამწერლო ენებთან შედარებით იმედოვნებდნენ. აღზრდილნი ძველ კლასიკურ ფილოლოგიაზე, რომელსაც უკუმართობით, რეაქციით, მიეუბნო დაბოლოს საინდოევროპლო ენათმეცნიერებაც, იგინი სრულებით მოკლებული იყვნენ ეთნოლოგიურ ენათმეცნიერებას და ცოცხალ ენებისთვის უმთავრეს მნიშვნელობის მიხენას მის შემუშავებაში, უძღური იყვნენ ცოცხალ ენებში უკიდურეს სიძველეთ დარჩომილობა დაეთასებიათ და ესარგებლათ, როგორც ახლანდელ ეთნოგრაფიულ პირობებში ეთნოლოგი უხვათ ჰპოულბს და იკვლევს კაცობრიობის პირვანდელ ცხოვრების გამაშუქებელ მასლას, გაქვავებულათ ჩარჩენილს და ჩვენამდი მოწეულს იმ უკიდურეს სიძველეთ ხანისგან.

მიუხედავათ ამ გვარ მოუმიზადებლობისა, ახლ აღმოჩენილ მასლების დანტერესებულთ ბანაკში არა ერთს ამოუღია ხმა და შესაფერი ნაბიჯიც გადაუდგამს მათ შემუშავების მართებულ გზაზე დასაყუბლათ.

evropul enebis hqondaš maš, an semitur enebis, asaqsneli enebi ki sul sqva enaš ođaqš ekušvnoda. Dauršoš amas igrš, rom švis mešneri mumakebi, šišqmis kvela, arašu šeorulaš sašadarrigo enaš ƣsiqologiazē qelmokleš ikvnen, maze diaq gānsakušrebiš damorebuli ikvnen šavis bunebrivi enis ƣsiqologušaš, radgan eg mešnerēbi evropelni gaqldaš. Mumao-ba im gvaraš moetko šavisdašavaš, rom mesatkalebel surašš tarmoadgenda. Őišo ušqo da miuvahi enis mkvlevari šavis gansakušrebul budemni šqirkedlaobda, šavis nivšiš ikvebeboda, zogi numerul enas ikvlevda, zogi vanšpira qaldurs, zogi qeturs an sqva romelime mšireasiurs, zogi etruskuls, zogiš iberuls, Ispanis, iberuls, da kidev šalke baskurs. Sagulisqmoa, rom aseš pirobebni ara šu zogadi mešneruli horizontis meqmna, misr danaqvaš, rom gadaemala visme eg bunebiš saarsebo horizonti, misr danaqvaš gautirdeboda sqvadasqva budemni šamddar enašmkvlevarš. Es erš. Meore aranaklebi šsuste gaqldaš is, rom am ušnob kulturul enebis mkvlevari kvela mkvdar enebze ikvnen gavarđimebuli da mkvdar gamqral enebis, samterlo enebis, aqsnaš isev sqva misgvaraš mkvdar gamqral samterlo enebšan medarebiš imedovnebden. Aqzrdilni đvel klasikur ƣilologiazē, romelsaš ukumaršobiš, reaqsniš, miekrđno dabolos saandoevroplo enašmešnerēbaš, igrni srulebiš moklebuli ikvnen ešnologur enašmešnerēbas da šošqal enebišvis umšavres mmmvnelobis mišenas mis memumavebam, uđluri ikvnen šošqal enebni ukidures siđveleš daršomiloba daeƣasebiaš da esargeblaš, rogorš aqlandel ešnografiul pirobebni ešnologi uqvaš hpoulobš da ikvlevš kašobriobis pirvandel šqovrebis gamaruqebel masalas, gaqvavebulaš šaršeniš da švenamdi moteuls im ukidures siđveleš qanisagan.

Miuqedavaš am gvar moumzadeblobisa, aqal aqmošeniš masalebis dainteresebulš banakni ara eršš amouqia qma da mesaƣeri nabidšš gadaudgams maš memumavebis maršebul gzaž dasakeneblaš.

შვამდინარეთის შირვანდედ კულტურის ენის, ერთდროს აკადურათ, ახლა შემერუღათ წოდებულის ქართულ ენასთან ნათესაობის აზრი ხომ ჯერ კიდევ ლენორმანმა გამოთქვა, და მას თავის მიმყოფნი ყავდა. ვანის ლურსმულ წარწერების ენის, ხალდურ ენის ქართულ ენასთან ნათესაობის აზრი მის შესწავლის დაწეებისთანავე გამოთქვა ლენორმანმა და სეასმა — არ დაფიფიწყოთ *Gatheyrias*'-იც — და მათ თავის მიმყოფნი ყავდა: თანამოაზრენი. ელამურ ენის ქართულთან ნათესაობის აზრი ხომ განსაკუთრებით საყურადღებო საგნათ შეიქმნა *Gatheyrias*'ის ხმაზე გერმანეთში, სადაც მის შემუშავებაში მეცნიერების მთელი წყება იყო კართული, ისტორიკოს ჭომელიდან დაწეებული, რომელიც საზოგადოთ კავკასიელ ერებს და მათ ენებს განსაკუთრებით მნიშვნელობას ანიჭებდა მთლიანათ წინასისის შირვანდედ მკვიდრთა ნათესაობის და ენების პრობლემის გამოშუქებაში, თან ბარკი, თან ჭჷსინგი, თან ვინკლერი და სხვანი. ელამური ენა ან, უკეთ ვთქვათ, ენა, რომელსაც ელამურს უწოდებენ, რი არის: ერთი მერმინდელი, სპარსეთის აქემენიანთა ხანის, მე VI-ე საუკუნის ქრისტეს შობამდე, მეორე-დაის უძველეს ხანის, მეოთხე თუ მეხუთე ათასამდე ქრისტეს შობის წინ, და რვე ენას ქართულს ანათესავებდენ, ან მის მოძმე თუ ძმობილ ენებს, აგრე ქართულის ერთ ძმობილ ენას, სახელდობრ სომხურს უნათესავებდენ სხვა ძველი იაფეტურ ენებსა. გერმანელ მეადმოსვლეეთემ, პროფესორ *Jensen* მას არა თუ მხოლოთ წარმოთქვა, როგორც თვითონ ჭკანებდა, კიდევაც დაამტკიცა, რომ ერთი დიას სახელავანი მცირეასისის ერი — ქეტები — თავის ენით ენათესავება სომხეთის მკვიდრთაო, რომ სომხურ ენაში, მისი აზრით აგრე გამოდიოდა, ქეტურ ენის ჩარჩომილობა უხვათ მოიძებნებაო, თუმცა თვით სომხური ენის ინდოევროპელობას არ უყუავდებდა და არც საკითხს სძრავდა, თუ კავკასიის სხვა მკვიდრ ენებთან რა დამოკიდებულება აქვს სომხურ ენას მთლიანათ ან მის, აქსენის, დებულებისთვის საინტერესო წინააღკეს სომხურ ენისას. გერმანეთსავე თუ გერმანულ მოღვმის ერის მეცნიერებერკუთვნის აგრეთვე ეტრუსკულის კავკასიის მკვიდრ ადგილობრივ ენებთან ნათესაობის საკითხის დაყენება და ერთგვარი მისი შემუშავებაც, მაგრამ რდეს ერთი რიგი მეცნიერების-შვედების, სოფუს ბუბოკიდან დაწეებული, ეტრუსკულს უნათესავებდა სომხურს, რომე-

Шивамдинареџис-пирвandel kulturosan enis, erџdroџ aka-
duraџ, aqla numerulaџ todebulis qarџul enasџan naџesaobis
azri џom џer kidev Lenormanma gamoџqva, da mas џavis mimk-
olni kavda. Vanis lursmul tarterebis enis, џaldur enis qar-
џul enasџan naџesaobis azri mis mestavlis datkebisаџanave
gamoџqva Lenormanmaџ da Seysma—ar davitkoџ Gatteyrias'is—
da maџ џavis mimkolni kavda, џanamoazreni. Elamur enis qar-
џulџan naџesaobis azri џom gansakuџrebiџ sakuradџebo
saguaџ meiqna Gatteyrias'is џmaze Germaneџim, sadaџ mis memu-
mavebami meџnierеbis mџeli tkeba iko qarџuli, istorikos
Homelidan datkebuli, romeliџ sazogadoџ kavkasiel erebs da
maџ enebis gansakuџrebiџ mnumvnelobas auџebda mџlianaџ Ti-
naasis pирvandel mkvidrџa naџesaobis da enebis problemis
gamomuqebami, џan Borki, џan Husingi, џan Vinkleri da sqvani.
Elamuri ena an, ukeџ vџqvaџ, eua, romelsаџ elamurs utode-
beu, ori aris: erџi mermindelі, Sparseџis aqemenianaџa џanis,
me VI-e saukunis Qristes mrobamde, meore—diaq uџveles џanis,
meoџqe џu meqube adasamde Qristes mrobis tin, da orve enas
qarџuls anaџesavebden an mis modme џu џmobil enebis, agre qarџu-
lis erџ џmobil enas, saqeldobr somqurs unaџesavebden sqva џvel
iaqetur enebsa. Germanel meagmosavleџem, profesor Jensen'
ma ara џu mqoloџ tarmoџqva, rogorџ џviџon hgonebda, ki-
devaџ daamtkiџa, rom erџi diaq saqelovani Mџireasis eri—
qetebi— џavis euis anaџesaveba Somqеџis mkvidrџao, rom som-
qur enami, misi azriџ agre gamodioda, qetur enis џarџomi-
loba uqvaџ moidebnebao, џumџa џviџ somquri enis indoevrop-
lobas ar ukuagdebda da arџ sakіџqs sџravda, џu Kavkasus sqva
mkvidr enebџan ra damokidebuleba aqvs somqur enas mџlianaџ
an mis, Yensenis, debulehіsџvis saintereso tanaleks somqur
euisas. Germaneџsave џu germanul modgmis eris meџnierеbs
ekuџvnis agreџve etruskulis Kavkasus mkvidr adgilobriv
enebџan naџesaobis sakіџqs dakeneba da erџgvari misi memu-
mavebaџ, magram odes erџi rigi meџurerebis, mvedebis, Soqus
Buggedan datkebuli, etruskuls unaџesavebda somqurs, rome-

ლიც მას და მის თანამოაზრეთ წმინდა ინდოევროპულ ერთ მიანდათ, რითაც თან ძველ დაწინაურებით კულტურისას ერის, ეტრუსკების, ინდოევროპელების დაცვა სურდათ. მეორე მხრით, გამოჩენილი შედეგი მეცნიერი ვილჰელმი ტომსენ მხარს უჭერდა იმ აზრს, რომ ეტრუსკულს საზოგადოთ კავკასიის ბუნებით გამოყოფილ ესებთან აქვს ნათესაობა, ქართულთან, მეგრულ-ჭანურთან და ჩრდილო კავკასიის ესებთან. ისპანიის პირველ სკვიდრთა საკითხი ბასკებთან შეკავშირებულია, და ბასკური ენის ნათესაობის საკითხი ისევე ქართულთან დიდი ხანია აღძრული იყო. საუბედურათ, „კავკასიურ“, როგორც უწოდებდენ, ესებთან ამ უმთავრეს გადათვლილ უცნობ ესათ ნათესაობის მოსარჩლეობას ანც ერთს ანც ერთი აგრეთ წოდებული კავკასიური ენის საკმაო ცოდნა ანა ჭქმნდა, რომ სამეცნიერო ნიადაგში ამ აზრის ძირის გასამაგრებლათ ან თვითონ მოეწყო მისი დამამტკიცებელი კვლევა; ან სხვანი გამოეწვია აგრეთი კვლევის მოსაწყობლათ. საქმე მარტო პრაქტიკულ არა-ცოდნაზე არ წარმოებს, მათ აკლდა კავკასიურ ენების ფსიქოლოგიის და მისი გამომეტყველებებისეული ნივთიერი მასალის, საზოგადოთ ამ ენების ბუნებრივი და ისტორიული ურთიერთმორისი განწყობილების ცოდნა. რომ მარტო ენის ცოდნა პრაქტიკული ვერას გააწყობდა, ამის დამსურათებლათ ანა ერთი მაგალითი შეგვეძლო მოგვეყვანა.

ევროპულ მკვლევრებს კი ორკეცი მოუმზადებლობა ხელმოკლეთ ხდიდა: რომ მათ თავისი აზრი ღრმათ შეემუშავათ, შესაფერი პრაქტიკული ცოდნის უქონლობა აბრკოლებდა; რომ თავის აზრი თეორიულ დებულების სიმადლეზე აყვანათ, მატერიალურ ცოდნას გარდა აგრეთ წოდებულ კავკასიურ ესათ ზოგად და კერძო დამახსენათებელ თვისებათ შეგნება აკლდათ.

მიუხედავთ ამ გვარ უკვე ორკეცი მოუმზადებლობისა, თვით ჭეშმარიტი, თავის თავათ, აზრი და გამოურკვეველი ესების აუარებელ მასალის გამოშუქების მოთხოვნილება არათუ ხმას აღებინებდა ბევრს მეცნიერს. საკითხის მართალ გზაზე დასაყენებლათ, ზოგს მათგანს იმდენ აღფრთოვანებას აძლევდა, რომ გზა და გზა პიროვნული სიმხნევით კავკასიის ყველა მკვიდრ ენას შეძლებისამებრ სწავლილობდენ, თავისი ჭკუის სიმხნევით ახასიათებდენ და ამ სახელდასხელათ მომზადებულ თეორიულ ნიადაგზე აფუძსებდენ ჭეშმარიტათ მიხნეულ სამეცნიერო დებულებას.

hiš mas da mis šanamoazreš tmunda indoevropul enaš miašndaš, rišaš šan đvel datmaurebiš kulturosan eris, etruskebis, indoevropelobis dašva surdaš. Meore mqrš, gamošeniš nivedi mešneri Vilhelm Tomsen mqrš utorde m azrs, rom etruskuls sazogadoš Kavkasus bunebiš gamokočil enebšan aqvs našesaoba, qaršulšan, megrul-tanuršan da šrdilo Kavkasus enebšan. Ispanis pirvel mkvidrša sakišqi baskešan mekavmirebuha, da baskuri enis našesaobis sakišqi iseš qaršulšan didi qania ađđruli iko. Saubeduroš, «kavkasiur», rogorš utodebden, enebšan am umšavres gadašvilil ušnob enaš našesaobis mosaršlešagan arš eršs arš erši agreš todebuliš kavkasiuri enis sakmao šodna ara hqonda, rom samešniro niadaguri am azris điris gasamagreblaš an švišon moetko misı damamtkišebeli kvleva, an siqvanı gamoetvia agreši kvleviš mosatkoblaš. Saqme marto praqtikul ara-šodnaze ar tarmoebs, maš aklda kavkasiur enebis čsiqologus da misı gamometkveli eniseuli nišieri masališ, sazogadoš am enebis bunebrivi da istoriuli uršieršimorisi gantkobilebis šodna. Rom marto enis šodna praqtikuli veras gaatkobda, amıš damasurašeblaš ara erši magališi megvedlo mogvekvana.

Evropel mkvlevrebs ki orkešı momzadebloba qelmokleš qdida: rom maš šavisı azrı ğrmaš meemunavaš, mešaperi praqtikuli šodnis uqonloba abrkolebda; rom šavisı azrı šeorul debulebis simağleze aekvanaš, materialur šodnas garda agreš todebul kavkasiur enaš zogad da kerđo damaqasišebel švisebaš megneba akldaš.

Miuqedavaš am gvar ukve orkešı momzadeblobısa, šviš teumariši šavisı šavaš azrı da gamourkveveli enebis auarebel masališ gamomuqebis mošqovnleba arađu qmas ağebinebda bevrs mešniers sakišqis maršal gzaze dasakeneblaš, zogs mašgans imden ağpršovanebas adlevda, rom gza da gza pirovnuli simqneviš Kavkasus kvela mkvidr enas medlebisamebr stavlılobden, šavisı tkuis simaqviliš aqasišebden da am saqel-da-qeloš momzadebul šeorul niadagze apudnebden teumaritaš mišneul samešniro debulebas.

აკეთ შესამჩნევს, არა ერთი მხრით, შრომას წარმოადგენს გერმანელ პროფესორის Henrich Winkler-ის ჰატარა, მაგრამ დიას შინაარსიანი წიგნაკი — „ბასკური ენა და ერების და კულტურის წინასიურ-შვასხმელეთური წრე“¹,

ცალკე ვეხები ერთს ამ მოკლე ხანში გამოცემულ წერილში² ამ წიგნაკის სუსტ მხარეებს, და თან იძულებული ვარ ვამხილო დიდ-უსამართლობა მეცნიერთა წრის Winkler-ის სიმართლით სავსე დებულების მიმართ: Winkler-ი ამტკიცებდა ბასკური და კავკასიის ენების ნათესაობას.

მას უსაყვედურებდენ კავკასიის ენების უცოდინარობას. დასტურაც Winkler-ს კავკასიის იაფეტურ ენების დრმა ცოდნა, როგორც ახლა ჩვენ გვესმის, არ ქონდა, და კერძოთ ქართულში პირველდასაწყისი ცოდნაც არ შეუძენია, მაგრამ მოწინააღმდეგეთ იმდენი ბაგებაც არ მოეპოვებოდა კავკასიურ ენების, რამდენიც შესწევდა Winkler-ს, და ამისთვის მოხდა, რომ სამეცნიერო ძიებისთვის უნაყოფოთ ჩაარონიეს მათ Winkler-ის შრომა, წარჩინებული ჩვენი საკითხის მართებულათ წამოყენებაში და ზოგ მოვლენის მშვენიერათ გამოშუქებაში.

Winkler-ს აფერხებდა უმთავრესათ ის, რომ, როგორც გაბატონებული მოძღვრების წარმომადგენელი ყველა ენათმეცნიერი, მარტივ ნათესაობას ეძებდა, ბასკურში და კავკასიის ენებშიც მარტივ ტიპებს ცნობილობდა და წარმოდგენა არ ქონდა შეჯვარდინებული ენების ტიპებზე და მათ მართებული ანალიზის მოწყობაზე, არც მასე, რომ შეჯვარდინება ენების ერთი მოდგმის ენებს შორისაც საკვლევი და სხვადასხვა მოდგმის ენებს შორისაც. პირენეთა ნახევარ კუნძულის საპირდაპიროთ, შვასხმელეთურ ზღვის აღმოსავლეთ ნაპირზე საკითხი ადრული სემიტებთან, იაფეტიდების შესხედრის და შეჯვარდინების შესახებ. თინაკელების შედგენილობა საკაცთმეტყველო (ანთროპოლოგიური) და მისდაგვარათ საენათმეცნიერო (ლინგვისტური), წმინდა

¹ *Das Baskische und vorderasiatisch-mitelländische Völker- und Kulturkreis* Breslau 1909.

² პროფ. Res. Mar. de Azkue-სთვის 1921 წლისში პირთმეულ, ისინურათ ან ბასკურათა დასაბუჯის, ფრანგულათ შედგენილს ამ წერილს. სიამათ აქვს ბასკურის ენის წარმოშობის საკითხი.

Ageš mesamənevs, ara eršī mqrīš, ūromas tarmoadgens germanel profesoris Henrich Winkler'is patara, magram diaq ūnaarsiani tignaki — «Baskuri ena da erebis da kulturis tinaasiur-ūvaqmelešuri tre»¹.

Əalke veqebi eršs am mogle qanm gamosašem terilm² am tignakis sust mqareebis, da šau ūdulebuli var vamqilo didi usamaršloeba mešnierša tris Winkler'is simaršhš savse debulebis mīmarš: Winkler'ī amtkišebda baskuri da Kavkasusenebis našesaobas.

Mas usakvedurebden Kavkasus enebis ūšodnarobas. Dasturaš, Winkler'is Kavkasus iapetur enebis ğrma šodna, rogorš aqla šven gvesmis, ar qonda, da kerdoš qaršulm pīrveldasītkisi šodnaš ar ūeudenia, magram motinağmdegeš imdeni gagebaš ar moepoveboda kavkasur enebis, ramdenš mestevda Winkler'is, da amišvis moqda, rom samešniro diebisšvis unakoqoš šaaronies maš Winkler'is ūroma, taršinebuli šveni sakišqis maršebulaš tamokenebamī da zog movlenis mīvenieraš gamomūqebamī.

Winkler'is aperiqebda ūmšavresaš is, rom, rogorš gabatonebuli modğvrebis tarmomadgeneli kvela enašmešnierrī, martiv našesaobas edebda, baskurim da Kavkasus enebimš martiv tipebs šnobilobda da tarmodgena ar qonda međvaredinebuli enebis tipebze da maš maršebuli analizis motkobaze, arš maze, rom međvaredineba enebis eršī modgmis enebis ūorisāš sakvleviā da sqvadasqva modgmis enebis ūorisāš. Pireneša naqevār kundulis sapirdapiroš, ūvaqmelešur zğvis ağmosavleš napirze sakišqia ağđruli semitebšan iapetidebis meqvedris da međvaredinebis mešaqeb. Fīnikelebis međeniloba sakašmetkvelo (anšropologiri) da mīsdagvaraš saenašmešniro (lingvisturi), iminda

¹ *Das Baskische und vorderasiatisch-mitteländische Völker- und Kulturkreis*, Breslau 1909.

² Prof. Res. Mar. de Azkue'ššvis 1921 maisun mīrəmeul, ispanuraš an baskuraš, dasabetšs, qrangulaš međenulis am terils sababaš aqvs baskuris enis tarmomobis sakišqī.

სემიტური იყო, თუ სემიტურ-იაფეტური, ან სემიტური ჩარევით იაფეტურ ელემენტების, ამ საკითხის დასასმელათ ჩვენ თავისი მოსაზრება გვაქვს და ვაგვრით მას კიდევაც შევეჩეთ ჩვენ წიგნაკში — „სიაფეტოკავკასია და შესამე სათესავური ელემენტი შვანშელეთის კულტურის შექმნაში“. მით უფრო სიამოვნებით აღვნიშნავთ, რომ ჩვენგან დამოუკიდებლათ, ამ მოკლე ხანში აზრი გამოთქმულა, რომ ფინიკეთის ადრინდელი სათესავი, ადრინდელნი ფინიკელნი სემიტები კი არა, შვანშელეთ-წინაასიის მკვიდრნი არიანო, ესე იგი, ჩვენი ტერმინოლოგიით — იაფეტოკავკასიის ან იაფეტოკავკასიის. ამ აღმართული საკითხის დამტყველი ახალგაზდა მეცნიერი Autran¹ ჯერჯერობით მხოლოდ განსასჯელათ ამოიღეს ნიშანში მეცნიერებმა.

შეგვარედინების კვალში ჩამდგარნი, რომანელ ერებსაც, თვით რომანულ ენათ ჯგუფსაც მივაწევთ. მაგრამ რომანულთან რა ხელი აქვს იაფეტურს?

გვარათ, თუ არ სხვით, ისეთი რამ სჯეროთ აქვს რომანულ ენებთან იაფეტურ ენებს, როგორც, ვთქვათ, სომხურთან. რასაკვირველია, რომანულ ენების ქვეყნებში ინდოევროპულ მოდუმის მოვლენამდი, საფიქრელია, სხვა იაფეტური ენები იფუნენ მცირეკისიურ აღმოსავლეთში და კერძოდ სომხეთში ან, უკეთ ვთქვათ, არმენიაში, მაგრამ იქნება არც ისე სხვა, როგორც ჩვენ, მოსალოდნელია, ვფიქრობთ. პირენეთა სახევაკუნძულზე ორი რომანული ენა არის, კარგათ მოკესენებათ: ისპანური და პორტუგული. რამდენი იაფეტური ენა იყო იქ ინდოევროპულთა მოსვლამდე, ჯერ კიდევ გამოსარკვევია; მეცნიერებში ახლა მიღებულია, რომ ორი ენა, ყოველ შემთხვევაში, იყო: ერთი იბერული და ერთიც ბასკური, რომელიც დღემდეც შეუბღალველათ ჩარჩენილა ნაწილათ, მაგრამ უმეტეს ნაწილს ბასკურს და მთელ იბერულს დაუკარგავს თავის ცაცალკეეობული სუფივეს. რა ოდენ იგიც და იგიც მოხმარებულა პირენეთა ახალ ენათ, რომანულ ენათ, ჩასახვაში და აღარძინებაში. აგრეთვე იტალიაში არა თუ მარტო ეტრუსკული, რამოდენიმე სხვა იაფეტური ენა იყო ვაგრცელეობული, და მათთან შერევით წარმონაშობა ძველათ ცნობილი ლათინური, შემდეგ იტალიური. რა იაფეტური ყვარდა ინდოევროპელების მოვლენამდე საფრანკეთში და

¹ C. Autran, «Phéniciens», essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée, Paris 1920.

semituri iko ʒu semitur-iaʒetur: an semituri ʒareviʒ iaʒetur elementebis, am sakiʒqis dasasmelaʒ ʒven ʒavisı mosazreba gvaqvs da gakvriʒ mas kidevaʒ meveqes ʒven tignakımı—«Saiʒeto Kavkasia da mesame naʒesavuri elementı IIIvaqmeleʒis kulturis meqmnamı». Miʒ uqro siamovnebiʒ aqvnınnavaʒ, rom ʒvengan damoukideblaʒ, am mogle qanun azrı gamoʒqmula, rom ʒinikeʒis adrındeli naʒesavi, adrındelı ʒinikelı semitebi kı ara, IIIvaqmeleʒ-Tınaasıs mkvidrı ariano, ese igı ʒveni terminologıʒ—iaʒetianni an iaʒetovanni. Am aqđruli sakiʒqis damʒveli aqalgazda meʒnerı Autran'ı¹ derderobiʒ mqoloʒ gansasde-laʒ amoıqes nınnamı meʒneribma.

Medvaredinebis kvalım ʒamdgarı, romanel erebsaʒ, ʒviʒ romanul enaʒ dqurʒaʒ mivatevʒ. Magram romanulʒan ra qeli aqvs iaʒeturs?

Gvaraʒ, ʒu ar saqes, isedi ram saerʒo aqvs romanul enebʒan iaʒetur enebis, rogorʒ, vʒqvaʒ, somqurʒan. Rasakvirvelia, romanul enebis qveknebum indoevropul modgmis movlenamdi, saqıqreha, sqva iaʒeturi enebi ikvnen mʒireasiur aqmosavleʒmı da kerdoʒ Somqesmı an, ukeʒ vʒqvaʒ, Armeniamı, magram iqneba arʒ ise sqva, rogorʒ ʒven, mosalodnelia, vqıqrobʒ. Pireneʒa naqevarkundulze ori romanuli ena arıs, kargaʒ mogeqsenebaʒ: ispanuri da portuguli. Ramdenı iaʒeturi ena iko iq indoevropelʒa mosvlamde, qer kidev gamosarkvevia; meʒneribamı aqla miqebulia, rom ori ena, kovel memʒqevamı, iko: erʒı iberuli da erʒıʒ baskuri, romeliʒ dqemdiʒ meubgalvelaʒ ʒarʒenila natılaʒ, magram umetes natıls baskurs da mʒel iberuls dankargavs ʒavis gaʒalkevebulı suqeva, ra oden igıʒ da igıʒ moqmarebula pireneʒa aqal enaʒ, romanul enaʒ, ʒasaqvamı da aqordınebamı. Agreʒve Italiamı ara ʒu marto etruskuli, ramodenime sqva iaʒeturi ena iko gavriʒelebulı, da maʒʒan mereviʒ tarmonamoba dvelaʒ ʒnobilı laʒınuri, memdeg italuri. Ra iaʒeturi kvaoda indoevrolebis movlenamde Saprangeʒmı da

¹ C. Autran, „Phéniciens“, essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée, Paris 1920.

რა იათეტიკეთ ნათესავობა სუფევედა, ეს კიდევ გამოსარკვევი საკითხია. ბასკური აქაც შემოდირდა უფრო ღრმად, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ამჟამადაც, ოდეს კვლევა ამ საგნის ჯეროვნად არც დაწყებულია, მაინც იმდენი უქმნიათ ბასკურის მცოდნეთ, რომ გასკონურში ცხადია ნახევრები ბასკურის წინააღმდეგ. გასკონები ბასკები არიან, ლათინურის და თავის დედა ენის შელესილი ენის მექანი. გასკონური კილოვანები კი არ გახლავთ, ნამდვილი დაშორებული ენა არის — ისეთი ენა, როგორც ფრანგულია; ერთდროს გასკონურზე მწერლობაც გახლავდა, და იყო მომენტით, როცა კიდევ შესაძლო იყო, რომ გასკონური ენა მთელი საფრანგეთის სამწერლო ენათ შექმნილიყო. მაგრამ ბასკურის მცოდნეებთან მხარ და მხარ ჭაპანი უნდა სწიონ იათეტიკეველებმა არა მარტო ბასკთა ენის წაღვეილობის გამოსავლევით ფრანგულ ენაში და მის კილოვანებში. იათეტიკეველებს მძიმე ვალი აქვს გადასახდელი, დიდი შრომაა ასასრულებელი იმავე ფრანგულის შესახებ, მასში უნდა აღმოიჩინოს და გამოკვლეულ იქმნას იბერული ან ლიგურული (*ligustica*)¹ ელემენტები.

გერმანულ ენების წარმოშობაში იათეტურ ენების წილის კვლევა უკვე იწყება. ჰეტროგრაფის პროფესორი ბრაუნი დიდი ხანია გერმანულთ სიძველეთ, მათ შორის ენის სიძველეთ იკვლევდა. თავისი აზრი ჰქონდა გერმანულ ენათ შედგენილობის შესახებ, მათში ჰპოულაობდა ერთ მიმდინარეობას, არაინდოევროპულს ანუ, როგორც გერმანეთშია მიღებული ტერმინი, არა ინდოგერმანულს, მაგრამ რომელ მოდემისთვის, ენათ რომელ ოჯახისთვის მიეთვისებია იგი არა-ინდოგერმანული ანუ არაინდოევროპული წინააღმდეგ, ამის გასახლგვრას ვერძლებულაობდა. პროფესორი ბრაუნი შარშან ლეაპტიგის უნივერსიტეტში მიიწვიეს გერმანულ ჰალეონტოლოგიის, ენის სიძველეთ კათედრაზე, და შემთხვევამ ხეენ, დიდი ხნის ნახმხანაკარნი ჰეტერობურგში, აქ, უცხოეთში, მეცნიერულათ დაგვახლოვა, დაგვაძმობილა ერთმანერთთან, და, დაეწათა რა იათეტურ თეორიის დებულებებს, იათეტურ ენების რადენობას და განწყობილებას და მნიშვნელობას, მათ შედარებითი გრამატიკას და ტექნიკურ საშვალეებს, მათ ოჯახში.

¹ სხვალი ლიგურ წინანართი ლი, მანასდაძე, აუკილი გურ, სკინი გურის და გურულთ აუკილი-პარა, მასვე ნიშნავს, რასაც იბერ (ლიგურ → გურ), მაგრამ სხვათათ რას წარმოადგენდა დასავლეთ-ევროპაში, მას სხვალით დინვი კვლევა დაგვანსებს.

ra iapetelə naşesavoba supevda, es kidev gamosarkvevi sakış-
 qia, baskuri aqaş memodiada upro ğrmaş, vidre aqla vqedavə.
 Amjamadaş; odes kvleva am sagnis qerovnaş arə datkebulu, mainə
 imdeni uqmniaş baskuris mşodnes, rom gaskonurui şqadaş na-
 şvenebia baskuris tanaleki. Gaskonebi baskebi arian, laşmuris da
 şavis deda enis melesli enis meqoni. Gaskonuri kilokavi ki ar
 gaqlavs, namdvili damoukidebeli ena aris—iseşi ena, rogoriş
 qrangulia; erşdros gaskonurze mterlobaş gaqlavda, da iko mo-
 menti, roşa kidev mesadlo iko, rom gaskonuri ena mşeli Sap-
 rangesis samterlo enaş meqmniliko. Magram baskuris mşodneebşan
 mşar da mşar tapani unda stion iapetmetkvelebma ara marto
 baskşa emis talekilobis gamosakvlevaş qrangul enamı da mis
 kilokavebıu. Iapetmetkvelebas mđime vali aqvs gadasaqđeli,
 didi şromaa asarulebeli imave qrangulis mesaqeb, masıu unda
 ađmoişmos da gamokvleul iqmnas iberuli an liguruli (ligustica)¹
 elementebi.

Germanul enebis tarmowobama iapetur enebis tilis kvleva
 ukve itkeba. Petrogradis proşesori Brauni didi qania germanelə
 sıdveleş, maş şoris emis sıdveleş ikvlevda. Şavisı azrı
 hqonda germanul enaş medgenilobis mesaqeb, maşıu hpoulabda
 erş mimdınareobas, ara-indoevropuls anu, rogorş Germaneşıma
 mığebuli termini, ara indogermanuls, magram romel modgmi-
 sşvis, enaş romel ođaqışşvis meşvisebia igı ara-indogerman-
 uli anu ara-indoevropuli tanaleki, amis gansazğvras ver
 dlebulobda. Proşesori Brauni şarwan Leypşigis universi-
 tetıu mitvies germanul paleontologis, emis sıdveleş kaşed-
 raze, da memşqvevam şven, didi qnis naamqanagarnı Peterburgıu,
 aq, uşqoesıu, meşnerulaş dagvaaqlova, dagvadmobila erşmaner-
 şşan, da, daetaqa ra iapetur şeoris debulebebs, iapetur
 enebis raodenobas da gantkobilebas da mnııvnelobas, maş me-
 darebısi gramatikas da teqnıkur samvalebebs, maş ođaqıu

¹ Saqeli ligur tınsarşıđ lr-, mamasadame, qıdıđ gur-, şveni guris da guruls
 qıdısbara, masve mınnavs, rasaş ıber (|| gver → gur), magram saqravaş ras tar-
 moadgenda dasavleş Evropauı, mas mşolod dımdı kvleva dagvanaqebıs.

ბრუნმა იცნო არაინდოევროპული ნაწილი გერმანულ ენათ. ბრუნს თუ როგორ წარმოუყენებია სავითხი, ცხად ყოფს შემდეგი თერთმეტი დებულება მისი კურსში შესავალ ლექციის¹.

1. უველა ისტორიულათ ცნობილ ინდოგერმანულ ენებში მოიპოვება მორფოლოგიური და ლექსიკური ელემენტები, რომლებიც მეცნიერების დღევანდელ მდგომარეობაში ან სრულებით ვერ იხსნებიან ინდოგერმანულათ, ან ინდოგერმანულით დასაბუთებული მათნი ახსნანი ღირსსაწინაღმდეგო არიან.

2. ეგ გარემოება გვაძლუებს მივიღოთ, რომ ინდოგერმანელებს სხვა ენით მოსაუბრე სათესავნი, პირვანდელნი მკვიდრნი დახვდათ მათ უნობილ ისტორიულ საბინადროში, როცა შიგ ესახლებოდენ, და იგი უცხო ელემენტები მათ ენისაგან არიან წარმომდგარნი.

3. რადგან ეს ითქმის აგრეთვე გერმანელების მოწინაპრებზე (ესე იგი გასაგერმანებელ ინდოგერმანელებზე), მაშასადამე, უკუსაგდებელია ჰიპოთეზა, ვითომ ინდოგერმანელების სამდვილი სამშობლო ყოფილიყოს შვა ან ჩრდილოაფეროზა.

4. როგორც ზოგად ხასიათის საფუძველთაგან მოსხასს, სიმართლეს შეესაბამება, რომ ანგარიში მისაღები ევროპის პირვანდელი მცხოვრებნი ეკუთვნოდენ ერთს მთლიან ენათოჯგასს.

5. პროფესორ მარნის კვლევებადებით დამტკიცებულია მკაფიოთ შემოხაზული იათეტურ ენათ ოჯახის სუიკევა, რომლის უწმინდესნი წარმომადგენელნი ჩვენ წინაგვიდგებიან დღევანდელ კავკასიურ ენებში და რომელსაც ეკუთვნის აგრეთვე ბასკურაიბერული, ეტრუსკული და პელასგური ენები. ამგზით პირდაპირ თუ შორიახლო შემოკებით მართლდების ტრომბეტტი'ს, დირრის, ვინკლერის, შუნარტის, ვ. ტომსენის, ბუგკე'ს, ჰაული'ს, მუეჟ'ს, კუნის'ს და სხვათა მოსახრებანი (Vermutungen).

6. აგრში მოსასვლელია აგრეთვე, რომ გერმანელთ ადრინდელნი

¹ რადიკალურად წყიოსული სივარდისგა ხამცნიერო სხვაგადობაში, დუბტივიკე, და შედეგ კიდე შემოქმედული, სათაურით *Die Urbövolkerung Europas und die Herkunft der Germanen*, ამ ხანთ იბეჭდება გერმანეთში პირველ წიგნაკით სერის *Phabetische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens* herausgegeben von F. Braun und N. Marr. Berlin (Stuttgart) Leipzig. Verlag von W. Kohlhammer [სიდა უვეკი დაბეჭდილია (1922)]. ჩვენ მოსსეუ წებან სასეშა იქვს პროფ. ბრაუნის პირველათ გამოთქმული დებულებები, კიდეც დაბეჭდილი ცალკე.

Braunma isno ara-indoevropuli natili germanul enas. Brauns du rogor farmoukenebia sakisqi, sqad kops memdegi sermeti debuleba mis kursun mesaval leqsnis¹.

1. Kvela istoriulas snobil indogermanul enebun morpoveba morfologiuri da leqsikuri elementebi, romlebis mesmerebis dgeandel indgomareobani au srulebis ver iqsnebian indogermanulas, an indogermanulis dasabudebuli masni aqsnani girs-satinaqmdego arian.

2. Eg garemoeba gvaidulebs miviqos, rom indogermancebs sqva ems mosabre nadesavni, pivandeli mkvidri daqvda mas snobil istoriul sabmadromi, rosa ung esaqleboden, da igi usqo elementebi mas enisagan arian farmomdgarni.

3. Radgan es iqmis agreve germancebis motinapreebze (ese igi gasagermanebel indogermancebze), mamasadame, ukusagdebela hipoteza, visom indogermancebis namdvili samnoblo kopilkos mva- au qrdilo-Evropa.

4. Rogors zogad qasiadis sazudvelagan mosqans, simarles meesabameba, rom angariuni misagebi evropis pivandeli mshqovrebni ekuqnoden eras mshian enas-odaqs.

5. Profesor Marrs kvleva-diebis dantkisebulia mkaqios memoqazuli iapetur enas odaqs supeva, romlis utmindesni farmomadgenelni qven tinagvidgebian dgeandel kavkasiur enebni da romelsas ekuqsnis agreve baskur-iberuli, etruskuli da pelasguri enebi. Amqis pirdapir du mori-aqlo memorebis maraldebian Trombetti's, Dirris, Vinkleris, Illuqardtis, V. Tomsenis, Bugge's, Pauli's, Meye's, Kuni's da sqvada mosazreban (Vermutungen).

6. Azrni mosasvlelia agreve, rom germanels adrdelni

¹ Raodenderme takidquli sqvadasqva samejnoro sazogadoebani, Leypdingive da memdeg kidev memunavebuli, sadauris *Die Urbvölkerung Europas und die Herkunft der Germanen*, am qanad ibetdeba Germanedun pivel tgnakad seris Japhetitische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens herausgegeben von F. Braun und N. Marr. Berlin (Stuttgart) Leipzig. Verlag von W. Kohlhammer [aqla ukve dabedila (1922)]. Qven moqsenebas saqem aqvs prof. Braunis pivela gamoqmuli debulebi, kidevas dabedili Salke.

(ესე იგი ინდოევროპელთა მოფლენამდი) სსშვალო და ჩრდილო ევროპის მკვიდრნი ერნი იმავე (იაფეტურ) ენათ-ოჯახს ეკუთვნოდენ,

7. ეს მოსაზრება სიმაგრეს, მისაყრდნობს ჰპოულობს ენის მოფლენათ და მასალათ აწონდაწონაში (Erwägungen). თავდაპირველი გერმანული ენა, რომელსაც მორფოლოგიურათაც და ლექსიკურათაც არაინდოგერმანული ელემენტებით შეტი გაყენთილობა აჩნია, ვიდრე დანარჩენს ინდოგერმანულ ენებს (სომხურის გამოკლებით), სწორეთ ისე უნდა მივიღოთ, რომ იგი გერმანელთადრინდელი იაფეტურის და პირვანდელ-გერმანულის ინდოგერმანულის შეჯვარადინების ნაყოფი გახლავს. ამ გვარი შეჯვარადინებით აიხსნება სრულებით ძალდაუტანებლათ ეგრეთ წოდებული პირველი ბგერათ-შეცვლა (Lautverschiebung), გერმანული ხმისამაღლება (აქცენტი); ისეთი მორფოლოგიური მოფლენა, როგორც არის გადაჭარბებული სიუხვე ი-ფუქეთ, პრეტერიტის (გასრული დროის) ჩასხვავა დენტალი სუფიქსის მეშვეობით და სხვა; გერმანელთადრინდელი ენისაგან წარმოშობილან ისეთი, ახლა გერმანული, სიტყვები, როგორც Erbse ლობიო, Gerste ქერი, Rind ხარი, Schaf ცხვარი, Hand ხელი, See ზღვა, Hütte კარავი და სხვა კიდევ ბევრი, აგრეთვე სახელები Abnoba შვარცვალდი, Thule, Asen, Erce (მიწის ღმერთა), Tuisto და სხვა ამ ნაირი.

8. მაშასადამე, უნდა მივიღოთ, რომ პირვანდელნი გერმანელები წარმომდგარან გერმანელთადრინდელების და გერმანელთა მოწინაპრების შეუდღვე-შეჯვარდინებით; პირვანდელ გერმანელთ სხეულებრივი და სულიერი ვითარებისთვის, მათ ჰაბიტუსისათვის, რასაკვირველია, გადაშფევეტელნი იყვნენ უფრო მრავალრიცხოვანნი მკვიდრნი, ესე იგი, გერმანელთადრინდელი ელემენტი.

9. როდის მოხდა გერმანელთ ნათესავის შეჯვარდინება, ჯერჯერობით დაბეჯითებით ვერ გადაწყდება, მაგრამ იქნება, საძიებელი მემენტი არ არის გადასატანი ისე შორს დროში, როგორც საბერძნეთის და იტალიის გაინდოგერმანელება.

10. ანთროპოლოგიურათ გერმანელთ მოწინაპრები უნდა მივიღოთ წარღვნის (Diluvium'ის) შემდეგ გაჩენილ რუქი (blonde) დოლიქოკეფალური „თეთრი რასის საკოლონიო განსხვავებულობათ (Varietät)“ და მისი კავშირი სამხრეთ ევროპელ-წინასიელ-ჩრდილოაფრიკელ პირვანდელ რასისთან შეწყნარებულ უნდა იყოს.

(ese igi indoevropelša movlenamdi) samvalo da řrdilo Evropis mkvidrni erni imave (iaęetur) enař-odaqs ekuřvnoden.

7. Es mosazreba simagres, misakrdnobs hpoulobs enis movlenař da masalař atondatonam (Erwägungen). Өavdapirveli germanuli ena, romelsař morfologiurařař da leqsikurař ara-indogermanuli elementebiř meti gajęeniloba ařnia, vidre danaręens indogermanul enebis (somęuris gamoklebiř), storeř ise unda mivięoř, rom igi germanelř-adrindelı iaęeturis da pirvandel-germanulis indogermanulis međvaradinebis nakoři gaqlavs. Am gvari međvaradinebiř aiqsneba srulebiř đaldautaneblař egreř todebuli pirveli bgerař-meřvla (Lautverschiebung), germanuli qmisamaęleba (aqęenti); iseři morfologiuri movlena, rogoriř aris gadatarbebulı suqve **n**-ęuđeř, preteritis (gasruli drois) řasaqva dentalı suřiqlsis memveobiř da sqva; germanelř-adrindelı enisagan tarmomobılan iseři, aqla germanuli, sitkvebi, rogoriř Erbse lobio, Gerste qeri, Rind qarı, Schaf řqvarı, Hand qeli, See zęua, Hütte karavi da sqva kidev bevri, agreřve saęelebi Abnoba **Š**varřvaldı, Thule, A sen, Erce (mitis ğmerša), Tuisto dasqva am narı.

8. Mamasadame, unda mivięoř, rom pirvandelni germanelebi tarmomdgaran germanelř-adrindelebis da germanelša motinapreebis meuęlv-međvaredinebiř; pirvandel germanelř sęeulebri vi da sulieri viřarebiřvis, mař habitusisa-řvis, rasakvirvelha, gadamtkvetelnı ikvnen uęro mravalriřřqovanni mkvidrni, ese igi, germanelř-adrindelı elementı.

9. Rodis moqda germanelř nařesavis međvaredineba, derderobiř dabeđiřebis ver gadatkdeba, magram, iqneba, sađiebelı momenti ar aris gadasatani ise mors dromı, rogoriř Saberđneři da Italıis gaimdogermaneleba.

10. Anřropologiurař germanelř motinapreebi unda mivięoř taręvniř (Diluvium'is) memdeg gaęenil ruqi (blonde) dolıkoęealuri «ęeři rasiř sakolonio gansqvařebulobař (Varietät)» da mısı kaviriři samqreř evropel-tinaasiel-řrdiloaęrikel pirvandel rasasđan metknarebul unda ikos.

11. „ინდოგერმანელების შესახები ჰრობლემს“ შესაძლოა. აიხსნას „პირვანდელმკვიდრთა ჰრობლემის“ გამოშუქების შედეგ, ან მასთან შეკავშირებით.

რასაკვირველია, ჰრობლემის ბრუნის დებულებანი და მთელი მისი მეცნიერული აღშენებულება შეადგენს ჯერ-ჯერობით ჰრობლემს, სამეცნიერო ჰრობლემს, მაგრამ ეკ ჰრობლემს მკაფიოთ დაეყენებული განლაგვით და მის გამოსაშუქებლათ და დადებითი შედეგებით გადასაწვევლათ იათეატური ენათმეცნიერება იძლევა როგორც შესაფერ თეორიულ ჰრობლემებს, აგრეთვე მდიდარ მასალას, ზოგს შეკრებილს, ზოგს — უმრავლესს — შესაკრებელს. ერთი სიტყვით, აქაც დიდი, უზარმაზარი შრომა არის საჭირო და შესაფერი მომზადებულობა. რასაკვირველია, არც ისე ადვილია ეს საკითხი, როგორც ჰრობლემის მოხსენება შთაბეჭდილებას ახდენს. დიდი ღირსება არის, რასაკვირველია, მკაფიოთ და მარტივათ საქმის გამოშუქება, მაგრამ თვითონ საქმე აგრეთ სიმარტივეზე ვერ ჩამოიწურება. იგივე ითქმის ვეღვა ენების სახათესაფო საკითხზე.

ჩვენი ახლანდელი მიხედვითობის შესაფერი რედაქციით რომ ჩამოვთვალო მოხსენებების დასაწეისში გადათვლილი შვიდი საათეატრული ვეღვა კერძო საკითხი, დელო ჰრობლემს თავი დაფანებოთ, თითო მათგანს შესწევს არა ნაკლები სირთულე და მრავალსაფევი ინტერესი.

ავიღოთ გინდა მესეთე საკითხისაგან მარტო ბასკური ენის ჰრობლემს.

ახლა აღარ კმარა გთქვამთ, რომ ბასკური ენა იათეატრულ ენათ ლუგასხე ეკუთვნის და, სხვათა შორის, კავკასიის იათეატრულ ენების, მაგალითათ ქართულის, მეგრულის, სვანურის, აფხაზურის, ბაცბიურის (წოვაათუშურის), ლეკურის და სხვათა მონათესაფაა. ზოგი იათეატრულ ენაზე მოსაუბრე კავკასიელი ტომი ნაწილს შეადგენს ბასკების ანუ მესხების, მაგალითათ, აფხაზები და ბაცბიები ანუ წოვაათუშები, და საგულისხმია, რომ მათ ენების ნათესაობა ბასკურთან უფრო მჭიდროა უფრო დახლოფებულია. ზოგ იათეატრულ ენაზე მოსაუბრე კავკასიელი ერი წარმოადგენს ბასკებთან ან მესხებთან შეფაფებული ტომს, მაგალითათ, ქართეფლები და სვანები, და მათ ენებთან ბასკურის განსწობილება ერთ საწილში აგრეთვე უფრო მჭიდროა, განსაკუთრებით დახლოფებულია და, რასაკვირველია, მითხროვს შესაფერ რთულ ძიე-

11. «Indogermanelebis mesaqebi problema» mesadloa aiqsnas «pirvandelinkvidrta problemis» gamomuqebis memdeg, an masdan mekavurebiš.

Rasakvirvela, proფ. Braunis debulebani da mšeli misi mešmeruli ašmenebuleba meadgens der-derobiš problemas, samešmero problemaš, magram eg problema mkaპიოშ dakenebuli gaq-lavსა da mis gamosamuqebლაშ da dadebiši medegebiš gadasatkvet-laš iaჲeturi enašmešnereba idleva rogorš mesაჲer ჲeoriul horizontებს, აგრეჲve mდიდარ masalas, zogs mekreბils, zogs— umravless — mesakrebels. Erši sitkviš, აqaš didi, uzarmazari mroma aris saჲირო da mesაჲერი momzadebuloba. Rasakvirvela, arš ise advilia es sakišჲი, rogorš proფ. Braunis moჲსენeba mšabetdilebas აჲდენს. Didi ჲირსება aris, rasakvirvela, mka-პიოშ da martivaš saჲმის gamomuqeba, magram ჲვიშon saჲme აგრეშ simartiveze ver ჲამoitureba. Igive იჲჲმის kvela enebis sanaჲe-savo sakišჲze.

Өveni აჲღანდელი მიჲვედრიობის mesაჲერი redაჲიშნაš rom ჲამovჲვალო moჲსენების dasatkისun gadašvilih mvidi saiaჲetme-tkvelo kerdo sakišჲი, dedo problemas ჲავი davaneბოშ, ჲიშo მაšგანს mestevs ara nakleბი სრიჲულე da mრავალნაკვი interesi.

Avიგოშ გინდა მეჲუჲე sakišჲისაგანი marto baskuri enis problema.

აჲლა აგარ kmara vჲჲვაš, rom baskuri ena iaჲeturi enaš oჲაჲს ekuჲვნის da, სჲვაშა mორის, Kavkasus iaჲeturi enebis, magალიშაš, qarჲulis, megrulis, svanuris, აჲჲazuris, bašბiuris (tova-ჲu-muris), lekuris da სჲვაშა monაჲesavea. Zogi iaჲeturi e aze mosაubre kavკასიელი toმი natils meadgens baskeბის anu mesჲe-ბის, magალიშაš, აჲჲazები da bašბიები anu tova-ჲუმები, da sa-ღისჲმოა, rom მაš enebis naჲesaoba baskuršan uჲრო mტიდროა, uჲრო daaჲღlovebulia. Zog iaჲeturi enაze mosაubre kavკასიელი eri tarmoadgens baskeბიან an mesჲებიან mezavebul toms, mag-ალიშაš, qarჲveleბი da svaneბი, da მაš enებიან baskuris gantko-ბილება erš natilun აგრეჲve uჲრო mტიდროა, gansakušreბიშ daaჲღlovebulia da, rasakvirvela, moიჲჲოვს mesაჲer რჲულ ჲე-

ბას. ბასკურნი ენა ჩარჩომილობის კანონით შეადგენს ერთ საკეცს, ძირეულ ნაკეცს ორბუნებრივ იათუტურ-ინდო-ევროპულ ძველ სამწერლო სომხურ ენისას, იმ ჰადაკურ ენისას, რომელმაც თვით „ბასკ“ სახელი შეინარჩუნა, რადგან „ბასკ“ და „ჰადაკ“, როგორც უგვი დამტკიცებულისა, ერთი და იგივე სიტყვა გახლავს¹. რასაკვირველია, ბასკურ ელემენტების აღნუსხვას ასეთ რთულ ბუნებრივან ენაში, როგორც ძველი სამწერლო სომხური ენა გახლავს, კიდევ აღმეტკობით უფრო რთული მუშაობა სჭირია. ვინც გაფრთხილებული არ არის სინამდვილის შესახებ, ბასკური ელემენტების გამოძიებას მასთან შეხვედრულ კავკასიურ ენებში, სომხური იქნება თუ ქართული, ადვილ საქმეთ მიიჩნევს. ასეთი სინამდვილის აღდინი დახ გასაფრთხილებულია არა მარტო მიტომ, რომ ბასკური ელემენტები, ქართულ, სომხურ და სხვა ენებში შერეული, ამ უკანასკნელ ენათ ბგერათკანონებს გადაუსხვავებია, არამედ მიტომაც, რომ ბასკური ენა ჩვენამდე მოწევნულ ხორცშესხმულაბაში აგრეთვე რთული, შეჭვარედინებული ენა გახლავს, და ნამდვილი ბასკური ამ სინათულაში მხოლოდ ერთ, ვთქვათ, ძირეულ წინააღიკვ წარმოადგენს და იგივე, რასაკვირველია, პირვანდელ სახისგან დახ დაშორებულია.

ბასკურ ენაში ორი ტომებრივი ენა შინც, ერთი ნამდვილი ბასკურა მესხური და შელქი იბერული, უფრო მეტრულაჭანურის ვგუთიდან ასახსნელი, ახლავე ნათლათ ისამზღვრება. ერთი რიგი მეცნიერთა ბასკურს და იბერულს ერთ და იმავე ენათ რაცხდენ; ამ აზრს პრთოესორ Schuchardi'მა თავის გამოკვლევით ბოლო მოულო, ოლონდ ბასკური, ვიმიორებ, თავდაპირველ ტომურ ენის მარტივ ტიპს არ წარმოადგენს, ის რთული შეჭვარედინებული ენა გახლავს, და მასში ერთი კეცა, ერთი წინააღიკი შესდგება იბერულ ელემენტებისგან, რომელნიც ბასკურთან შეხვედრულან. მაგრამ პირენეთა ნახევარკუნძულზე მარტო იბერები და ბასკები არ იყენ იათუტურ-ინოვანნი. როგორც ამ ნახევარკუნძულის ონომასტიკონის, განსაკუთრებით, ეთნურ და მისგან წარმოშობილ გეოგრაფიულ სახელწოდებების შალეონტოლოგიურ ისტორიიდან ვხედავთ, პირენეთა ნიადაგზე უცხო-

¹ С. 222, *Астрономические и этнические значения двух племенных названий армян* (Зап. Вост. Отд. Русск. Археол. Общ., XXV), № 229 და 22.

bas. Baskuri ena şarşomilobis kanoniş meadgens erş nakeşs, đireul nakeşs orbunebriy iapetur-indoevropul đvel santerlo somqur emisas, im haykur emisas, romelmaş đviş «bask» saqeli memarşuna, radgau «bask» da «chayk», rogorş ukve damtkişebulia, erşi da igive sitkva gaqlavs¹. Rasakvirvelia, baskur elementebis ađnusqvas aseş rşul bunebovan enami, rogorş đveli santerlo somquri ena gaqlavs, kidev ađmetebis upro rşuli muşaoba ştiria. Vinş gaprşqilebuli ar aris sinamdvilis me-saqeb, baskuri elementebis gamodiebas masşau mezavebul kavka-siur enebim, somquri iqneba şu qarşuli, advil saqmeş mişnevs. Aseşi siadvilis lodim diaq gasaprşqilebeha ara marto mitom, rom baskuri elementebi, qarşul, somqur da sqva enebim mere-uli, am ukauasknel enaş bgeraş-kanonebs gadausqvaşerebia, arq-med mitomaş, rom baskuri ena şvenamdi motevnul qorşmesqmulo-bam agreşve rşuli, međvaredinebuli ena gaqlavs, da namdvili baskuri am sirşuleim mşoloş erş, vşqvas, đireul tanaleks tar-moadgens da igiş, rasakvirvelia, pirvandel saqisagan diaq da-morebulia.

Baskur enami ori tomebriyi ena manş, erşi namdvili baskur-mesquri da meore iberuli, upro megrul-tanuris dguşidan asaş-sneli, aqlave naşlaş isamzşvreba. Erşi rigi meşmerşa bas-kurs da iberuls erş da imave enaş raşqden; am azrs proşesor Schuchardt'ma şavis gamokvleviş bolo mouşo, oşond bas-kuri, vimeoreb, şavdapirvel tomur emis martiv tips ar tarmoadgens, is rşuli međvaredinebuli ena gaqlavs, da masim erşi keşa, erşi tanaleki mesdgeba iberul elementebisgan, romelniş baskurşan mezavebulan. Magram Pireneşa naşevarkun-đulze marto iberebi da başkebi ar ikven iapetur-enovanni. Rogorş am naşevarkundulis onomastikonis, gansakuşrebiş, eşnur da misgan tarmomobil geografiul saqeltodebebis pa-leontologiur istorndan vqedavş, Pireneşa niadagze uşqov-

¹ N. Магги, Астрономические и этнические значения двух племенных на-званий армян (Зап. Вост. Отд. Русск. Археол. Общ., XXV), gv. 229 da ind.

რის ბევრ სხვა იათეკტულ ტომებს, მათ შორის ეტრუსკების და სვანების ტომთა ნაწილებსაც. ეტრუსკების და სვანების აქ ყოფნას მოწმობენ როგორც მათ ერთნურ სახელწოდებების მრავალ სახით აღმოჩენა პირქეთა ნახევარკუნძულის ადგილთ სახელებში, აგრეთვე მათი ეტრუსკების და სვანების, ენათ გავლენა ჩვენამდე მოწვესულ ადგილობრივ ენებში. ისპანურ ენაში ერთი რიგი მის დამახასიათებელ ფონეტიკურ მოვლენათ მხოლოდ სვანურში პოულობს თავის ახსნას¹. თვით „ისპანია“ სვანების სახელწოდების ფუძისაგან წარმოებული სახელია. ბასკურში, ამ ენის ფონეტიკურ კანონებისა და გვანათ შეცვლილი იგივე სახელი „სვან“, სახელდობრ, „ჭაჯნ“ (↗ „ხაჯნ“) „დაჯნ“ ნიშნავს „ბატონს“, რაც მოწმობს ერთდროინდელს მათ ბატონობას ბასკებზე, როცა, სხანს, ბასკებზე გაბატონებულ წოდებას წარმოადგენდენ სვანები, და სწორედ მათ შინ გადაურცათ თავის ტოტემი ღმერთი „სვან“ ბასკებისთვის, რომელთა ენით იგივე სიტყვა დღესაც ნიშნავს „ღმერთს“, „უფალს“. აგრეთი საზოგადოებრივ-სარწმუნოებრივი სიხლადვე, შეერთებული ცხოვრება სვანების და ბასკების, წმინდა იათეკტელების, პირქეთა ნახევარკუნძულზე მით უფრო საყურადღებოა, რომ აღმოსავლეთშიც მჭიდრო კავშირი სუფივედა მათ შორის — სვანებს და მესხებს შორის. მიტომაც იქ სვანების და ბასკებისგან, ესე იგი სონებათ შეცვლილ შონებისგან და მესხებისგან შეტყუებული ან ჰვბრიდელი ერთი სონამესხი ან სონამეხი წარმოდგა, — ერთი, რომელიც თავდაპირველში აგრეთვე წმინდა იათეკტური მოდგმის იყო.

უბრალო საკითხი, თუ რა განწყობილება ჰქონდა ბასკურს ამ პირქეთა ნახევარკუნძულზე მოთავსებულ იათეკტურ ენების მთელ ჯგუფთან და როგორ უნდა მივსდიოთ იათეკტურ ენების კვალს ისპანურს, პორტუგულს და საზოგადოდ რომანულ ენებში, ეგ ისეთი რთულ კვლევის საქმეა, რომ ბასკურის სათესლობის მარტავი საკითხი ათასგვარი საკითხის გუებერთელა კონათ იქცევა ხოლმე. მარტო ერთი მისი ნაწილი, ვთქვათ, ბასკურის და ბრიტანულ კუნძულის პიკტურ ენის ნათესაობის საკითხი დიადი პრობლემისთვის საჭირო ცოდნას და მუშაობას მოითხოვს. აგრე რთული საქმეა; თუ მეტი არა, ეტრუსკულის კვლევა; აქ, ეტრუსკულის საკითხში, ჩართულია მთელი წყება

¹ სვანთა შორის: a → we («ue»); *conta → cuenta, *poblo → pueblo.

ria bevr sġva iapetel tomebs, maš moris etruskebis da svanebis tomša natilebsaš. Etruskebis da svanebis-aq koçnas motmoben rogorš maš ešnur saqeltodebebis mraval saqış ağmošena Pireneša naqevarkundulis adgilš saqelebun, agrešve maši, etruskebis da svanebis, enaš gavlena švenamdi motevnul adglobriv enebun. Ispanur enamı erši rıgı mis damaqasiašebel çonetikur movlenaš mçološ svanurıı poulobs šavis aqsnas¹. Öviš «ispania» svanebis saqeltodebis çuđisagan tarmoebuli saqelna. Baskurıı, am enis çonetikur kanonebisda gvaraš mešvlilı igive saqeli «svan», saqeldobr, «hawn» (/«qawn») || «yawn» munnavs «batons», raš motmobs eršdroindels maš batonobas baskebeze, roša, sšans, baskebeze gabatonebul todebas tarmoadgenden svanebi, da storeš mamın gadauđıaš šavis totemi ğmeršı «svan» baskebisšvis, romelš eniš igive sitkva dğesaš munnavs «ğmeršs», «uçals». Agrešı sazogadoebriv-sartmunoebrivi siaqlove, meeršebuli šqovreba svanebis da baskebis, tmında iapetelebis, Pireneša naqevarkundulze miš uçro sakuradğeboa, rom ağmosavlešimš mtdro kavıırı suçevda maš moris — svanebs da meşqebis moris. Mitomaš iq svanebis da baskebisgan, ese igı sonebaš mešvlil monebisgan da meşqebisgan metkupuli an hwbriduli eri son - mesqi an so - meqi tarmodga, — eri, romeliš šavdapirvelun agrešve tmında iapeturi modgmis iko.

Ubralo sakıđqi, šu ra gantkobileba hqonda baskurs am Pireneša naqevarkundulze mošavsebul iapetur enebis mšel dğuçšan da rogor unda mivsdioš iapetur enebis kvalis ispanurs, portuguls da sazogadoš romanul enebunı, eg iseđı ršul kvlevis saqmea, rom baskuris našesaobis martivi sakıđqi ašasgvari sakıđqıs veeberšela konaš iqševa çolme. Marto erši misi natili, vđqvaš, baskuris da britanul kundulis pikturi enis našesaobis sakıđqi diadı problemisšvis satıro. šodnas da mumaobas moıđqovs. Agre ršuli saqmea, šu meti ara, etruskulis kvlevaš; aq, etruskulis sakıđqım, šaršulia mšeli tkeba

¹ Sġvaša moris o → we («ue»); *conta → cuenta, *poblo → pueblo.

მცირესი-იერი ენების საკითხები, მათ შორის კარულ და ლიდურის-
 ჩრდილოთ ალპურ შთების მკვიდრთა ენების და აკრეთვე ერთი მხრით-
 ლიგურულ ენის და მეორე მხრით თვით ლათინურ ენის ჩასახვის და
 წარმოადგომის, მასთან ცალკე იტალურის და მისი კილკავების
 გაჩენის საკითხები.

კვლევა კიდევ უფრო რთულდება ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე,
 რადგან აქ ერთი იაფეტური ენაც არ გადასრქნია არბუნებოვან შეჯ-
 ვარედინების გადამდნობელ პროცესს, არც ერთ ცოცხალ და ძველი
 მწერლობით ცნობილ მკვდარ წმინდა იაფეტურ ენას არ მიაუწვია
 ჩვენამდე¹, მაგრამ სმაჯიეროთ თვითონ ბერძნულში შეხავებულა.
 მის ბუნებაში წანაღვია ერთი წყება იაფეტური ენები — ჰელასური,
 ანაურის = იონური, გრული და კიდევ სხვ.; თითოც მათგანს შესა-
 პირდაპირი ელი - წმინდა იაფეტური ენა აქვს კავკასიის ნიადაგზე
 და წარმოსადგენია, თუ რა რთული ცოდნა და მეცნიერული სიფრთხი-
 ლე სჭირია, ვთქვათ, მარტო ჰელასურის საკითხს, როცა ერთი მხრით,
 დასავლეთით, იგი თვისტომათ უჩნდება ეტრუსკულს, მეორე მხრით,
 აღმოსავლეთით, სოკთან, მაგალითათ ლსტურს ან ლეკურთან და სომ-
 ხეთის ძველ ურარტულთან აკრეთვე თვისტომათ გამოდის². სოკთან-
 ეი განსაკუთრებით მჭიდრო მონათესავე არის, რადგან მისი წანაღვი-
 ეი იზოგება შეჯვარედინების განახით მათში, სხვათა შორის სომ-
 ხეთის ჩვენამდე მოწვეზულ რე ენაში, მათ რთულ იაფეტურ წანაღვი-
 ლობაში ან ნაკეტებში.

ამ რიგათ ირგვევა, რომ იაფეტურ ნათესაურ თბეს გადაუთელავს
 შვანძელეთის საზღვრები, იგი აერთიანებს სივრცეს პირენეულ ნახე-
 ვარკუნძულისგან შვამდინარეთის ნიადაგამდე, მეტი თუ არა ვთქვათ
 ჯერჯერობით, და თავის წრეში იყოლიებს ამ სივრცის ჩრდილოით-
 მოყოლებულ ნათესავთა სარტყელს, სკვთების გამოუგლებლათ. აგრე,
 შემოსაზღვრულ სივრცეზე ერთი იაფეტული ეკვანი ბუნადრობდა.

¹ [ალბანურიც, რომლის იაფეტურობა ამ უკანასკნელ ხანას აღმოჩნდა, შეჯვარედინებული ბუნების
 არის, არა ნაკლები სომხურის, თუცა შამში მას იაფეტურობა უფრო შეუზნისა, ვიდრე სომხურს].

² [უკანასკნელ სანში გამოირკვა ისიც, რომ, ერთი, ტრასის (ლაზს) შეცდომით ესხნია (ლაა);
 წინანოთ ვითომ (ჩინს) - ადამ წარმოებულს (თათქო უმაღ ლაზს ელილითობს); (ლაა) (← ლაზ
 ლაზ), (ლაა-ე)-ის და (ბე-ლაა-ე)-ის ფუძის ერთ თავისებურ ხასეთ ამოჩნდა; მეორე, (ალე-ე-ე)იც,
 ადრე (ბ-ლე-ე-ე) აკრეთვე ამავე ნათესავის სახელთა ახსნა; იხ. ნ. პარბი *La Seine, la Saône,
 Lutèce et les premiers habitants de la Gaule Etrusques et Pélasges*, გვ. 8—15].

mšireasiuri enebis sakidqebi, maš moris karnl da ldiris, šrdilos Alpur mšebis mkvidrša enebis da agrešve eršl mqršl hgurul enis da meore mqršl švisl lašmur enis šasaqvis da tarmodgomis, masšan šalke italuris da misl kilokavebis gašer-
nis sakidqebi.

Kvleva kidev upro ršuldeba Balkanešis naqevarkundulze, radgan aq eršl iapeturi enaš ar gadaršenia orbunebovan med-
varedinebis gadamdnozel prošess, arš erš šošqal da šveli mterlobiš šnobil mkvdar tmnda iapetur enas ar moutevia švenamdi¹, magram samagieroš švison berdnulim mezavebulia, mis bunebam tanalekia eršl tkeba iapeturi enebi — pelasguri, aqayuri = ionuri, grauli da kidev sqv.; šidos mašgans mesa-
pirdapirebeli tmnda iapeturi ena aqvs Kavkasus madagze da tarmosadgenia, šu ra ršuli šodna da mešmeruli sivršqile širna, všqvaš, marto pelasguris sakidqs, roša eršl mqršl, dasavlešiš, igl švistomaš ušndeba etruskuls, meore mqršl, ašmosavlešiš, zogšan, magališiš ləzgurs an lekuršan da Som-
qedis švel urartulšan agrešve švistomaš gamodis², zogšan ki gansakušrebis mtdro monašesave aris, radgan misl tanale-
ki ipoveba medvaredinebis kanoniš mašim, sqvada moris Som-
qedis švenamdi motevnu or enam, maš ršul iapetur tanaleki-
lobam an nakešebim.

Am rigaš irkveva, rom iapeteliš našesaur šbes gadaušelavs
Švyaqmelešis sazgvrebi, igl aeršianebs sivršes Pireneul naqev-
varkundulšgan Šhvamdinarešis madagamdi, meti šu ara všqvaš
derderobiš, da šavis tremi ikolebs am sivršis šrdiloiš
mokolebul našesavša sarkels, skwšebis gamoukleblaš. Agre
memosazgvrvul sivršeze eršl iapeteli ođaqi bunadrobd

¹ [Albanuriš, romlis iapeturoba am ukanasknel qanas ašmošunda, medvaredine-
buli bunebis aris, ara nakleb somqurisa, šumša zmam mas iapeturoba upro meur-
šenia, vidre somqurs].

² [Ukanasknel qanm gamokva isiš, rom eršl, termins «laz» mešdomiš
vqsmi «la-» šinsaršiš všom «zan»-idan tarmoebuls (šidqo umal la-zn kopilikos);
«laz» (← lāz||lāu), «laz-g»-is da «pe-las-g»-is qudis eršl šavisebur saqelš amošunda;
meore, «plēb'e»-iš, adre «p-les-be» agrešve imave našesavis saqelaš aqšna; iq.
N. Marri *La Seine, la Saône, Lutèce et les premiers habitants de la Gaule Étrusques*
et Pélasges, gv. 8—15].

პირველ. ამ მაშინდელ მკვიდრობა ენები, რასაკვირველია, იმ დროსაც სხვადასხვა იყო, იმ დროსაც თითოეული მათგანი რთული, უკვე შეჯვარედინებული ბუნების მექანი, მაგრამ უფლებანი მჭიდრო ნათესაობით შეკავშირებულნი, ერთმანერთზე „მიჯრით მიწყობილნი“, ეკუთვნოდნენ კაცობრიობის ერთა ერთ ოჯახს, იათუტულ ოჯახს. სმსრეთით ქამიტური და სემიტური ჯგუფი განდამო. მათ თავდაპირველი ნათესაობა აქვს იათუტულ ოჯახთან, სემიტურს უფრო დაახლოებული, მაგრამ, რადგან სიტყვა შესხმელების კულტურაზეა, ხეც მხოლოდ იმ ხანას ვეხებით, იმ ხანამდე ვაწვდით, როცა ქამიტებიც და სემიტებიც უკვე გამოყოფილი იყვნენ და გაცალკეებული იათუტულთან. მაშინ იათუტიდები ნივთიერათ წინწასრულ ოჯახს შეადგენდნენ. ნეოლითური კულტურა დიდი ხნით შექმნათ, მადნეულობის, ბრინჯაოს და სპილენძის შემდეგ რკინის, ოქროს, ვიცხლის და სხვათა გამოგონილობით დაწინაურებულ ეპოქას გადმოსრული იყვნენ. ამ განათლებულ ოჯახს ახსნათებდა უკვე, აღებამიტების და მრეწველობის გარდა, ხელოვნების აყვავება, მასთანავე წერის ხელოვნებაც, მათ მიერ აღმოჩენებული და განვითარებულიც, და არა თუ მარტო შეამდინარეთში, ჰგავს, ეგვიპტეშიც მათგან შეტანილი თუ შექმნილი. ამ ხანაში ინდოევროპელთ ნათესავი სადღაც ჩრდილო ევროპის შორეკუთხეში მკვიდრობდა, ევროპის ძველი კულტურის შემქნელათ მიჩნეული უწინ ბერძნები ან რომაელები გაჩენილიც არ იყვნენ. სად გამომუშავდა ვრცელ იათუტულ ოჯახში პირველათ მაშინდელ კაცობრიობის უმაღლეს კულტურის მოთვლილი ტიპი, აღმოსავლეთის ნაწილში, შეამდინარეთის ფარგალში თუ დასავლეთში, ეგ კიდევ გამოსაკვებია¹. მაგრამ უკვე ცხადია, რომ მას, იათუტულთ ოჯახს, იათუტულ ნათესავთ გვარტომობას შეუქნია ახლანდელი ცივილიზაციის პირველი სახე და განუვითარებია, და მასთან შეზავებით კულტურული გაკეთილშობილება ხედავია ინდოევროპელ რასას, მასთან შეჯვარედინებით წარმომდგარან მოთვლილი მოქალაქობის სარბიელზე უმაღ გამოსრული ბერძნები და რომაელებიც და ისტორიულათ შემდეგ ცნობილნი რომანელები და გერმანელები.

მაგრამ როგორ მომხდარა ეს კაცობრიობის კულტურული გადატრიალება, დანგრევა და ხელახლა აღშენება?

¹ [სმსრედელი ხუმი ახრით — დასავლეთში].

pirvel. Am mamindel mkvidrša enebi, rasakvirvelia, im drosas šqvadasqva iko, im drosas šiso mašgani ršuli, ukve mešvaredinebuli bunebis meqoni, magram kvelam mtdro našesaobis mekavmirebuli, eršmaneršze «midris mitkobili», ekušvoden kašobriobis emša erš odaqš, iapetel odaqš. Samqrešis qamituri da semituri dguči gaqldaš. Maš šavdapirveli našesaoba aqvs iapetel odaqšan, semiturs upro daaqlovebuli, magram, raoden sitkva IIIvaqmelešis kulturazea, šven niqološ im qanas veqebis, im qanamdi vatevš, roša qamitebiš da semitebiš ukve gamokoçili ikvnen da gašalkevebuli iapetelšagan. Maamn iapetidebi nivšieraš tintasrul odaqš meadgenden. Neolišuri kultura didi qniš meeqmnaš, madneulobis, brindaos da splendis memdeg rkimis, oqros, vešqlis da sqvaša gamogonilobis datinaurebul epoqas gadmosruli ikvnen. Am ganašlebul odaqš aqasiašebda ukve, ašeb-mišemis da mretvelobis garda, qelovnebis akvaveba, mašanave teris qelovnebaš, maš mier ašordi-nebuli da ganvišarebuliš, da ara šu marto IIIvamdnarešmi, hgavs, Egviptemš mašgan metanili šu meqmnil. Am qanami indoevropelš našesavi sadgaš šrdilo Evropis morekušqemi mkvidrobda, Evropis dveli kulturis memqnelaš mišneuli utin berdnebi an romaelebi gašeniliš ar ikvnen. Sad gamomuivavda vršel iapetel odaqim pirvelaš mamindel kašobriobis umağles kulturis msoplio tipi, ağmosavlešis natilum, IIIvamdnarešis çargalim šu dasavlešim, eg kidev gamosarkvevia¹. Magram ukve šqadia, rom mas, iapetelš odaqš, iapetel našesavš gvartomobas meuqnia aqlandel šivilizašis pirveli saqe da ganvišarebia, da mašan mezavebiš kulturuli gakešilwobileba qvedria indoevropel rasas, mašan mešvaredinebiš farmomdgaran msoplio moqalaqobis sarbielze umal gamosruli berdnebi da romaelebiš da istornulaš memdeg šnobili romanelni da germanelni.

Magram rogor momqdara es kašobriobis kulturuli gadatpaleba, dangreva da qelaqla ağıueneba?

¹ [Aqlandel šemi azriš—dasavlešim].

ეს დედო პრობლემა, ადვილათ გაითვალისწინება, ნოეს კიდობანზე უფრო როულ შინააწიან ეტლს ემსგავსება. მასში, როგორც ხედავთ, ჩაბმულია მრავალი საკითხები, რომელთაგან თითო თავის გამტაცებელი ძალით ერთ ურს ცხენს მანინ უდრის. იყო სეტარი დრო, როცა ეტლის ნაწილას ვხედავდი და მასზე დაპატრონებული გახედულათ მივიდენიდი ჩემ ხელწასაკრავ ერთის კუთხის სამიოდუ ცხენს, გსა გაშლილი მეხვეებოდა წინ და ვიშედივებდი ეტლის გარბენით, შეხვეულა ცხენების გატყენებით წინსვლას. მე არც ვგრძობდი, თუ ეტლში რა უამრავი მასალა არის ჩაღებული, რა უხილავი სიმძიმე აწევს თვით ეტლს, ერთეულ ეტლს რა სილიადუ შესწევს და რამდენი ურს ცხენებია შიგ ჩაბმული და რა როული ცოდნა, თვალის სიმარჯვე და მკლავის ძლიერება არის საჭირო, რომ მისი ნაყოფიერი მოურაობა შესაძლო შეიქმნეს.

გადათვლილი საკითხებით ხომ არ სრულდება იათეკური თეორიის მნიშვნელობა, არ დაგვიწურავს თვით სამეცნიერო მისი კერძი. პირიქით, განხეებულ ზოგად საესაიმეცნიერო სწავლისათვის იათეკურ თეორიის მნიშვნელობას ჩვენ არც კი შევხებივართ დღეს. ჩვენ მხოლოდ რა საგანს დავსახელებთ ამ მხრით. ერთი შეიცავს კატაბრიულ მეტეველების წარმომობის ან აღორძინების პრობლემას. იათეკურ ენათ რჯახი საშვალუბას გვაძლევს მათი შედარებითი შესწავლის გზით იმ ხანას მივაწიოთ, სადაც კატაბრიული ენის დაცრეველთა მეტეველობის ზღვარი ძვეს.

თავისდა თავათაც და შედარებითი ძიებით საქნათმორისო განწყობილების სინამდვილით აღმოსახეხათაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს ენის ისტორიის აგრე ჩაღრმავებით გამოშუქებას. ისტორიის მასშია, რომ იმ ძველია უძველეს მომენტს სხვადასხვა ეპოქების გამოშუქებით უახლოვდებით. ვაწევთ იმ ხანას, როცა საზოგადოება სუფევდა, მაგრამ ცალქმრობა არ იყო, ძმა და ქმარი ერთი და იმავე სიტყვით გამოითქმოდა, რადგან მთელი ძმობა ერთ მანდილოსანს ექმრებოდა, თავის დას. ამ დროს კუთვნიის შუემერების გამოყოფა იყო ეპოქა, როცა მარტივ ნათესავის მარტივ ენაში სულ ათიოდუ სიტყვა მოიძიებოდა და მით აკმაყოფილებდენ თავის მარტივ ფსიქიურ მოთხოვნილების გამოცხადებას, თავის საზოგადოებრივ განწყობილების გამოთქმას. იყო, რასაკვირველია, დრო, აღდეს ჯერ დვი-

Es dedo problema, advilaš gaašvalistineba, Noes kudobanze uero ršul munaarsian etis emsgavseba. Masin, rogorš qedavš, šabmuba mravali sakišqebi, romelšagan šišo šavis gamtašebeli dalaš erš ura šqens manš ndris. Iko netari dro, roša etis natilaks vqedavdi da ma ed dapatronebuli gabedulaš mividenidi šem qeltasakrav eršis kušqis samode šqens, gza gamlihi mešveneboda tin da vamedovnebdi etis garbeniš, mešveuli šqenebis gatenebiš insvlas. Me arš vgrdnobdi, šu etliu ra unaravi masala aris šalagebuli, ra oqilavi samdnepe atevs švis etis, eršent etis ra sidiade mestevs da ramdeni ura šqenebia unq šabmuli da ra ršuli šodna, švalis simardve da mklavis dliereba aris satiro, rom misi nakošeri muraoba mesallo meiqmnes.

Gadašvili sakišqebiš qom ar sruldeba iaceturi šeoris mnuvneloba, ar dagvituravs šviš samešmero misi kerdi. Piriqiš, gankenebul zogad saenašmešmero stavisašvis iacetur šeoris mnuvnelobas šven arš ki mevqebivarš dges. Oven inqološ or saganš davasaqelebš am mqrš. Eršiš meišavs kašobriul metkvelebis farmovobis an ašordinebis problemas. Iacetur enaš oqaqi samvalebas gvadlevs maši medarebiš mestavlis gziš im qanas mivatioš, sadaš kašobriuli emis da šqovelsa metkvelobis zšvari ševs.

Oavisda šavašaš da medarebiš diebiš saenašmoriso gankobilebis sinamviliš ašmosašenasoš arsebiš mnuvneloba aqvs emis istoris agre šašrmavebiš gamonuqebas. Interesi masuna, rom im dvelša udveles moments sqvadasqva epoqebis gamonuqebiš uaqlovdebis. Vatevš im qanas, roša sazogadoeba supevda, magram šolqmroba ar iko, dma da qmari erš da mave sitkviš gamošqmoda, radgan mšeli dmoša erš mandilosans eqreboda, šavis das. Am dros ekušvnis mumerebis gamokopa. Iko epoka, roša martiv našesavis martiv enami sul ašode sitkva moidebneboda da miš akmakošlebden šavis martiv ošiqur mošqovnilebis gamošqadebas, šavis sazogadoebriv gankobilebis gamošqmas. Iko, rasakvirvela, dro, odes der švi-

სიღრმე არ იცოდნენ. მაშინ გამოყოფილან ბასკები, სიტყვა ღვინო შთაქმ
 კერძების და წინაასიის ერებს იაფექტელთაგან აქვთო შეთვისებული.
 ღვინო იაფექტელთა გამოკონილება არის, მაგრამ იაფექტელ ოჯახის
 მქმინავე (სპირანტი) შტოსი ენაზე მოსაუბრე ერის გამოკონილია,
 და მისგან შეუთვისებია ქართველებსაც, მსტვენავე (სიბალანტი) შტოსი
 წარმომადგენელთ, ეგ დაწინაურება, მისი ტერმინებით.— ღვინო,
 გენახი და სხვა. ნამდვილი ქართული ფარდი ამ სიტყვის მის მსტვენავე
 ბუნების რიგზე სუფივს, ეს გახლავს სიტყვა „წვენი“, აგრეთვე „ტვინი“,
 მაგრამ, მოკესსენებათ, წვენი და ტვინი თუ რას ნიშნავს, და სწორეთ
 იმავე სიტყვის თვით „ღვინოაგენახ“ სხეს, ამ მქმინავე სხეს. ბასკები,
 უფრო მქმინავე შტოსი წარმომადგენელნი, ხმარობენ „ტვინის“ მნი-
 შვნელობით. მქმინავე შტოსი ერებსაც არ ცოდნიათ ვერ ღვინო, როცა
 ბასკები გამოყოფილან იაფექტელ ოჯახიდან. მეორე შესამჩნევი დებუ-
 ლება გახლავს ის, რასაც იაფექტური ენათმეცნიერება აგრეთვე ხორც-
 შესხმული მაგალითებით ნათელ ყოფს: ეს არის ენების გამრავლების
 „გავლილი“ გზა, ენების სხვადასხვა სახეობის წარმოშობა და განვი-
 თარება შეკვარდინებით. წინასწარში ხდება მოვლენა, თუ შესხმულ-
 თის წრეში, გინდა მის მინაყოფ ჩრდილო ზონაში. არსებითათ ჰრ-
 ცესი ერთია.

ახალსახე ენები შეკვარდინების პროცესის ძალით შექმნადებიან
 და წარმოდებიან აღმოსავლეთსაც და დასავლეთსაც ორ გზის, ორ
 ხელ. ერთხელ, აღმოსავლეთში, პირვანდელ მკვიდრ ნათესავის ერებს
 კვარდინებიან პირველათ სემიტულ ნათესავების ერები, ესე იგი, იაფექ-
 ტელ ოჯახის ენებს სემიტურ ჯგუფის ენები, და ასეთი შეკვარდინების
 ნაწარმოებია წმინდა სემიტურათ მიხეუელი ასურული ენა, შემადინარე-
 თის გულტურის მწერლობითი გამომეტყველი ბოლანდელი იარადი,
 მეორე ხელ, იმავე პირვანდელ მკვიდრ ნათესაობას, იაფექტურს. წმინ-
 დას, თუ უკვე სემიტებთან შეერეულს, ახალ მოვარდნილ ნათესავის
 ტალღები ეცემიან— ინდოევროპულნი, — და წარმოიშობიან ახალი სახე-
 ნი შეკვარდინებულ ენების, მათ შორის სომხური, რომელიც იაფექ-
 ტური ინდოევროპულ რთულ ტიპს ენისას წარმოადგენს¹.

¹ ირანის ენების შესახებ არს ვაშობა, რადგან სხვადასხვა ხანის ხანროლის მკვლევართ ხელი
 ვანკებ მოუჭრაოთ, იაფექტურ ენათურ ვაშობასწავლა და ხვეწ თვის პირვანდელ ხვეწლადებულ საქმისც აგრ
 მხელდაოთ. [მიუხედავთ მისა, თ. პირველი შტრცხლი, თ. ა. რახუნინგის მოხსენება სოლოდუნზე
 შეტება Яфетический Сборник-ის II წიგნი].

no ar isoden. Maum gamokoçilan baskebi. Sitkva ğvino mşel Evropis da Tinaasis erebs iaçetelşagan aqvş meşvisebuli. Ğvino iaçetelşa gamogonileba aris, magram iaçetel ođaqis mquinnav (spirant) mtois enaze mosaubre eris gamogoniha, da misgan meşvisebia qarşvelebsaş, mstvenav (sibilant) mtois tarmomadgenelş, eg latinaureba, misı terminebiş — ğvino, venaçı da sçva. Namdvılı qarşuli çardı am sitkvis mis mstvenav bunebis rigze suçevs, es gaçlavş sitkva «tven», agreşve «tvim», magram, mogeçsenebaş, tvenı da tvimı şu ras minavs, da storeş imave sitkvis şviş «ğvino-venaçı» saçes, am mquinnav saçes, baskebi, uçro mquinnav mtois tarmomadgeneli, çmaroben «tvinis» minivnelobiş. Mquinnav mtois erebsaş ar şodmaş der ğvino, roşa baskebi gamokoçilan iaçetel ođaqıdan. Meore mesamşnevi debu-leba gaçlavş is, rasaş iaçeturi enaşmeşniereba agreşve çorş-mesçmulı magalışebiş naşel koçs: es aris enebis gamravlebs «gavılı» gza, enebis sçvadasçva saçeobis tarmomoba da ganvi-şareba meçvaredinebiş. Tinaasiamı çdeba movlena, şu İIvaçmele-şis tremı, gında mis minakol şrdilö zonaurı, arsebişaş pro-şesi erşia.

Açalsaçe enebi meçvaredinebis proşesis đalış minıavdebian da tarmodgebian ağmosavleşsaş da daşavleşsaş or gzis, or çel. Erşçel, ağmosavleşim, pırvandel mkvidr naşesavis erebs eçvaredinebian pırvelaş semitel naşesavebis erebi, ese igi, iaçetel ođaqis enebis semitur đguçis enebi, da aseđı meçvaredinebis natarmoebia tmında semituraş mişneuli asuruli ena, İIvaminare-şis kulturis mterlobıđı gamometkveli bolondeli iarağı; meore çel, imave pırvandel mkvidr naşesaobas, iaçeturs, tmın-das, şu ukve semitebşan mereuls, açal movardnil naşesavis talğebi eşemian — indoevropulnı, — da tarmomobian açal saçe-m meçvaredinebul enebis, maş moris somçuri, romeliş iaçet-ur-indoevropul rşul tips enisas tarmoadgens¹.

¹ İrans enebis mesaçeb aras vambob, radgan sçvadasçva çanis sparsulis mkvle-varş çeli gangeb moutriad, iaçetur enaşken gamosatevi, da şven şavis pırdapır şavaldebulo saçmesaş ver asulvarş. [Mıuçedavaş amisa, iq. pırveli merşçalı. Ç. A. Rozenbergis moçseneba soğdurze, ibeçdeba Яѳетический Сборник-ıs me-II tğnııı].

დასავლეთში თუშტა უიერო მარტვი პრეტესი მოხანს, მაგრამ აქაც
არსებულ წარმოებს ეს პრეტესი. პირველ ჯერის ნაწარმოებთ მიხსეული
გახლავს ძველი მსოფლიოს ორი კულტურისასი ერთი — ბერძნები და
რომაელები, მეორე ჯერის ნაწარმოებთ მიხსეული გახლავს რომანელი
და გერმანელი ერები. ორვე პრეტესი ერთ და იმავე შემადგენელ ნათესა-
ვუმ ობისაგან აწარმოებს ახალს, შეჟვარედინებულს ენის სახეებს, ორვე
პრეტესის შემდეგ იათუტურის ინდოევროპული სახე ორძილდება. მოე-
ლენა არსებითათ და გვარათ ერთი და იგივეს, ადრინდელი ეპოქის წარ-
მონაშობს, ბერძნებს და რომაელებს განვიხილავთ, თუ მერმინდელ
ეპოქის წარმონაშობათ მიხსეულ ერებს გავითავალისწინებთ, რომანელს
და გერმანელს. არსებითათ ტიპის შედგენილობას არ ცვლის ის, რომ
ერთობდა მერმინდელ ეპოქის შეჟვარედინებული ნათესავური ტიპები
უიერო რთული პრეტესის საყოფი არიან; რომ რომანულ ენების შეჟვარ-
ედინებაში შესამხსევა ადგილი უჭირავს ფათინურ ენას, რომელიც თა-
ვისდა თავათ უვევ რთულს შეჟვარედინებულ იათუტურის ინდოევროპულ
ტიპს წარმოადგენდა ენისას და არა პირვანდელ ერთბუნებოვან წმინ-
და ინდოევროპულს; რომ, მაგალითათ; ფრანკულ ენის რთულ შედგე-
ნილობაში კელტური, ატრეოვე სხვაფრივ რთული, ინდოევროპული ნა-
თესავის ობე შედის, — ულ ერთას, უველა უვევ მრავალი სახე ენის, ვთქვათ;
მერმინდელ ეპოქისაგ, მხალათ ორბუნებოვანი არის, იათუტურის ინდო-
ევროპული. ეს ერთი. მეორეც ის, რომ არც ძველ ეპოქაში წარმომდ-
გარ იათუტურის ინდოევროპულ ენების შესახებ ჟერჯერობით შეგვიძლია
ცადაჭრით ვთქვათ, რომ იგინი უიერო მარტვათ მომხდარ ან მარ-
ტივათ ჩავლილ პრეტესის საყოფი ივეენ, რომ მათ წრეში მხალათ
წმინდა იათუტურის და წმინდა ინდოევროპული ელემენტების შე-
ულღვა მომხდარიყოს ერთხელ და იმაზე შემწუდარიყოს შეჟვარედინე-
ბის პრეტესი, მაგალითათ, ბერძნულ ენის დამთავრებულ ხორცშესხ-
მაში; ხვენ საბუთი გვაქვს საკითხი იმის შესახებაც წამოვავენათ, თუ
სად იქმნა პირველი შერევა ინდოევროპულიას და იათუტური ელემენ-
ტების სამერმისო ბერძნულ ენის სახეში; და იქნება კიდევაც ვუზასუ-
ხათ, რომ პირველ ეს მარტვი შეჟვარედინება შავი ზღვის პირათ;
კავკასიაში მოხდა, და როცა ინდოევროპულ ნათესავის ახალი და ახალი
ტაღლები შევარდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, მათ იქ დახვდით
არა წმინდა იათუტური ნათესაობა, არამედ უვევ იათუტურთან შეჟვარ-

Dasavlešini šumša upro martivi prošesi mošans, magram aqali orqel farmoebs es prošesi. Purvel deris natarmoebaš mšneuli gaqlavs dveli msoplios ori kulturosani eri — berdnebi, da romaelebi, meore deris natarmoebaš mšneuli gaqlavan romaneli da germaneli erebi. Orve prošesi erš da imave memadgenel našesavur šbisagan atarmoebs aqals, medvaredinebulis enis saqeels, orve prošesis memdeg iapetur-indoevropuli saqe ordikdeba. Movelena arsebišad da gvaraš erši da igivea, adrdneli epoqis tarmonamobs, berdneps da romaelebs ganviqilavš, šu mermindel epoqis tarmonamobaš mšneul erebs gavišvalštinebš, romanels da germanels. Arsebišad tipis medgenilobas ar švliš is, rom višom-da mermindel epoqis medvaredinebuli našesavuri tipebi upro ršuli prošesis nakoqi arian; rom romanul enebis medvaredinebanu mesamšnevi adgali utiravs lašinur enas, romeliš šavisda šavaš ukve ršulis medvaredinebul iapetur-indoevropuli tips farmoadgenda enisas da ara pirvandel eršbunebovan tminda indoevropulis; rom, magališad, qrangul enis ršul medgenilobanu kelturi, agrešve švaqriv ršuli, indoevropuli našesavis šbe medis, — sul eršia, kvela ukve mravali saqe enis, všqvaš, mermindel epoqisaš, mqološ orbunebovani aris; iapetur-indoevropuli. Es erši. Meoreš is, rom arš dvel epoqanu tarmonidgar iapetur-indoevropuli enebis mesaqeb derderobiš megvidliu gadašriš všqvaš, rom igmi upro martivaš momqdar an martivaš šavil prošesis nakoqi ikven, rom maš tremi mqološ tminda iapeturis da tminda indoevropuli elementebis meuglva momqdarikos eršqel da imaze memtkdarikos medvaredinebis prošesi, magališad, berdnul enis damšavrebul qoršmesqmanu; šven sabuši gvaqvs sakišqi imis mesaqebaš tamovakenoš, šu sad iqmna pirveli mereva indoevropulis da iapeturi elementebis samermiso berdnul enis saqerui; da iqneba kidevaš vupasušqoš, rom pirvel eg martivi medvaredineba. Ilavi zğvis piraš, Kavkasianni moqda, da roša indoevropul našesavis aqali da aqali talgebi mevarda Balkanešis naqevarkundulze, maš iq daqvdaš ara tminda iapeturi našesaoba, aramed ukve iapeturšan medva-

რედინებული ინდოევროპული სათესავი, ამ სირთულეში იძისთა ერთ წოდებული და ამ სირთულით შავი ზღვის სემხრეთ-ნაპირთაგან, იქნებ მტირკასიის ხმელეთ გზებით, მოწეხნილი ბალკანეთის ნახევარ-კუნძულსე.

შავი ზღვის პირათ აგრეთ მარტივ სხნით გაინდოევროპლება იაფეტურ მოდგმის ტომთა იძულებული ვართ აღვნიშნოთ ჩრდილოეთითაც. სკვთთა ერის უამრავი ტომები, რომლებს დღესაც მეცნიერებისარქეოლოგები იცნობენ როგორც ირანელ ინდოევროპელებს, მხოლოთ გაირანელელები არიან, იგიც, ეს გაირანელება, წილათ ხედო-მია ვახატონებულ წრეებში მეფეების და მხლელ წოდებების, პირვანდელ მკვიდრ ნათესავს ამ ქვეყნისა. იაფეტელებს. სკვთები ან სკოლოტები, როგორც იგინი თვითონ თავის თავს უწოდებდენ, ან სკებო, როგორც აღმოსავლეთში იცნობდენ მათ, იაფეტელები იყვნენ, ენის ბუნებით მეგრელაზნების და ელამების ერთი კეცის ან მშუმინავი (chuintant, шумянты) ჯგუფის მონაზიარე. მათი, ჩრდილოეთის სკვთების იაფეტური წილი მარტო ძველ გაირანელებულ სკვთებში საძიებელი არ არის. იგი სკვთები ახლაც სუფიევენ შეჯვარედინების განონით, არ გადაკარგულან. მათი ბუნებრივი თბე, იაფეტური ელემენტები, დაყოლილთა უსათუოთ—ნიშნებს ახლაც ვხედავთ მასში—სლაველ ერთა ჯგუფის ჩასახვასში და აღორძინებაში. სლავებში ან სკლავებში გაინდოევროპელებული იაფეტეანები მოსჩანან, არა მარტო სახელით; სახელი უგვე ასხნილია: „სკლავ“ იაფეტური სიტყვა არის მრავლობითი რიცხვის და ნიშნავს იმასვე, რასაც „სკვთი“ ან „სკოლოტი“ ან იგივე „სკვი“.

ჩრდილო იაფეტელთა სკვითხი შეჯვარედინებულ ტიპების ანალიზში ურალალტელებსაც შეგვანხედრებს, მათ შორის ჯუნგარელებს (ვენგრებს) ან მაჯარებს.

შეჯვარედინებაში, მას, გარდა ნათესაობის სხვადასხვაობის დირს აღსანიშნავია თვით პროტესის ვითარება, მარტივია იგი, ერთხელ ჩადენილი, თუ რთული, განმეორებით, იქნება არა ორხელ, არამედ მრავალ გზის. რადგან შესაიერათ უნდა მოიწყოს კვლევაც, გართულდეს მისი სამეგლეგრო ღონისძიებები და ხერხები. ეს ვითარებითი სირთულე განიხილვა შედგენილობის სირთულისაგან, როცა არა ერთი მოდგმის, არამედ ორი მოდგმის, ორი, იქნება სამიც სხვა და სხვა-ოჯახის ენა შეუდღვილან და შეაქსულან, რომლის წყალობით შექმნი-

redinebuli indoevropuli naḡesavi, am sirdulem ionḡa eraḡ
todebuli da am sirdulis ḡavi zḡvis samqreḡ - napirdagan,
iqneb Mḡireasis qmeleḡ gzebiḡ, motevnili Balkaneḡis naqvar-
kundulze.

ḡavi zḡvis piraḡ agreḡ martiv saqis gaidoevropelēba
iaḡetur modgmis tomḡa idulebuli varḡ aḡvniḡmḡḡ ḡrdilo-
eḡisaḡ. Skwḡḡa eris uamravi tomebi, romlebs dḡesaḡ meḡnie-
rebi - arqeologebi isnoben rogorḡ iranel indoevropelēbs,
mqoloḡ gairanelebuli arian, igiḡ, es gairaneleba, tilaḡ qvdo-
mia gabatonebul treebim meḡeebis da maḡal todebebis, pirdandel
mikvidr naḡesavs am qveknisa, iaḡetelebs. Skwḡebi an skolotebi,
rogorḡ igim ḡvison ḡavis ḡavs utodebden, an sakebi, ro-
gorḡ aḡmosavleḡim isnobden maḡ, iaḡetelebi ikvnen, enis bune-
biḡ megrel-tanebis da elamebis erḡi keḡis an minḡmavi (chui-
tant, шинящий) dḡuḡis monaziare. Maḡi, ḡrdiloeḡis skwḡebis
iaḡeturi tili marto dvel gairanelebul skwḡebim sadiebeli ar
aris. Igi skwḡebi aqlaḡ suḡeven meḡvaredinebis kanoniḡ, ar ga-
dakargulan. Maḡi bunebrivi ḡbe, iaḡeturi elementebi, dakoli-
lia usaḡuoḡ — minnebs aqlaḡ vqedavḡ masim — slavel erḡa dḡu-
ḡis ḡasaqvam da aḡordinebam. Slavebim an sklavebim gaidoe-
vropelēbuli iaḡetianebi mosḡanan, ara marto saqeliḡ; saqeli
ukve aqsnila: «sklav» iaḡeturi sitkva aris mrvlobiḡi riḡqviv
da minnavs imasve, rasaḡ «skwḡi» an «skoloti» an igive «saki».

ḡrdilo iaḡetelḡa sakiḡqi meḡvaredinebul tipebis ana-
lizim ural-altaebsaḡ meḡvaqvedrebs, maḡ moris hungare-
lebs (vengrebs) an maḡarebs.

ḡeḡvaredinebam, mam, garda naḡesaobis sqvadasqvaobis ḡirs
aḡsanimnavia ḡviviḡ proḡesis viḡareba, martivia igi, erḡel
ḡadenili, ḡu rḡuli, ganmeorebiḡ, iqneba ara orḡel, aramed
mraval gzis. Radgan mesaperasḡ unda moitkos kvlevaḡ, garḡul-
des misi samkvlevro ḡonisdiebeli da qerqebi. Es viḡarebiḡi
sirdule ganirḡeva meḡgenilobis sirdulisagan, roḡa ara erḡi
modgmis, aramed ori modgmis, ori, iqneba samis sqva da sqva
odaqis ena meḡlivilan da melesulan, romlis tkalobiḡ meḡmni-

ღან არა ერთბუნებოვანი, არამედ ორ თუ მეტბუნებოვანი შეჯვარედინებული ენები. გაბატონებულ ენათმეცნიერებაში ენათ შეჯვარედინების პროცესი შეუწინარებელ დებულებათ მიანინათ¹, მაგრამ ჩვენ მასალა გვაძოვლებს მის აღიარებას.

ამისდა მიხედვით, მტკნარი უფიცობა არის სხვათა შორის, როცა მიღებული ენათმეცნიერული მოძღვრება გვარწმუნებს, რომ ენა ენისგან ითვისებს ვითომც მარტო სიტყვებს და არას დროს მორფოლოგიურ მოვლენებს. რაოდენ გარეგან გავლენასაც საქმე მივარდნილი, რომელსაც კულტურული თუ სხვა რამ სიტყვების სესხება მოსდევს, ამას არც ჩვენ უარყოფთ, მაგრამ როცა არა ხელაფურცულტურული დაახლოვება, არამედ ეთნოკულტურული შეერთება-შერევა ხდება სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ნათესავების, ესე იგი, ეთნოგენიური ან ნათესავთმზადი პროცესი წარმოებს, ერთი და მეორე ენისგანაც განურჩევლათ ითვისება სიტყვებიც და მორფოლოგიური მოვლენებიც, რასაკვირველია, ფონეტიკური თვისებანიც, რა განწყობილებით ან რა მეტნაკლებობით, ეგ უკვე თითო სახის ენაზე განსაკუთრებით გამოსარკვეველია. ხშირათ ორი მომდინარეობის შეტაკებაც ხდება და დაუძღვრება და სრულებით მოსპობა განსაზღვრულ მოვლენის თუ განსაზღვრულ ბგერის.

საზოგადოთ. ენათ შეჯვარედინების შესახებ ერთი წეება კანონი ირკვევა ან გამოსარკვევე პრობლემათ წამოყენებულია იათეტიურ ენათმეცნიერების მიერ, მაგრამ უკვე ცხადია ის, რომ შეუჯვარედინებელი ენა არც კი სუფევს ქვეყნათ, თვით ენის, საკულტურო ენის განქნაში და მის შექმნის შეძლებულებით აღჭურვამი შეჯვარედინებას დიდი ადგილი უჭირავს. მარტივი ენა, როგორც უძღერი ან უსუსური არსება, ცხოვრების ბრძოლაში უჩინარ იქმნებოდა. თუ, სხვათა შორის, ქართული ენა დღესაც სუფევს, მისი შინაგანი სიმძლავრე მის მრავალფერ და მდიდარ ღონისძიებათაგან მომდინარეობს, ეგ თვისებათ წყარო. კი მისი რთული, არა ერთხელ შეჯვარედინებით შევსებული ბუნება განლაგს. მე ვგულისხმობ არა უცხო კულტურის შეთვისების ხანაში სხვა ენის მასალების სესხებას, არამედ სხვადასხვა ენის ნივთიერ და ფსიქოლოგიურ შეზავება-შეღვსას, შესისხლხორცებას ერთ

¹ შიუ. Schuchardt-ის სპ. იმავე აზრის დასაცვილოთ უდაბნოში მიღიდებულ სპით იქცა.

Ian ara erǝbunebovani, aramed or ǝu metbunebovani meǝvaredinebuli enebi. Gabatonebul enaǝmeǝmirebanı enaǝ meǝvaredinebis proǝesi meutknarebel debulebaǝ miaǝmaǝ¹, magram ǝven masala gvaidulebs mis aǝiarebas.

Amisda miǝedviǝ, mtknari uviǝoba aris sqvaǝa moris, roǝa miǝebuli enaǝmeǝmeruli moǝǝvrebə gvarımunebs, rom ena enisgan iǝvisebs viǝomǝ marto sitkvebs da aras dros morǝologıur movlenebs. Raoden garegan gavlenazea saqme mıvardnılı, romelsaǝ kulturuli ǝu sqva ram sitkvebis sesǝeba mosdevs, amas arǝ ǝven uarvkopǝ, magram roǝa ara ǝelovnur - kulturuli daaǝloveba, aramed eǝnokulturuli meerǝeba-meereva ǝdeba sqvasasqva enaze molaparake naǝesavebis, ese ıǝı, eǝnogeniuri an naǝesavǝmbadı proǝesi tarmoebs, erǝı da meore enisaganaǝ ganurǝvelaǝ iǝviseba sitkvebiǝ da morǝologiuri movlenebiǝ, rasakvirvelia, ǝonetikuri ǝvisebaniǝ, ra gantkobilebiǝ an ra metnaklebobıǝ, eg ukve ǝıǝo saǝıs enaze gansakuǝrebiǝ gamosarkvevelia. Qımraǝ ori momdinareobis metakebaǝ ǝdeba da dauǝlureba da srulebiǝ mospoba gansazǝvrul movlenıǝ ǝu gansazǝvrul bgeris.

Sazogadoǝ, enaǝ meǝvaredinebis mesaqeb erǝı tkeba kanonı ırkveva an gamosarkvev problemaǝ tamokenebulia iapetur enaǝmeǝmirebis mier, magram ukve ǝǝadıa is, rom meudvaredinebeli ena arǝ kı suǝevs qveknad, ǝviǝ emis, sakulturo enis gaǝenami da mis meqmnis medlebulebiǝ aǝǝurvamı meǝvaredinebas didı adǝılı utıravs. Martivi ena, roǝorǝ uǝluri an ususuri arseba, ǝǝovrebis brǝolanı uǝınar ıqmneboda. ǝu, sqvaǝa moris, qarǝuli ena dǝesaǝ suǝevs, mısı minaganı simǝlavre mis mravalǝer da mdıdar ǝonıǝǝiebaǝagan momdinareobs, eg ǝvisebaǝ tkaro kı mısı rǝuli, ara erǝǝel meǝvaredinebiǝ mevsebuli buneba gaǝııavs. Me vgulisǝmob ara uǝǝo kulturis meǝvisebis ǝanamı sqva emis masalebis sesǝebas, aramed sqvasasqva emis nivǝier da ǝsiqologiur mezaveba-melesvas, mesıǝıǝorǝebas erǝ

¹ Prop. Schuchardt'is ǝma imave azris dasaǝvelaǝ uǝabnomı mǝǝǝadebel ǝmaǝ ıǝǝa.

ფსიქოლოგიურ ერთეულში. აქიდან წარმოებს, ვთქვათ, ის, რომ ქართულ ენას ორი რიტმი აქვს, განურჩეველათ მუდმივ ორ ხმის ამალალებზე დამოკიდებული, სიტყვის ბოლოიდან წათვლით გინდა მეორე მარცვალზე, გინდა შესამეზე. ქართულ ენაშივე ერთი, ვთქვათ, ძირეული წანალკეი მისინობა შტოის მსტვენავ (свистящий) ჯგუფს ეკუთვნის, მეორე წანალკეი, აგრეთვე ორგანული, მის არსებისთვის სრულიათ მკვიდრბუნებრივი, ეკუთვნის მქშინავ ან სპირანტ შტოს, მაგალითათ: ხელი, manus (მისგან—ვახლებ, ვეხები და სხვა), მქშინავ წანალკეს ეკუთვნის, მქშინავ შტოის ბუნების მექან ენის კერძია ქართულ ენის ჩასახვაში და წარმოშობაში. მისი ფარდი სიტყვა მსტვენავი წანალკეის რიგზე, იმავე სიტყვის განსახდვრული კანონებით შეცვლილი სახე ქართულს არ დაუკარგავს, მაგრამ იგი მას შეუნარჩუნებია სხვა მნიშვნელობის გამოსაქმელათ. სიტყვა „ხელ“ის სამსტვენავ-ჯგუფო სახე უნდა ყოფილიყო „ძალ“ი და ქართული სიტყვა „ძალ“-ი (აქიდან—ძლევა, ვძლე, აგრეთვე—ვაძლე) სწორეთ იმავე სიტყვას წარმოადგენს, რომელიც პირველ, როგორც „ხელ“-ი, მხოლოთ ხელს ნიშნავდა. ეგ საკითხი მეტათ რთულსანიტერესოა, მაგრამ ვწყვედ დანარჩენი მოხსენების მოსასწრებლათ.

არც საზოგადოებრივი მნიშვნელობას არის მოკლებული იათეატური თეორია, ცხადია, ყოველი იათეატოვანი ერთი დანტერესებული უნდა აყოს იმ სწავლაში, რომელიც მის დედამიწის ზურგზე გაჩენას აშუქებს, მის დედა ენის წარმოშობას და განვითარებას, სხვა ენებთან განწყობილებას ნათელს ჭიენს. მაგრამ ამ ბუნებრივ ეგოცენტრული ინტერესზე არ ვამბობთ. ჩვენ თვალში გვაქვს ამოღებული უფრო ფართო საზოგადოებრივი მნიშვნელობა იათეატური თეორიის, ერთი—მსოფლიო, მეორე—სრულიათ მსოფლიო თუ არა, ყოველ შემთხვევაში ევროპული, მესამე—ადგილობრივი, მაგრამ მთელკავკასიური.

იათეატური ენათმეცნიერების ბელადობით თუ ერთი მხრით მარტო იათეატური ენების მასალებზე, სამი ხანის, სინთეტურის, ავლუტინატურის და ფლექსიური ხანის მონაცვალეობის გამოუქებით, საზოგადოთ ენის ცხოვრებას ვხედავთ. მეტყველების პირველ გაჩენიდან, თავდასწყისში თვით პირუტყვთა და პირმეტყველთა საზღვართ შემკერებელ ღიანდაგს ვაწკვთ და შემდეგ ენის წინსვლით განვითარებას ყოველ მის

φσιqologiur erðeulm. Aqidan tarmoebis, vðqvað, is, rom qar-
 ðul enas ori ritmı aqvs, ganurðevelað mudmiv or qmıs amağ-
 lebaze damokıdebulı, sıtkvıs boloidan taðvıñı gında meore
 marðvalze, gında mesameze. Qarðul enamıve erðı, vðqvað, ðireuli
 tanalekı msısınob ıttoıs mstvenav (свистящій) ðguφs ekuðvnıs,
 meore tanalekı, agreðve organuli, mıs arsebisðvıs srulıað
 mkvıdr - bunebrıvı, ekuðvnıs mqımnav an spirant ıttoıs, magalı-
 ðað: ðel - ı, manus (mısgau—vaðleb, veðebi da sqva), mqımnav
 tanaleks ekuðvnıs, mqımnav ıttoıs bunebis meqon enıs kerđia qar-
 ðul enıs ðasaqvaııı da tarmomobanı. Mısı çardı sıtkva mstvenavı
 tanalekıs rıgze, imave sıtkvıs gansazğvrulı kanonebıð meşv-
 lılı saçe qarðuls ar daukargavs, mağram ıgı mas meunarðunebıa
 sqva mnıııvnelobıs gamosaðqmelað. Sıtkva «ðel» - ıı samstvenav-
 ðguφo saçe unda koçıhko «đal» - ı da qarðulı sıtkva «đal» - ı
 (aqıdan—đleva, vđlev, agreðve—vaðlev) storeð imave sıtkvas tar-
 moadgens, romelıð pırvel, rogorð «ðel» - ı; mqıloð ðels nııı-
 navda. Eg sakıðqı metað rðul-santeresoıa, mağram vıtkved danar-
 ðemı moçsenebis mosastreblað.

Arð sazogadoebrıv mnıııvnelobas arıs moklebulı ıaçeturi
 ðeoria. Öqadıa, kovelı ıaçetovanı erı daıteresebulı unda
 ıkos im stavlamı, romelıð mıs dedamıtıs zurgze gaşenas amu-
 qebs, mıs deda enıs tarmomobas da ganvıðarebas, sqva enebðan
 gantkobılebas naðels hçens. Mağram am bunebrıv egoðentrul
 ınteresze ar vambobð. Öven ðvalmı gvaqvs amoğebulı uçro
 çarðo sazogadoebrıvı mnıııvneloba ıaçeturi ðeorıs,
 erðı — msoçlıo, meore — srulıað msoçlıo ðu ara, kovel
 memðqvevamı evropulı, mesame — adgilobrıvı, mağram mðel-kav-
 kasiuri.

ıaçeturi enaðmeðnierebis beladobıð ðu erðı mqırıð marto
 ıaçeturi enebıs masalebze, samı qanıı, sımşeturıs, aglutınaturıs da
 çleqsıuri qanıı monaðvaleobıs gamomuqebıð sazogadoð enıs ðçov-
 rebas vqedavð metkvelebis pırvel gaşenıdan, ðavdasatkısmı
 ðvıð pırutkvða da pırmetkvelða sazğvarð memaerðebel han-
 dags vatevð da memdeg enıs ııısvlıð ganvıðarebas kovel mıs

საფეხურზე მოვსდევთ სისტორიო ხანის წინეთ გასრულ საუკუნეების განმავლობაში, მეორე მხრით იათეკურ ენებთან შეჯვარდინებით წარმოშობილი ახალსახეები რთული ენების, განსაკუთრებით ევროპული, აგრეთ წოდებული, ინდოევროპული მოდგმის ენები სწავლებებს იძლევიან. საზოგადოთ ენის წინსვლით განვითარებას მოვსდით ჩვენ დრომდი და ამ განვითარების შემოქმედებითი ხერხნი და პირობები სრულიათ ნათლათ გავითვალისწინოთ მის სამეკმისო ცხოვრებაში. ამ გვარათ დონისძიებანი გვეძლევა თვალ და თვალ შევამოწმოთ კაცობრიობის ენის გაჩენა და ზრდა, მისი სამეკმისო გასავლელი გზა, და უკვე იმოწმება, რომ ენის შექმნის და განვითარების პროცესში პირველხარისხიანი შემოქმედებითი ძალა შემოაქვს შეჯვარდინებას, რამდენათ ენა რთულ შეჯვარდინების პროცესს ექვემდებარება, იმდენათ იგი უფრო თვართო საკაცობრიო ენათ იზრდება, და თან ენის ზრდის პროცესში კლებულბს ბუნებრივი ალღოს მნიშვნელობა და მატულობს რეფლექტურნი მომენტები, ენა ბუნებრივ ეთნურ ზრდისაგან გადადის ხელოვნურ საზოგადოებრივ შენებაზე, ენა იქნება საზოგადოების მასურ შეკნების მიერ. და რა ენის გაჩენის და ზრდის კანონები დღეს თუ ხვალ ჩვენ წინ უნდა გადიშაღონ ნათლათ, ცხადია, პრაქტიკული პრობლემა დგება ჩვენ წინაშე — საყოველთაო კაცობრიობის ენის შექმნის პრობლემა, მსოფლიო ენის არა თუ შექანურათ მიზნის მიმწევის, როგორც ესპერანტო, არამედ ფსიქოლოგიურათაც მთელი კაცობრიობის საერთო დონისძიებათ ნასარგებლის და სულისკვეთებათ გამომეტყველის. პრობლემა ცოცხალ ენის შექმნას გვიდრის, ისეთი მსოფლიოთ საკაცობრიო ენის, რომელიც ანაგებით ცოცხალი იქნება, თუმცა ხელოვნურათ ამსებული. ამ პრობლემას, სრულებით პრაქტიკულს, დიდი მნიშვნელობა მეცნიერულიც აქვს, რადგან თვით ენათ კვლევა-ძიება სულ ახალ ნიადაგზე დასაყენებელია და მისი მოწყობა ძირითად გამოცვლას მოითხოვს ძიებაკვლევის გზებისას. მიზნათ ენათმეცნიერებას ექნება არა ძველათ გაბატონებული ენების უმეტესათ მკვდრების, მხოლოთ კვლევა, არამედ სამთელკაცობრიობდამეკმისში მოსავლენი ენის რთული, უსაზღვრო შეძლებულებით სასურბუნების შესწავლა და მეცნიერულათ ხელის მოწყობა მისი სინამდვილეში ხორცშესხმისთვის, რაც თავის და თავათ ბოღას მოუღებს შემთხვევით ამა თუ იმ გაბატონებულ ერის მეტყველების ბრძანებ-

saq̄urze movsdev̄ saistorio q̄anis t̄inē gasrul saukunoebis gan-
mavlobam̄, meore m̄q̄rī iapetur eneb̄an medvaredinebī t̄armo-
mobili aq̄alsaq̄eebī r̄uli enebis, gansakūrebī evropuli, agrē t̄ode-
buli, indoevropuli modgmis enebi samvalebebs idlevian sazo-
gadō venis t̄insvhī ganvīarebas movsdiō ōven dromdi da
am ganvīarebis memoqmedebī q̄erq̄ni da pirobebī srulias̄
nas̄las̄ gavīvalistinō mis samermiso ōq̄ovrebam̄. Am gvarā
ḡonis̄dieban̄ gvedleva ōval da ōval mevamotmō kāsobriobis
enis gāena da z̄rda, misi samermiso gasavlehī gza, da ukve
imotmeba, rom enis meq̄mnis da ganvīarebis prōsesū p̄irvel-
q̄aris̄q̄ovan̄ memoqmedebī d̄ala memoaqvs medvaredinebas, ram-
denā ena r̄ul medvaredinebis prōsess eqvemdebareba, imdenā
igi upro q̄ar̄o sakāsobrio enā izrdeba, da ōan enis z̄rdis
prōsesū klebulobs bunebrīvi alq̄os m̄nīw̄neloba da matu-
lobs repleqturi momentebi, ena bunebrīv ēsnur z̄rdisa-
gan gadadis q̄elovnur sazogadoebrīv m̄enebaze, ena imeneba sa-
zogadoebis masur megn̄ebis mier. Da ra enis gāenis da z̄rdis
kanonebī d̄ges ōu q̄val ōven t̄in unda gad̄walon nas̄las̄, ōq̄adia,
praqtikuli problema dgeba ōven t̄iname — sakovel̄ao kāsobri-
obis enis meq̄mnis problema, msōphīo enis ara ōu meq̄anurā m̄-
zn̄is m̄im̄tevis, rogor̄ ō esperanto, aramed q̄siq̄ologiurāsā
m̄seli kāsobriobis saeno ḡonis̄diebā nasargeblis da sulis-
kvedebā gamometkvelis. Problema ōōq̄al enis meq̄mnas gvidris,
isēni msōphīō sakāsobrio enis, romelī ō anagebī ōōq̄ali
iq̄neba, ōum̄sa q̄elovnurā amenebuli. Am problemas, srulebī
praqtikuls, didi m̄nīw̄neloba mēm̄nerulī ōqvs, radgan ōvī
enā kvleva-dieba sul aq̄al madagze dasakenebelia da misi
motkoba d̄ir̄iad gamōsvlas mōīq̄ovs dieba-kvlevis gzebisas.
Miznā enāmēm̄nerebas eqneba ara d̄velā gabatonebuli enebis,
um̄tesā mkvdrebī, m̄q̄olō kvleva, aramed sam̄elkāsobriobo
mierm̄is̄ū mosavleni enis r̄uli, usaz̄vro medlebulebī savse
bunebis m̄estavla da mēm̄nerulā q̄elis motkoba misi s̄inam̄dvi-
lem̄i q̄or̄ōmes̄q̄m̄isāvis, rā ōavis da ōavā bolos mouq̄ebs
mem̄q̄vevī ama ōu im gabatonebul eris metkvelebis br̄daneb-

ლობას და კაცობრიობის ფსიქოლოგიის ზრდას. სამუდამისათ გაათავისუფლებს ვიწრო ფარგალში ჩამწყვდევისგან.

კიდევ! უკუვამ კარგათ იცის ნამდვილი მემკვიდრეობის და ჩამომავლობის შემოქმედებითი ძალი. მაგრამ ჩვენ არ უნდა დავმალეთ ან დავაყენინოთ არც ის აშკარა მოვლენა, თუ რა ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა აქვს ერთა ურთიერთობაში ხელოვნურათ გამომშუქებულ ჩამომავლობის საკითხს, ნამდვილი მემკვიდრეობის დამოუკიდებლათ. თუმცა საზოგადოებრივი ღირებულებანი ეკონომიურ ფუძეებზე აღმოცენებენ ხოლმე, და ამ ნივთიერებალურ ნიადაგზე ვითარდება და ცვლილობს კიდევაც სინამდვილეში ნაანდერძევი ბუნებრივსულიერი ლტოლვა, მაგრამ თავისას მოქმედობს შთამომავლობის შესახები ხელოვნურათ გამომშუქებული და საუკუნეთა მიმდინარეობაში შეზღდილი თვალსაზრისი ჩაცოხებით. შეთვისებული. იგი ნივთიერ ნიადაგზე აღმოცენილ საზოგადოებრივ ცხოვრებას ჰმოსავს კაცობრიული განწყობილებით, რომლის იდეურ გამართლებას ადამიანი უნებლიეთ ეძებს და ჰპოვობს მისგან სისხელთ მიხეულ და მისხნევე შთამომავლობაში, ნათესაურ კავშირში, ეთნოლინგვისტურ მემკვიდრეობაში. ევროპელებს საკუთარი წარჩინებულების გენეალოგია აქვსთ შექმნილი, ზოგადი მოდგმის და ცალკეცალკე თითოეკრის, რომელსაც იაფეტურ თეორიის ძალით ძირი უფარდება. არა თუ რომანულ-გერმანული ეგოცენტრიზმის, სრულიათ ევროპული, მთელ ინდოევროპული ეგოცენტრიზმის ბოძს ფეხი ეშლება.

შვამდინარეთიდან პირენეთა კუნძულამდე გავრცელებულ იაფეტულ ნათესავს იმდენი ეთნური და კულტურული ელემენტი შეუტანია შვანძელეთის და მასეჟდ ჩრდილოით მოწოდულ ერების ანაგებაში და ხელოვნებაგანათლებაში, რომ ევროპელების გამოყოფა წინასისის იმავე პირფანდელ მოდგმის მკვიდრ ერებისგან და ნივთიერათ უჩინარ რადაც განეებებულ ინდოევროპობასე დამყარებული მათი რასული წარჩინებულება, როგორც ზღაპარი ან უნიადგო მისტიური სწავლა, უკვლოთ უნდა გაქარდას. შვანძელეთის და შვამდინარეთამდი წინასისის ძველი წინსვლის წარჩინებულება მარტო ევროპელებს არ ახსიათებს. იგი ახსიათებს მთელ დიად და ფართო ნათესავერ წრეს, რომელიც გარემოცავს ყველა ევროპულ და წინასისის ერს, მიუხედავათ მის ნათესაობისა ინდოევროპულ მოდგმისთან.

lobas da kašobriobis psihologus zrdas samudmisoš gaašavisužlebs vitro ņargalmi šamtkvdevisagan.

Kidev! Kvelam kargaš išis namdvili memkvidreobis da šamomavlobis memoqmedebiši dāli. Magram ņven ar unda davmaloš an davakninoš arš is aukara movlena, šu ra psihologiuri mni-mvneloba aqvs erša uršieršobami ņelovnuraš gamomuqebul šamomavlobis sakišqs, namdvili memkvidreobis damoukideb-lāš. Ūumša sazogadoebrivi ņirebulebami ekonomuur ņuđeebze aņmoišeneben ņolme, da am nivšier-realur niadagze višardeba da švilobs kidevaš sinamdvilemi naanderđevi bunebriv-sulteri Itolva, magram šavisas moqmedobs mšamomavlobis mesaņebi ņelovnuraš gamomuqebuli da saukuneša mimdinareobami mezdili švalsazrisi šagonebiš mešvisebuli. Igi nivšier niadagze aņmošenil sazogadoebriv šņovrebas hmosavs kašobriuli gantkobulebiš, romlis ideur gamaršlebas adamiani unebheš edebs da hpoulobs mišgan sasaņeloš mišneul da mi-sašnev mšamomavlobami, našesaur kavmirimi, ešno-lingvistur memkvidreobami. Evropelebs sakušari taršinebulebis genealogia aqvsš meqmniš, zogadi modgmis da šalk - šalke šišo eris, romelsaš iapetur šeoris dāliš diri uvardeba. Ara šu romanul - germanuli egošentrizmis, sruhaš evropuli, mšel indoevropuli egošentrizmis bođš ņeņi ewleba.

Švamdinarešidan Pireneša kundulamde gavrišelebul iapetel našesavs imdeni ešnuri da kulturuli elementi meutania Šivaņmelešis da mazed šrdiloš motolil erebis anagebami da ņelovneba - ganašlebami, rom evropelebis gamokoža Tinaasus imave pirvandel modgmis mkvidr erebisgan da nivšieraš ušinar raņaš gankenebul indoevropobaze damkarebuli mašri rasuli taršinebuleba, rogorš žņapari an unadago mistiuri stavla, ukvloš unda gaqardes. Šivaņmelešis da Švamdinarešamdi Tinaasus đveli tinsvlis taršinebuleba marto evropelebs ar aņasiašebs. Igi aņasiašebs mšel diad da ņaršo našesavur tres, romeliš garemoišavs kvela evropel da Tinaasus ers, muqedavaš mis našesaobisa indoevropul modgmasšan.

იგი ახსნათებს მთელ კაცობრიობას, რომელიც თანამედროვე განათლებით დაწინაურებულ თუ დასაწინაურებელ წრეში მოთავსებულია. რომ ზოგი ერი ამ კაცობრიულ ერთობას კულტურულათ ჩამორჩენილია, ეს გარემოება ეგრე არ სცვლის საეთნოლოგიის სტრუქტურასა და სიძლიერეს, რომელიც სულ სხვა ნიადაგზეა სახსნელი. თვით ერთგული ერთეულების დაყოფა კულტურისა და კულტურაზე ხელშემოქმედებულ ან თითქმის სრულყოფილ უკულტურო კლასათ ან წოდებათ. აქ დამოკიდებულება უფრო დაწინაურებულების ნებაყოფლობაზეა, ვიდრე ჩამორჩენილ ნაწილის აღსაფასებელი ნიჭიერების მოკლებულ ეთნოლოგიის სტრუქტურაზე. თუ მანაც და მანაც ინდოევროპელებით აყოყმანებული ადამიანი წმინდა ინდოევროპულ მოდელის საჭიროებას უფრო გამოყოფით ისტორიულ დაფასებას მოინდომებს, ის ნათლად დაინახავს, რომ ინდოევროპულ წმინდა რასას, პირიქით, თავის შემოტანილი ბარბაროსობით ყოფილი აფრთხილებული კულტურა დაუნარცხავს. შემდეგ დანარცხვისაგან გადარჩენილ ელემენტების ძალით და მათი ნამდვილი შემკვიდრების მიღებით ფიქსე წამოყენებული კულტურა. მაგრამ მაშინაც გაძლიერებული რომლებსებოვანი კაცობრიობა, ატავისტურათ თავის ჩატანილი ინდოევროპული ბარბაროსობის გასამარჯვებლათ, სხვა არა ნაკლებ შემკვიდრე ან ნამდვილ შემკვიდრე ერებს სიმართლის მოკლებულ სწავლას თავზე ახვევს, ვითომც ინდოევროპელებმა მათდა ნახანდერძევი ბუნებრივი წარსინებულება ყოფილიყოს, და ნივთიერ მონების უწინ სულიერათ ამონავებს. ერთი მაკალითი ერის სულიერათ ამ გზით დაძაბუნების და დახაჯვის არ შეიძლება არ გაგიზიაროთ. სულ ოცდა ათი წელიწადი არ იქნება, რაც სანქციონირა გერმანულ უერნალში¹ ერთი მეცნიერი Miguel de Unamuno ისწავნათ სწორდა შემდეგს ბასკების შესახებ:

„ვინაიდან ძველი ბასკთა ერის აღსაგ გასაცნობათ ერთათ ერთი არსებული ძველი ბასკური ენა არის, და სხვა გზით ვერც წარწერილ ვერც სანეროთმოდფრო ძველებში, ვერც გარდმცემალეკანდებში ვერც ვზოულობთ ვერავითარ ნაშთებს ბასკურ წარსრულ კულტურისას, არ მესმის (no sé), თუ როგორ შესძლო ბან Ampère'მა თავის *Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle* უერდნობ-

¹ Zeitschrift für Romanische Philologie (1893, XVII), 33.

Igi aqasiašebš mšel kašobriobas, romeliš žanamedrove ganaslebiš datinaurebul žu dasatmaurebel tremi mošavsebulia. Rom zogi eri am kašobriul eršobas kulturulaš žamorženilia, es garemoeba egre ar sšvlis saešno-lingvistosakišqis arsebiš mqares, rogorš sul sqva niadagzea asaqsneli žviš erovnuli eršeulebiš dakoža kulturosan da kulturaze qelmemoklebul an žižqmis srulebiš ukulturo klasaš an todebaš. Aq damokidebuleba upro datinaurebulebiš nebamkožlobazea, vidre žamorženil natilis odnavaš bunebriv nižierebiš moklebul ešno-lingvistur modgmaze. Œu mainš da mainš indoevropelobiš akokmanebuli adamiani tminda indoevropul modgmis natirnaqulevis gamokožiš istoriul dažasebas moindomebs, is našlaš damaqavs, rom indoevropelš tminda rasas, piriqiš, žavis memotanli barbarosobiš kožili akvavebuli kultura daunaršqavs. Illemdog danaršqvisagan gadarženil elementebis dailiš da maši namdvili memkvidreobis mižebiš qeqze tamokenebula kultura. Magram mamnaš gadherebuli ršulbunebovani kašobrioba, atavisturaš žavis žatanli indoevropuli barbarosobis gasamaržveblaš, sqva ara nakleb memkvidre an namdvil memkvidre erebs simaršlis moklebul stavlas žavze aqvevs, višomš indoevropeloba mašda naanderževi bunebrivi taršinebuleba kožilikos, da nivšier možebis utin sulheraš amonavebs. Erši magališi eris sulheraš am gziš dađabunebis da dašagvris ar memidlia ar gagiziaroš. Sul ošda aši tehtadi ar iqneba, raš samešniro germanul jurnalni¹ erši mešneri Miguel de Unamuno ispanuraš sterda memdegs baskebis mesaqeb:

«Vinaidan đveli baska eris odnav gasašnobaš eršaš erši arsebuli đegli baskuri ena aris, da sqva gziš verš tarteril, verš sažurošmodžvro đglebui, verš gardmošema-legendebui, ver ypoulobš veravišar namšebš baskur tarsrul kulturisas, ar mesmis (no sé), žu rogor mesdlo b-n Ampère'ma žavis *Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle* ukrdnobe-

¹ Zeitschrift für Romanische Philologie (1893, XVII), 33.

ლათ (თუ სსურდნობელ სავსათ არ შივიღებთ ერთ სარკობოფო (amfibologico) სიტყვას) გამოთქმა, რომ ბასკთა ერთ ცივილიზაციის მოწინამდგრე იყო, ან როგორ ბრძანებს იმავე ბასკებზე ბანი Blanc de Saint-Hilaire (*Les Euskariens*), რომ იგინი პირვანდელ ხანათ ცივილიზაციის და ჭეშმარიტების შეიღნი არიან, ან Whitney, რომ ბასკები, სხანსო, შემოვარდნილ ინდოევროპელთა მიერ დასავლეთ ევროპის დამსხვრეული ცივილიზაციის ნაშთნი არიან. გასა შესაძლებელია ამ გვარათ დაინგრეს ცივილიზაცია, რომ მისი საკვალევიც აღარა დარჩეს?

„ბასკთა ერთ არის თითქმის უისტორიო ერთ მე-VIII საუკუნემდი ქრისტეს შობის შემდეგ, და აგეთი აზრები, პრეტენსიები ან დაჩემებანი გატაცებულ მწერლებს, უფრო პოეტებს, ვიდრე მეცნიერ მკვლევრებს ახასიათებენ, მათი გამოგონილობით და ფენტაზიებით, რომელი გასავალი ჩვენ ქვეყანაშიც არ აქვს სავსებით, უცხოეთის მეცნიერებს კი ჩვეულებრივ აკვირვებენ“.

იფიქრებთ, ბ-ნი მეცნიერი Unamuno უცხოტომელი ბორტგამზრახველი მოღვაწე იყო, ბარონ ბრამბუესის კვალზე, რომელიც ამტკიცებდა, რომ მე-XIII-ე საუკუნემდი არ ყოფილა რა ქართულ ერისაო პირიქით, Miguel de Unamuno თავის ტომის მოსიუვარულე ნამდვილი ბასკია, მაგრამ იმოღვენათ გადაგვარებულია, იმდენ სამდვილი თვითცნობის და შეგნებულობის ყოველ დონისძიების მოკლებულია, რომ უდიერთ და სრულებით ჭეშმარიტების წინაღმდეგ სწერს (p. 147): „რაც შემეხება მე, ბუნებით ბასკს, ბასკეთს მუდამ ნაცხოვრებს და ბასკურათ მოლაპარაკეს, არ მიპოვია არავითარი ნაშთი ამ პრეტენზიული კულტურის, მით უმეტეს, რომ მთელი ჩვენი ჟულტურა ლათინური არისო(!)“. თქვენდა შიმიგდია გადასწვევლათ, თუ მართო ბასკეთშია შესაძლო ასეთი დაქვეითება ეროვნულ შეგნებულობის და აქვს თუ არა ასეთ სულიერ დავარდნას ერისას საზოგადოებრივი მნიშვნელობა?

ადგილობრივ არა ნაკლები საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს ბუნებრივოფსიქოლოგიურ ნათესობას კავკასიის ერებისას, ჩვენი ახალი ენათმეცნიერული მოძღვრება ამ საერთო კავშირს ხომ უტყუვრათ ნათელ ყოფს. ეკ მკვიდრთა ბუნებისაგან აღმოსახქეთავი ფსიქოლოგია, ენათმეცნიერულათ აღმოჩენილი მისი წყარო რას ასწავებს?

laš (šu sakrdnobeł sagnaš ar mivigeš erš saortopo (amfi-
bologico) sıtkvas) gamošqma, rom baska eri šivilizašus mo-
tinamđgvre ikoo, an rogor brđanebs imave baskeze b-nı Blanc
de Saint-Hilaire (*Les Euskariens*), rom igını pırvandel qanaš
šivilizašus da teumaritebis uvilnı ariano, an Whitney, rom
baskebi, sšanso, memovardnıl indoevropelša mier dasavleš
Evropıs damsqvreuli šivilizašus namšni ariano. Gana mesad-
lebelia am gvaraš daingres šivilizašia, rom mısi nakvaleviš
ağara daršes?

«Baska eri aris šišqmıs uistorio eri me-VIII saukunemdı
Qristes IIIobıs memdeg, da agešı azrebi, pretenziabi an daše-
mebanı gatašebul mterlebs, uęro poetebš, vidre mešnier-
mkvlevrebs aqasiašeben, mašı gamogonılobıš da fantaziabiš,
romeliš gasavalı šven qvekanamıš ar aqvš savsebiš, ušqoešıs meš-
nierebs kı šveulebrıv akvirveben».

Içıqrebš, b-nı mešnieri Unamuno ušqotomeli borotgam-
zraqveli moğvate ikos, baron Brambeusıs kvalze, romeliš amtkiš-
ebda, rom me-XIII-e saukunemdı ar koęıla ra qaršvel erisao.
Pırıqıš, Miguel de Unamuno šavis tomıs mosikvarule namdvi-
lı baskia, magram imodenaš gadagvarebulia, imden namdvlı
šviššnobıs da megnebulobıs kovel ğonıšdiebis moglebulia,
rom udieraš da srulebiš teumaritebis tinağmdeg sters
(p. 147): «Raš wemeqeba me, bunebiš baskš, Baskešs mudam naš-
qovrebs da baskuraš mołaparakes, ar mıpovia aravišarı namšı am
pretenziuli kulturıs, mıš umetes, rom mšeli šveni kultura
lašınurı arıso(?)». Өqvenda mımgdia gadasatkvedlaš, šu mar-
to Baskešunia mesadlı asešı daqveišeba erovnul wegnebulobıs
da aqvš šu ara aseš sulier davardnas erisas sazogadoebrıvı
mnıuvneloba?

Adgilobrıv ara naklebi sazogadoebrıvı mnıuvneloba aqvš
bunebrıv-ęsiqologıur našesaobas Kavkasıs erebisas, šveni
aqalı enašmešnieruli mođgvreba am saeršo kavıms qom utkuv-
raš našel koęs. Eg mkvidrša bunebisagan ağmosašqeqavı ęsiqo-
logia, enašmešnierulaš ağmošenılı mısi tkaro ras aštavebs?

იგი ქმნის ახალ იდეურ ნიადაგს კავკასიის ერების, კავკასიის მკვიდრთა ერთობისათვის, იგი აშკარათ ყოფს ამ ერთობის ფსიქოლოგიურ სპირობებს, რასაც იმავე ქვეყნის ბუნების ძალთა ეკონომიური შესწავლა ღალატებს და საუკუნეებში არა ერთხელ მომხდარი კავკასიის საზოგადოებრივ აღშენების ბრწყინვალე ცდა ცხად ყოფს. მაგრამ ბუნებრივ ფსიქოლოგიურ ნათესაობას ხელოვნური ზრდა-განვითარება სჭირია, იგი უნდა შეინარჩოს კავკასიის მკვიდრ ყოველ ერმა, ყველაზე ადრე უფრო შეგნებულმა და მის უფრო თავისუფლათ მოახრე ნაწილმა, ახალგაზრდობამ, მომავლის სამდივლ შეთაოსნებმა, როგორც წინსვლის უსაჭიროესი ბუნებრივისტორიული ფაქტორი.

ისტორიულ სწავლათ საზოგადოებრივ მნიშვნელობას ვერ ვინ უარ ყოფს, როგორც ვერ უარყოფება ჩაცონების ძლიერი მოქმედება. ძველ საზოგადოებათ საღვთოწერილზე დაფუძნებული იდეურობა შესწევდა. ახალ ევროპაში, საფრანკეთის დიდ გადატრიალების შემდეგ, დავრდა რა ეკლესიის გავლენა და ღირება, ინდოევროპულობაზე ან არიობაზე დასყარებულ საზოგადოებათ იდეურობამ მონივრება ძალი. ევროპაში. საქართველოში თავისი მსვლელობა ქქონდა ისტორიული ნიადაგის ძებნას საზოგადოებრივი იდეურობისათვის: საშვალსუკუნეებში პირველ, როცა განათლება და მწერლობა ეკლესიის მესვეურთა ხელში იყო, ან მათ გავლენას ქვეშ, ქართველებს დინასტიურათ მანისც ებრახელებს უხლოვებდენ, ბაგრატოვანები ენათესავებოდენ მეტსაღმუნე დავით მეფეს. მაგრამ თავდა-სხნაურობის ისტორიულ იდეურობამ ადგილობრივ გადმოცემებზე გადმოიარა, და ჭაბკის მამათმთავრობა წამოაყენა, არა თუ მარტო ქართველთა და სომეხთა, მთელ კავკასიის ერთა და ტომების პირველ მამათმთავრათ ჯერ იჩინა გმირი ჭაბკ (ჭაოს), ესე იგი ბასკთა ანუ მესხთა ტომის ეზონიმი. ამ საზოგადოებრივ ადრე შეგნებულ ერთობის გამოწვეულ სწავლას ქქონდა თანამედროული მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიულ აყვავების მთელ ხანაში, რადგან საქართველო ეთნოგრაფიულ ქართლს უწინაც არ წარმოადგენდა, დავით აღმაშენებლის გამარჯვების შემდეგ კი თამარის და მის მომდევნოთა ეპოქამდი მეტადრე ერების გაერთიანება იყო, საყოველთაოთ ყველას შეერთებულ ერების ფსიქოლოგიურ და ეკონომიურ მოთხოვნნილუბათა დაკმაყოფილებაზე დასყარებული მთლიანობა. ამ რთულ მთლი-

Igi qmnis aqal ideur madags Kavkasus erebis, Kavkasus mkvidr-
ša eršobisašvis, igi amkaraš kops am eršobis psiqologjur
satiroebas, rasaš imave qveknis bunebis đalša ekonomijuri mestavla
ğağadebs da saukunoebmı ara eršqel momqdarı Kavkasus saz-
gadoebriv ağımenebis brtkinvale šda šqad kops. Magram bunebriv-
psiqologjur našesaobas qelovnurı zrda-ganvišareba sti-
ria, igi unda meizardos Kavkasus mkvidr kovel erma, kvelaze
adre upro megnebulma da mis upro šavisuqlaš moazre na-
tilma, aqalgazdobam, momavalis namdvil mešaosneebma, rogorš
tinsvlis usaširoesi bunebriv - istoriuli qaqtori.

Istoriul stavlaš sazogadoebriv mnımnvelobas vervin uar
kops, rogorš ver uarikošeba šagonebis đleri moqmedeba.
Đvel sazogadoebaš sağvšoterilze daqudnebuli ideuroba mes-
tevda. Aqal Evropamı, Saqrangesis did gadatrialebis memdeg,
davarda ra eklesis gavlena da ğireba, indoevropelobaze an
ariobaze damkarebul sazogadoebaš ideurobam moiqveta
đali. Eg Evropamı. Saqaršvelomı šavisı msvleloba hqonda
istoriuli madagis đebnas sazogadoebrivi ideurobisašvis:
samvalsaukunoebmı pivel, roša ganašleba da mterloba
eklesis mesveurša qelıı iko an maš gavlenas qvem, qaršvelebs
dinastiuraš mainš ebraelebs uaqllovebden, Bagratovanebi ena-
šesaveboden mepsalmune Daviš mepes. Magram šavad-aznaurobis
istoriul ideurobam adgilobriv gadmošemebze gadmoıara,
da Haykis mamašmšavroba šamoakena, ara šu marto qaršvel-
ša da someqša, mšel Kavkasus erša da tomebis pivel ma-
mašmšavraš đer išina gmıri Hayk (Haos), ese igi baskša anı
mesqša tomis eponimı. Am sazogadoebriv adre megnebul er-
šobis gamotveul stavlas hqonda šanamedrouli mnımnveloba
Saqaršvelos istoriul akvavebis mšel qanaamı, radgan Saqarš-
velo ešnografiul Qaršis utinaš ar tarmoadgenda, Daviš Ağma-
menebelis gamarđvebis memdeg kı Őamaris da mis momdevarša
epoqamdı metadre erebis gaeršianeba iko, sakovelšaoš kvela
meeršebul erebis psiqologjur da ekonomijur mošqovnil-
baša dakmakofilebaze damkarebuli mšhanoba. Am ršul mšli-

ანობამ უზრუნველ ყო, სხვათაშორის, თავისუფალ ქალაქების აღორ-
ძინება და განვითარება, კავკასიელთ ადგილობრივ ბურჟუაზიის შექმ-
ნა. ერთი მაგალითი: არას დროს ნამდვილი ეროვნული განვითარება
და ეროვნულ კილოზე ამოსხმული ხელფენება, განსაკუთრებით ხუ-
როთმოდღობა, იმდენათ არ აუფავებულა სომხეთში, როგორც ანის
ქალაქში სწორეთ მამინ, როცა ის საქართველას ერთეულობის ნაწილს
შეადგენდა. თუმცა ცხოვრების შეგნებულ მოთხოვნებით გამოწ-
ვეული, ქართველთა ჰაოსნობის ისტორიული თეორია გამოგონილება-
კი არ განდდა ან, როგორც პროფესორი პეტრანოვი ჰგონებდა, უფიცი-
სომეხ მონაზონის შენათხზი ქართველობის დასაცინებელათ, ის იყო-
ძველ ეთნურ გადმოცემების წიაღთაგან გადმონახქევი ისტორიული-
ცნება. სომხური ბოროტგანზრახულობისაგან მისი დამოუკიდებ-
ლობის დასახსნიათებლათ გმარა მოვიგონოთ ის, რომ „ჭაჟი“ ნიშნავს
ანუ წარმოადგენს ეთნურ ტერმინს ბასკს ანუ მესხს, და მიუხედავთ-
იმისა, თუ რა დიდი ღვაწლი მიუძღვის მესხებს ქართული კულტურის
შექმნაში, განა ვინმე ახლა თავს იღებს, უარ ყოს იმავე მესხთა ტომის
მნიშვნელობა ქართველთა ეთნურ ტიპის ჩასახვაში და გამოუმუშავებაში?

ახლანდელ ხანაში აგრეთვე აქვს საქართველას მოთხოვნილება,
თავის ფსიქოლოგიური მთლიანობა ბუნებრივათ წარმოაშუქოს და
რეალურ ისტორიული შეგნებულობით განამტკიცოს. მაგრამ ახლა
განა ქართველ ერს ნაკლები აზრის სიფართოვე უნდა შესწევდეს, ვიდ-
რე მე - XI — XII საუკუნეში და ნაკლები კრიტიკულ მსჯელობის
შეძლებულება უნდა ახსნიათებდეს, რომ სავალ საუკუნეებში შემატი-
ანეთ მეცნიერებით შემუშავებულ ძველ გარდმოცემას დასჯერდეს და
თავის საზოგადოებრივ შეგნებულობით ზურგი უქციაოს იაფეტურ-
თეორიას, როცა ის, ახალ სამეცნიერო იარაღით აღჭურვილი, ამტკი-
ცებს, რომ მთელი კავკასია ერთი მოდგმის ნათესავებით ან მათთან
ეთნურათ შეღესულ ტომებით არის გაშენებულ-დასახლებული; რომ თუ
ვინმე შემოვარდნილა უცხოეთსლთაგან, საუკუნეთა განმავლობაში ფსი-
ქოლოგიურათ იგიც გაიაფეტოვანებულა ნათესაურ შეჯვარდინებით.

ახალ ენათმეცნიერულ მოძღვრებას, ადრე თუ გვიან, ერთი პრაქტი-
კული შედეგიც უნდა მოუყვას აუცილებლათ, და სჯობს ადრე, ვიდრე
გვიან. კავკასიაში წინსვლას გზაზე მედგრათ ეხიჩრებოდა მუდამ
პრაფალებიანობა. რასაკვირველია, რამდენი ენაც არის, იმდენი სულიც.

anobam uzrunvel ko, s'qvasamoris, savisuçal qalagebis aǵor-
dineba da ganviṣareba, kavkasiel adgilobriv burjuazis meqm-
na. Erṣi magaliṣi: aras dros namdvili erovnuli ganviṣareba
da erovnul kiloze amosqmuli qelovneba, gansakuṣrebiṣ qur-
rosmoḡvreba, imdenaṣ ar akvavebula Somqesmi, rogorṣ Anis
qalaqmi storeṣ mamim, roṣa is Saqarṣvelos erṣeulobis natils
meadgenda. Ṭumṣa ṣqovrebis megnebul moṣqovnilibiṣ gamot-
veuli, qarṣvelṣa haosnobis istoriuli ṣeoria gamogonileba
ki ar gaqlda an, rogorṣ profesorı Patkanovi hgonebda, uviṣ
someq monazonis menaṣqzi qarṣvelobis dasaknnebelas, is iko-
ḡvel eṣnur gadmoṣemebis tiaḡṣagan gadmonaṣqeqi istoriuli
ṣneba. Somquri borot-ganzraqulobisagan misı damoukideb-
lobis dasaqasiṣebleṣ kmara movigonos is, rom «hayk» unmnavs
anu tarmoadgens eṣnur termins basks anu mesqs, da muqedavaṣ
misa, ṣu ra dıdı ḡvati muḡḡvis mesqebṣ qarṣuli kulturis meq-
mnami, gana vinme aqla ṣavs idebs, nar kos imave-mesqṣa tomis mni-
mvneloba qarṣvelṣa eṣnur tipis ṣasaqvami da gamomumavebamıṣ?

Aqlandel qanamı agreṣve aqvs Saqarṣvelos moṣqovniliba,
ṣavis psiqologuri mṣlianoba bunebrivaṣ tarmoamıqos da
realur istoriuli megnebulobiṣ ganamtkiṣos. Magram aqla
gana qarṣvel ers naklebi azris sıparṣove unda mestevdes, vid-
re me-XI—XII saukunemi da naklebi kritikul mṣdelobis
medlebuleba unda aqasiṣebdes, rom samval saukuneebmi memati-
aneṣ meṣnierebiṣ memumavebul ḡvel gardmoṣemas dasderdes da
ṣavis sazogadoebriv megnebulobiṣ zurgi uqṣios raqetur
ṣeorias, roṣa is, aqal sameṣniero taraḡıṣ aḡturvili, amtki-
ṣebs, rom mṣeli Kavkasia erṣi modgmis naṣesavebiṣ an maṣṣan
eṣnuraṣ melesul tomebiṣ aris gamenebul-dasaqlebuḡ, rom ṣu vinme
memovardiula uṣqosesiṣagan, saukuneṣa ganmavlobami psiqolo-
giuraṣ igıṣ gaaqetovanebula naṣesaur medvaredmebiṣ.

Aqal enaṣmeṣmerul moḡḡvrebas, adre ṣu gvian, erṣi praqti-
kuli medegıṣ unda mokves auṣileblaṣ, da sıqobs adre, vidre
gvian. Kavkasiamı insvlas gzaze medgraṣ eqıṣreboda mudam
ıpravalenianoba. Rasakvirvela, ramdenı enaṣ aris, imdenı sulie-

რი სიმდიდრე, იმდენი ფსიქოლოგიური ფერად-ფერადობა სუიკეს ერთ მოდგმის მკვიდრთა შორისაც, იმდენი კულტურულათ მოსარიგებელი სხვადასხვა გამომეტყველება მოქმედობს, და ერთ მტირე რიცხოვან მოდგმისათვის, როგორც აწინდელი იათუტოვანები არიან, რომლებიც ახლა მოიპოვებიან კავკასიაში გადაჩენილ მკვიდრ ერებში, ფერადობის და განსხვავების გადათელვა და ერთ ენაზე გადასვლა, რა დაწინაურებული ენაც რომ იყოს, დიან დაამცირებს იმ სალაროს, იმ სავანსურს, სიდანაც დაუბრკოლებლათ ძალას უნდა აკრებდეს კავკასიის ყოველი ერი, თუ იგი დამოუკიდებლობას არა მარტო საპირადლო ნივთიერ წარმატებისათვის მოიხვეჭს, არამედ როგორც საყოველთაოდ სიკეთეს, განსასდგურელი მოდგმის სულიერი სიმდიდრის თავისუფლათ გამოსახატავათ და თავის შემოქმედებითი წილის შესატანათ სავანობრიო კულტურაში. მაგრამ ახლახან ამ რთულ და სამეგრისო საკითხს არ ვარკვევთ, თუმცა იათუტურ ენათმეცნიერებან აქაც საზოგადოებრივი დვარწლი ელის: ადგილობრივი ენების ღრმა გამოკვლევით მათ შესწავლას და საერთო მოდგმის ფსიქოლოგიაზე აფერადფერადებულ სხვადასხვაობის შეთავისებას გაუადვილებს ეველა შეგნებულ მკვიდრს.

ჩვენ ახლა მხოლოდ საზოგადოებრივ ცხოვრების გარკვეულ გაერთიანების ერთ მეტათ დამაბრკოლებელ სავანს შევეხებით: იათუტურ ენათმეცნიერება უკვე ქმნის ერთს საერთო ტიპზე ამოსხმულს საყოველთაოდ მეცნიერულათ გამომუშავებულს ანბანს. ახლანდელი აწიოკებული მდგომარეობა კავკასიაში ამ მხრით სწორეთი ისტორიულ ნახანდერძვე ჩამორჩენილობას მოწმობს. რამდენი შეგნებული ერი, იმდენი თავის მსგავს ბეკრათათვისაც განსხვავებული ასოები. მე კარგათ მესმის, თუ რა გრძნობას გამოიწვევს აკეთი წინადადება კავკასიის ძველი კულტურის მექან ერებში. მაგრამ აქ ისტორიული მომენტის შეგნების საკითხია და არა გრძნობის, და ქართველებს უფრო ადვილათ შეუძლიათ ანბანის წარმავლობა შეიგნან, ვიდრე სხვა ერს. ქართველებს არა ერთხელ შეუცვლიათ თავის ანბანი. ქრისტიანობის ადრინდელ ანბანს თავი რომ დავანებოთ, კმარა მიუთითოთ სუტურ და მხედრულ ანბანზე. ძველი სარწმუნოებრივი კულტურის ხანაში ქართველები ხმარობდენ სუტურ ანბანს. როცა ფეოდალური კროფნული კულტურა შემუშავდა, ანბანი სულ სხვა ტიპის შეიქმნა მთელი ქართველ მაღალწოდებისთვის, მხედრობისათვის, და იგი შემდეგ კროფნულ

in simdidre, imdeni psiqologium perad-peradoba supers erd modgmis mkvidrda morisađ, imdeni kulturulađ mosarigebeli sqvadasqva gamometkveleba moqmedobs, da egre msire rıđqovan modgmisađvis, rogorđ atindelı iapetovanebi arian, romlebiđ aqla moipovebian Kavkasiani gadarđenil mkvidr erebun, peradobis da gansqvavebis gadađelva da erđ enaze gadasvla, ra datinaurebuli enađ rom ikos, diaq daamđirebs im salaros, im sagandurs, sidanađ daubrkoleblađ đalas unda ikrebdes Kavkasus koveli eri, su igi damoukideblobas ara marto sapırado nivđier tarmatebisađvis moiqvets, aramed rogorđ sakovelđao sikeşes, gansazğvruli modgmis suleri simdidris đavisuqlađ gamosaqatavađ da đavis memoqmedebiđi tilis mesatanađ sakađobrio kulturam. Magram aqla-qan am rđul da samermiso sakıđqs ar varkvevđ, đumđa iapetur enađmeđnierebas aqađ sazogadoebrivi ğvatli elis: adgılobrivi enebis ğrma gamokvleviđ mađ meštavlas da saerđo modgmis psiqologıaze aperedperadebul sqvadasqvaobis međvisebas gauadvilebs kvela megnebul mkvidrs.

Đven aqla mđolođ sazogadoebriv đqovrebis garegnul gaerđianebis erđ metađ damabrcolebel sagans meveqebis: iapeturi enađmeđniereba ukve qmnis erđs saerđo tipze amosqmuls sako velđao međnierulađ gamomunavebuls anbars. Aqlandeli atiokebuli mdgomareoba Kavkasiani am mđriđ stoređ istoriul naanderđev đamorđenilobas motmobs. Ramdeni megnebuli eri, imdeni đavis msgavs bgerađađvisađ gansqvavebuli asoebi. Me kargađ mesnis, su ra grđnobas gamoitvevs agesi tinadadeba Kavkasus đveli kulturis meqon erebunı. Magram aq istoriuli momentis megnebis sakıđqia da ara grđnobis, da qarđvelebs upro advılađ meudliađ anbars tarmavaloba meignon, vidre sqva ers. Qarđvelebs ara erđqel meudvıliađ đavis anbarı. Qristianobis adrındel anbars đavi rom davanebođ, kmara muđısođ quđur da mđedrul anbanze. Đveli sartimnoebrivi kulturis qanani qarđvelebi qmarobden quđur anbars. Rođa qeodalıri erovnuli kultura memunavda, anbarı sul sqva tipis meiqmna mđeli qarđvel mağaltodebısađvis, mđedrobısađvis, da igi memdeg erovnul

ანბანთ განდა, სხვა ერთგან გამოყოფელ სპვალსაუკუნის წოდებ-
რიყეროვნულ ანბანთ. მაგრამ აწ მოვლენილ ხანას, როდესაც ახალ
მსოფლიო კულტურას — ევროპაში გაჭვივების დღეებში ჩამდგარ
მსოფლიო კულტურას — ეტანება საქართველო, მას სჭირია ეროვ-
ნების უფრო ღრმა და ფართო თანამედროველი შეგნება და მას ევა-
ლება მეზობლებთან შეერთებულად მიღებულ მსოფლიო კულტურის
წინსვლა უზრუნველყოს და მით შემძლე შეიქნას თავის ეროვნული
პროვინცია ცხოვრების სინამდვილეში ნივთიერათ გამოჭქანდაკოს
სავსებით, მას აგრეთვე სჭირია, საგულისხმეა, სათანამედროვეო მეტ-
ნიერული ანბანი, ბეგრათ იაფეტურ ბუნების ფსიქოლოგიურ ან-
ლიზზე და კონცეფციასზე აკებული და სახით საყოველთაო დედო-
ასოების ყვლიბზე ჩამოსხმული და მას ევალება დაიცვას შვასმელეთის
მსოფლიო კულტურის ასოების, ლათინურ ასოების მიღებით, ერთი
საყოველთაო ანბანი აღვილობრიყეროვნული განსხვავების ერთ კა-
ნონზე გამოხატულებით გამომთქმელი მთელი კავკასიისთვის. ვიდრე
ეს ანბანი არ გადიდგებება, ვიდრე ამ გვანათ საყოველთაო მნიშვნე-
ლობა, ერთგვარი გარკებული მსოფლიობა ნივთიერათ მანისც არ მიე-
ნიჭება შეერთებულ კავკასიის კულტურულ გულისთქმას, მანამ ერთი
ანბანით წინ იქნება უძრომლათ წამდგარი კულტურულ გაბატონების
საქმეში კავკასიის ნიადაგზე ყველა უცხოქვეყნული მსოფლიო მწერ-
ლობა, ყოველი რიცხვეულათ წარმატებული და მსოფლიობაზე შეჩვეუ-
ლი ენა.

იაფეტური ენათმეცნიერების მარტო მეცნიერული მნიშვნელო-
ბა რომ გაფითვალისწინათ, ცხადია, რომ მისი დაცვა და განვითარება,
მისი ჩაღრმავება და გაფართოება, მისი გაპროპაგანდება არის საჭი-
რო, მაგრამ რა გზით? ძველი გზა აღარ კმარა. დაგვიანებით აღმო-
ჩენილს ვრცელ, უზარმაზრათ ვრცელ ჰლონიზონტების გამოშვალ მოძ-
ღვრებას ერთი აღამიანის ან ერთეულების შრომა აღარ ყოფნის, ვე-
რას უშველის, მუშაობა უნდა მოერთოს მოკელი კრებულის, კოლექტი-
ური, ამიტომაც —

1) მანისც და მანისც აქ არ შევხერდები მსოფლიო ენის, სამერ-
მისო აუცილებელ ენის ინსტიტუტის საკითხზე; დასავლეთ განათლე-
ბულ ევროპაში ესლა ხანათ ბატონობს სიმთლით კარჩანკეტლობის
და მომძრობის კაცჭამია ეროვნული პრინციპი და ზურგს უქტვეს ძველ

anbanas¹ gaqda, s¹va er¹agan gamomko¹zel samvalsaukunois todeb-
riv - erovnul anbanas. Magram at movlenil qanas, rodesas¹ aqal
mso¹ho kulturis — Evropam¹ gativrebis dgeebim¹ samdgar
mso¹ho kulturis — etaneba Saqar¹velo, mas stria erov-
nebis upro grma da qar¹so sanamedrovuli megneba da mas eva-
leba mezoblebsan meer¹debilas¹ migebul mso¹ho kulturis
tinsvla uzrunvelkos da mas memde meiqnas savis erovnuli
pirovneba sqovrebis samandvilem¹ niv¹stiera¹s gamohqandakos
savsebis, mas agre¹sv¹e stria, sagulisqmoa, sa¹sanamedrovo me¹-
nieruli anban¹, bgeras¹ iacetur bunebis psiqologur ana-
lizze da konce¹psiaze agebuli da saq¹is sakovel¹sa¹o dedo
asoebis kalibze samosqmuli da mas evaleba dasvas Hiva¹qmele¹sis
mso¹ho kulturis asoebis, lasmur asoebis migebis, er¹i
sakovel¹sa¹o anban¹ adgilobr¹v - erovnuli gansqvavebis er¹ ka-
nonze gamoqatulebis gamom¹qmeli m¹eli Kavkasus¹sv¹is. Vidre
es nabidi ar gadidgmeba, vidre am gvara¹s sakovel¹sa¹o mm¹ynelo-
loba, er¹gvar¹ garegnuli mso¹hoba niv¹stiera¹s main¹s ar mie-
n¹teba meer¹debul Kavkasus kulturul gulis¹qmas, manam er¹i
nabidis tin iqneba umromlas¹ tamdgar¹ kulturul gabatonebis
saqmem¹ Kavkasus niadagze kv¹ela us¹qoqvekn¹eli mso¹ho mter-
loba, koveli ris¹qveulas¹ tarmatebuli da mso¹hobaze me¹sv¹eli
ena.

Iaceturi enasme¹nierebis marto me¹snieruli mm¹ynelo-
ba rom gavisvalistino¹s, sqadia, rom misi dasva da ganv¹stareba,
misi sa¹grmaveba da gapar¹stoveba, misi gapropagandeba aris sat¹-
ro, magram ra gzi¹s? Dveli gza a¹gar kmara. Dagviane¹bis a¹gmo-
qem¹is vr¹sel, uzarmazra¹s vr¹sel horizontebis gamulel mod-
gvrebas er¹i adamianis an er¹deulebis uroma a¹gar ko¹qnis, ve-
ras umvelis, mumaoba unda moer¹dos m¹eli krebulis, koleqti-
vuri, amitomas¹ —

1) Main¹s da main¹s aq ar me¹sv¹erdebi mso¹ho enis, samer-
miso ausilebel enis institutis sakis¹qze; dasayles¹ gana¹le-
bul Evropam¹ eq¹la qana¹s batonobs sunq¹nis¹ kar¹stamketlobis da
meom¹qobis ka¹stamra erovnuli prin¹si¹pi da zurgs us¹sevs dvel

უსამართლოებათ მომხმარებელი უოველგვარ გაერთიანებას, რუსეთში კი თეზიკური ცნობების საშინელება შეცნობებს საშვალებას არ ძაღვეს, რომც დაფუძნდეს აკეთი ინსტიტუტი, ნორმალურ მუშაობის პირობებში ადრე ჩადგეს.

მაგრამ უოველ შემთხვევაში —

2) ადრე თუ გვიან, უფრო ადრე, ვიდრე გვიან, უნდა შეიქმნას შესაფერი იაფეტური ინსტიტუტი საერთოშორისო სადმე, იქ „სადმე“ სადაც შეცნობების ევროპული ნიადაგი სუფევს მისი ხელსაყრელ მომზადებულებით. რა გეგმასუ ამოიქნება ეკ ინსტიტუტი, უკვე სატექნიკო მხარეს უკადგეს, მაგრამ იქ უნდა იყოს მოთავსებული შეცნობიერი თეორიული და შეცნობიერი პრაქტიკული კვლევა-ძიება ევლე-იაფეტურ ერების შესახებ, მათ სიტუვიერ და ნიფთულ სიძველეთ შესწავლა, რადგანაც ახლა წამოყენებულია დიდი შვანმელეთური კულტურის და მის შემქმნელ მოდემის პირობებმა, ამ კონკრეტულ ან ხორცშესხმულ სვანის მიხედვით ევლეა კერძომცოდნეთ შემოგროვება: საჭირო, რომ ამის შემდეგ ადარ დაქსაქსულ ძალებით, ანამედ შეერთებული ძალით ერთათ მუშაობდენ, ერთმანეთის მსმენი და მომხმარე, მველევანნი ბასკურის, ქართულის, მეგრულაჭანურის, სვანურის, აფხაზურადიგურის, წოვასთუშურაქისტურასენურის, ვანის-ლურს-მულაწარწერათ ხალდურის, ძველი ელამურის ლურსმულის, შუმერულის, ქეტურის და ევლეა მცირეასიურ სხვადანსხვა წარწერილ ენების, ეტრუსკულის და მათთან შეკავშირებულ ენების, როგორც სომხური და სხვა.

3) ვიდრე ასეთ დიდ თვარგაღსე მოწყობილი სიაფეტმეტეველი ინსტიტუტი აღორძინებოდეს, რომელსაც, რასაკვირველია, თავისი ორგანო ექნება დროგამოშვებითი, თავისი შრომები და მათი სერიები, საჭიროა ახლავე დაუყონებლივ დროებით დაფუძნდეს საერთოშორისო სერია, რომელმაც ევროპულთ, სანამ ახალი უფრო გაწვრთნილი ძალანი მოიმზადებოდენ, მიაწოდოს მათ შეხვეულ ერთს და ერთ ან სხვადანსხვა უოთილ მსოფლიო ენასეის, რაც დღემდე გამოქვეყნებულია, ან გამოსაქვეყნებლათ მხათ არის იაფეტურ ენათ და იაფეტურ თეორიის შესახებ. ასეთი ერთი გამოცემა ვიდევაც დაიწყო პროფესორ ბრაუნმა, ამხანაგურათ ჩამიძლოლია თან რა, სათაურით გერმანულათ Yaphetische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens და სხვა.

usamaršloebaš momspob kovelgyar gaeršianebas, Rusešim ki
čizikuri šgovrebis samineleba mešnierebs samvalebas ar adlevs,
romš dazudnes ageš instituti, normalur mumaobis piro-
hebm adre šadges.

Magram kovel memšqvevam —

2) adre šu gvian, upro adre, vidre gvian, unda meiqmnas me-
saperi iapeturi instituti saeršmoriso sadme, iq «sadme»,
sadaš mešnierebis evropuli niadagi suševs misi šelsakrel
momzadebulebiš. Ra gegmaze amoiqneba eg instituti, ukve sa-
teqniko mšares meadgens, magram iq unda ikos mošavsebuli meš-
meruli šeoruli da mešmeruli praqtikuli kvleva - šieba
kvela iapetur erebis mesaqeb, maš sitkvier da nivšeul sidveleš
mestavla, radganaš aqla tamokenebulia didi mvaqmelešuri kultu-
ris da mis memqnel modgmis problema, am konkretul an
qoršmesqmul sagnis miqedviš kvela kerdomšodneš memogrovebaa
satiro, rom amis memdeg ašar daqsqsul šalebis, aramed meer-
šebuli šališ eršas mumaobden, eršmaneršis msmeni da momq-
mare, mkvlevarni baskuris, qaršulis, megrul-šanuris; svanuris,
ašqazur - adigeuris, tova - šumur - qistur - šešnuris, Vanis lurs-
mul - tarteraš qalduris, šveli elamuris lursmulis, iumerulis,
qeturis da kvela mšireasur sqvadasqva tariteril enebis,
etruskulis da maššan mekavunrebul enebis, rogorš somquri
da sqva.

3) Vidre aseš did čargalze motkobili sarapetmetkvelo
instituti ašordindebodes, romelsaš, rasakvirvela, šavisi
organo eqneba drogamošvebiš, šavisi iromebi da maš serie-
bi, satiroa aqlave dankonebliy droebiš dazudnes saeršmo-
riso seria, romelmaš evropeliš, sanam aqali upro gatvršnili
šalani momzadeboden, miatodos maš mešveul eršs da erš an
sqvadasqva košil msošlio enaze is, raš dšgemdi gamoqveknebulia
an gamošaqqekneblaš mzaš aris iapetur enaš da iapetur šeorus
mesaqeb. Aseš erš gamošema kidevaš dauko profesor Braunma,
amqanaguraš šamidšoha šan ra, sadauris germanulaš Yapheti-
tische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens da sqva.

4) მეოთხე ხელსაყოფი არის, და არც ეს დასაყოფსებელია—ადგილობრივი სამკვლევრო ინსტიტუტები შეგნებულ იაფეტოფან კრების ქვეყნებში: ერთი საქართველოში, ერთი ბასკეთში, იქნება სან სებასტიანში, სადაც ახლა არსებობს ახლათ დაფუძნებული ბასკური ენის აკადემია, ერთიც, თუ ოანამგრძობლობა და შეგნებულობა აღმოგვიჩინდება რომესთ მეცნიერთა წრეში, რომხეთში. ერთი ადგილობრივი სამკვლევრო ინსტიტუტი, სხვაფრივ განსაკუთრებითი მიზნის მიმდევარი და შესაფერათ მოწყობილი, უნდა დაარსდეს იტალიაში, სადაც არათუ მარტო მდიდარი ეტრუსკული ენის მასალა მოითხოვს მას, არამედ თვით იტალიელების ინტერესი მათი კულტურის თავისებურებისადმი, თვით მათი ხელაფნების ერთს ბუნებრივ ძლიერ წყაროსადმი.

საქართველოში—თფილისში იაფეტურ თეორიის სამეცნიერო ინსტიტუტებზე აკებული ინსტიტუტი კიდევაც იყო დაფუძნებული, მაგრამ თავის დასაწყის ხანაში ჩაქრობას მიახლოვებია, როგორც ახლაც შევიტყვე ვარიზში მოსფლის შემდეგ.

დღეის დღეს დიდი ხიფათი ადგია თავზე იაფეტურ თეორიის, იაფეტური ენათმეცნიერება ამ წუთში უკიდურეს გაჭიფრებს განიცდის. რომ მეცნიერების რწმენა არ მქონდეს, თავისდა თავათ გარემოებანი ეგრე უკულმართათ არიან თავმოყრილი, ლამის ფთქვას, ნორჩი დარგი მეცნიერების იღუპება.

ევროპაში მის უცნობლობას და მიუღებლობას არ ვიხები. კმარა გამოფთქვას ის სინამდვილე, რომ დღევანდელ დღემდი არც ერთ დასაფლეთ ევროპის უნივერსიტეტში ქართული ენის კათედრაც არ სუფევს, ვინღა ეძებს იაფეტურ თეორიის რთულ მოთხოფნილებებს და კავკასიის და არა კავკასიის მრავალ საჭირო ენათ შესწავლის საიაფეტომეტყუელო ჟეროფან გამართფას. აქ, დასაფლეთი ევროპაში, ახლანდელ პირობებში ქართულის სპეციალისტი რომ გამოჩენილყო, მარი ბროსეს კვალზე უნდა ევლო, სადმე თავშესაფარი ემოფა თავის სამეცნიერო სულისკვეთების დასაკმაყოფილებლათ, მოგეხსენებანი, მარი ბროსე თავის მეცნიერულ აღფრთოფანების და სამკვლევრო სიმწყურფალის დასაკმაყოფილებლათ ვარიზიდან პეტერბურგში გადასახლდა. საფრანგეთში, თვით ვარიზში, მას შემდეგ ასი წელი გადის, ერთი ნაბიჯიც არ წაუდგამთ წინ, ვირიქით, უკან წასრულას საქმე, პეტერ-

4) Meoðqe qelsakozi aris, da arš es dasakovnebelia — adgilobrivı samkvlevro institutebi megnebul iacetovan erebis qveknebmı: eršı Saqarşvelomı, eršı Baskeşmı, iqneba San Sebastianı, sadaş aqla arsebobs aqlaş daqudnebuli baskurı enis akademia, eršı, su şanamgrdnobloba da megnebuloba aqmogvışndeba someqş meşniersa tremı, Somqesum. Eršı adgilobrivı samkvlevro instituti, sqvazriv gansakuşrebişi miznis mimdevarı da mesaperaş motkobili, unda daarsdes Italiamı, sadaş araşu marto mdıdarı etruskuli enis masala moışqovs mas, aramed şvis italiebis interesi maşı kulturis şavis sebuobısadmı, şviş maşı qelovnebis erşs bunebriv dlier itarosadmı.

Saqarşvelomı — Şpilismı iacetur şeoris sameşniero interesebze agebuli instituti kidevaş iko daqudnebuli, magram şavis dasatkis qanamı şaqrobas maqlovebia, rogorş aqla mevitkve Parızımı mosvlis memdeg.

Dğeis dğes didi qıpaşı adgia şavze iacetur şeorias, iaceturı enaş - meşnereba am tuşmı ukıdures gaşvirebas ganişdis. Rom meşnerebis ritena ar mqondes, şavisda şavaş garemoebamı egre ukuğmarşaş arian şavmokrılı, lamis vşqva, norşi dargı meşnerebis iğupeba.

Evropamı mis uşnoglobas da mruğeblobas ar veqebi. Kmara gamovşqva is sinamdvile, rom dğevandel dğemdi arš erš dasavleş Evropıs universitetım qarşuli enis kaşedraş ar suşevs, viŋa edebs iacetur şeoris rşul moşqovnilebebs da Kavkasus da ara Kavkasus mraval saşiro enaş mestavlis sarapetmetkvelo qerovan gamarşvas. Aq, dasavleş Evropamı, aqlandel pırobebım qarşulis speşialisti rom gamoşemliko, Marı Broses kvalze unda evlo, sadme şavmesaperı emova şavis sameşniero sulskveşebis dasakmakofileblaş. Mogeqsenebaş, Marı Brose şavis meşnerul aqşroşovanebis da samkvlevro simtkurvalis dasakmakofileblaş Parızidan Peterburgımı gadasaqlda. Saşrangeşmı, şvis Parızımı, mas memdeg ası telı gadis, erš nabıdış ar taudgamş tın, pıriqis, ukan tasrula saqme, Peter-

ბურჯში კი მარი ბროსეს დაარსებული ბუდე დღეს, ღამის, იერემიის საგოდებელ უდაბნოთ გახდეს, იქ გაწვრთნალი, მაგრამ იქიდან გაფრენილი შვანდნების ნამოქმედარი თვალისში, კერძოთ ქართულ უნივერსიტეტში ხომ მერმისში დასავასებული საქმეა. ჩვენ კი ამ წუთ-სე ვამბობთ. ბასკები, იმედია, დაინტერესდებიან. ბასკურის უდიადეს ლექსიკონის ავქსანი de Azkue დიდი თანაგრძნობით შემოეგება იათეტურ ენათმეცნიერების ახალ აღმოჩენას და ბასკური ენის აკადემიას უგვე მოახსენა მის შესახებ, და ენკენისთვეში „ბასკების დღეზე“¹ ორ წელში ერთხელ რომ მათი საყოველთაო გრება ხდება, ბასკურათ თუ ისპანურათ მოხსენება წიკითება ბასკური ენის იათეტური წარმოშობის შესახებ; იქნებ ვინმე მოისურვოს სწავლა, მაგრამ სად და ვისთან?

„მელთა კურელი უჩნს და მფრინველთა ცისათა საყოველი, ხალაქსა კაცისასა (ჩვენ შემთხვევაში - იათეტურ ენათმეცნიერების მუშაკს) არა აქუს, სადა თავი მოიდრიკოს“, ან, როგორც ბასკურათ უთარგმნიათ:

„ჩასერიკე ბადიტუსტე სილჭოაკ ეტა სერუეკა ჭიკაშტისეკ ოჭანცაკე, გისოხარენ შემეკე ეს დუ ორდეან ნონ ეტან ბურეა“.

საგულისხმობა, ჩვენ საკითხს პირდაპირად მხრით არ ვუხებთ, სრულებით ზურგს ვუქცევთ ნივთიერ მხარეს, რომელიც ჩვენ არ გვინტერესებს.

ჩვენ ნიშანში გვაქვს ამოდებული თვით იათეტური ენათმეცნიერება, მისი მართებული ამუშავების უზრუნველყოფა და მის ჯეროვანი სამკვლევრო მეცნიერული მოწეობილება, ორგანიზაცია.

დარწმუნებული ვარ, Marjory Wardrop¹ ის ფონდი ოქსფორდის უნივერსიტეტში, სადაც ამერიკელი Robert Blake¹, ჩემი მოწაფე მოწვეულია ძველი ქართულ ლიტერატურის კურსის წასაკითხავათ მასში (ამ დღეებში)¹, თავის ნაყოფს გამოიღებს; უნაყოფოთ არ დაჩხება არც ვენაში დაფუძნებული მედიკოსავლეთეთ სამკვლევრო ინსტიტუტი, სადაც ქართული და მეგრული შესწავლაში გართული არიან და განსაკუთრებით ლურსმულ წარწერათ უძველეს ენების ასახსნელათ გატაცებით ეტანებიან საზოგადოთ კავკასიურ ენებს; მათ

¹ [მ. ო. ვარდროპისგან შევითხვე, ბლეკის ცდივაც უხრულავთა დაბრუნებულთ, დეცემბრის წუთისთვის ოქსფორდშიც და ლონდონშიც].

burgum ki Mari Broses daarsebuli bude dges, lamis, Ieremis sagodebel udabnoš gaqdes, iq gatviršnili, magram iqidan gaprenili mavardnebis namoqmedari, Өzilismi, kerdoš qaršul universitetini qom mermisim dasařasebeli saqmea. Өven ki am tušze vambobš. Baskebi, imedia, damteresdebian. Baskuris udiades leqsikonis avqsoni de Azkue didi řanagrđnobiš memoegeba. iapetur enařmeřnierebis aqal ařmořenas da baskuri emis akade- mias ukve moařsena mis mesaqeb, da enkenišvevi «baskebis dgeze», or řelini eršqel rom maři sakovelsao kreba qdeba, baskurař řu ispanurař moařseneba taikiřqeba baskuri emis iapeturi tar- monobis mesaqeb; iqneb vurne moisurvos řtavla, magram sad da visřan?

«Melša qureli uřnis da męrinvelša řisada sakoreli, qolo đesa kařisasa (řven imemřqvevani iapetur enařmeřnierebis mu- niaks) ara aqis, sada řavi mođrikos», an, rogorř baskurař uřargmniař:

«Haserik badituste silhoak eta seruko hegaintnek ohan- řeak, gisonaren memek es du ordean non eřan buria».

Sagulisqmoa, řven sakiřqs pirovnul męriř ar veqebiš, řrulebiř zurgs vuqřevš nivřier męares, romeliř řven ar gvainteresebs.

Өven niianiui gvaqvs amoğebuli řviř iapeturi enařmeřnie- reba, misi maršebuli amunavebis uzrunvelkopa da mis đero- vani samkvlevro meřneruli motkobileba, organizařia.

Dartmunebuli var, Marjory Wardrop's řondi Oqsřordis universitetini, sadař amerikli Robert Blake'i, řemi motaře, motvenlia đveli qaršul literaturis kursis řasakiřqavař maisim (am dgeebim)¹, řavis nakořs gamoğebs; unakořoš ar daršeba arř Venaui dapudnebuli meağmosavleřeř samkvlevro instituti, sadař qaršuli da megrulis mestavlaui qaršuli arian da gansakusrebiř lursmul tarterař uđveles enebis asaqs- nelař gatařebiš 'etanebian sazogadoř kavkasur enebis, mař

¹ [B-n O. Vardropisgan mevitkve, Bleyks kidevař aursrulebia dapirebuli, leqđiebr taukiřqavs Oqsřordiniř da Londoniniř].

შორის Hüsing'-ი. მრწამს აგრეთვე ქართველი თბილისის უნივერსიტეტის ბრწყინვალე მომავალი ხეენ სინტერესო დარგში, თუ, მეცნიერების მსოფლიობას შეიგნებს რა განახორციელებს თავის მდიდარ შეძლებულებას, მთელი, ერთობლივად მთელი კავკასიის უნივერსიტეტით გახდეს. ეჭვს გარეშე, რომ ხან იქ, ხან აქ ხეენი პრობლემის მოსახრლე გამოცხადდება, როგორც ადრე, დასავლეთ ევროპაშიც. 17 ან რილის (1921) თარხით სტრასბურგელი პროფესორი, იოსებ კარსტი, მწერს, რომ იგიც მიუხიდავს ბასკურის და საზოგადოთ შვახმელოთის კულტურის საკითხს, იგიც უნათესავებს ბასკურ ენას კავკასიურ ენებს და ზოგს აზრს მიზიარებს, როგორც ახალ გამოსაცხადებულს, დიან მართალს და უგვე, დიდი ხანია. ბეჭდით გამოქვეყნებულს რუსეთში, პეტერბურგში, აღიარდ მეტი გარკვევით და დაბეჭდით. ამ გვარით, იმედია, რომ მომავალი იაფეტურ ენათმეცნიერების მზესი-მართლე სავსებით ამობრწყინდება მსოფლიო მეცნიერების ცის კამარზე, მაგრამ დღეისდღეს ამ ნორჩი დარგის გამომშუშავებელი ობოლი ბუდეც დასტრეულია და გავერანებაზე მიწვენილი, იგი ბუდე, სადაც ასე წლის განმავლობაში, როგორც შეუწყვეტილი კვლევაობის შედეგი, აღიარდინდა და ფითარდებოდა დედამიწის ზურგზე ერთით ერთი კავკასიურ დედა-ენათა სამკვლევრო შკოლა თავის დამოუკიდებელი მიმართულებით.

მაშ, დამითანხმებთ, საფუძველი მაქვს, ვთქვამ, რომ ეს საქმე, იაფეტური თეორია, ენათმეცნიერების ახალჩინილი მთელი ერთი დარგი, დღეის დღეობით უკიდურეს განსაცდელშია.

საზღვარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ 1921 წელში პეტროგრადში დაარსდა რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის საიაფეტოლოგიური ინსტიტუტი, წლის შემდეგ იაფეტურ ინსტიტუტით გადაქმული. ხანუვარ წლის თავზე ინსტიტუტმა გამოსცა „იაფეტური კრებულის“ პირველი წიგნი, რომელსაც მოსდევს ასაწყობათ სტამბაში გადაცემული მის წევრების ნაშრომთაგან შედგენილი კრებულის მეორე წიგნი. თავს იხენს ხეენ დარგში გაწაფული მოსარდი თავობაც. მაგრამ კარგებული გამარჯვებით ვერ მოვსტუფდებით. თან იფიქრებს მეცნიერული რეაქციის ვეშაპი და იაფეტოლოგიების წარმომადგენელთა

moris Hüsing'i. Mirians agreşve qarşvels Öçalışis universitetis brikinvale momavali şven samtereso dargını, şu, meşnerebis msoşlıobas meignebs ra, ganaşorşielebs şavis mıdar medlebulebas, mşeli, erşobilas mşeli Kavkasus universitetas gaşdes. Etvs garenrea, rom şan iq, şan aq şveni problemis mosarşle gamoşşaddeba, rogorş adre, dasavles Evropamıš. 17 aprilis (1921) şarıqış strasburgeli proşesorı, İoseş Karstı, mters, rom ıgıš muızıdavs baskurıs da sazogadoş İıvaşmeleşis kulturıs sakıqış, ıgıš unaşesavebs baskur enas kavkasur enebş da zogs azrs mızıarebs, rogorş aşal gamosaşşaddebels, diaş marşals da ukve, didi şania, betdış gamoşveknabuls Ruseşun, Peterburgını, oşond meti garkvevıš da dabedışebıš. Am gvaras, imedia, rom momavalını iaşetur enaşmeşnerebis mze-sımarşle savsebis amobrtkındeba msoşlıo meşnerebis şıs kamaraşe, magram dşeisdşes am norşı dargıs gamommuıavebeli obolı budeş dangreulıa da gaveranebaze mıtevmli, ıgı bude, sadaş aşı tlıs şannavlobamı, rogorş meutkveteli kvleva-dıebıs medegı, aşordında da vışardeboda dedamıtıs zurgze erşas erşı kavkasur deda-enada şankvlevro mıkola şavis damoukidebeli mımarşulebıš.

Manı, damedanşmebıš, saşıdveli maşvs, vşqva, rom es saşme, iaşeturı şeorıa, enaşmeşnerebis aşalşemli mşeli erşı dargı, dşeis dşeobıš ukıdures şansaşdelıma.

Sazşvargareşıdan dıbrunebis memdeg 1921 telını Petrogradını daarsda Ruseşıs Sameşnıero Akademıus Saıaşetmetkvelo İnstitutı, tlıs memdeg İaşetur İnstitutas gadaşqmulı. Naşevar tlıs şavze İnstitutıa gamoşşa «İaşeturı Krebulıs» ırveli tıgı, romelsaş mosdevs asaşkobaş ştambamı gadaşemulı mıš tevrebıs nauromşagan medgenlı krebulıs meore tıgı. Öavs ışens şven dargını gataşılı mozardı şavobaş. Magram garegnulı gamarşvebıš ver movstkuvdebıš, şan ışvıdebs meşmerulı reaşşıs vemarı da iaşetmetkvelebis şarmomadgenelı.

განსაკუთრებით ახალთაგან ანა ერთი გულგონი წამება ელის.
საქმე დაიდა და მსხვერპლიც დიდი სჭირია, სსუობრივი უფრო, ვიდრე
ნივთიერი. ფნახოთ! და ჩვენ არამ აღარც გვედინოს რისამე ნახვა,
სახლოდღათ სიმაართლის გამარჯვება ეჭვს გარეშეს, და ახლაც ფაქტი-
ურათ ჩვენია, საიფექტუეფელა ანა მარტო საქართველო, მთელი
გავკანას, მთელი შვანშელეთი და ბევრი რამ კიდევ სედ მიუღლილი.
სამკალი ფრიად არს. ჩვენ აუცილებელ მოწინაღმდეგეთ სუ ვეამებით,
ხმა არ გავსცეთ! ფისმინოთ და ფიშრომოთ! იშრომეთ! მუშაობა და
მუშაკნი გვაკლია.

gansakuðrebiš aqalðavobas ara erš golgoðuri tameba elis. Saqme diadia da msqverpliš didi stira, zneobriyi uqro, vidre nivneri. Vnaqoð! Da ðven rom aqarš gveğirsos risame naqva, sabolovoð simarðlis gamarqveba etvs garemea, da aqlaš qaqturað ðvenia, saqetmetkveloa ara marto Saqarðvelo, mðeli Kavkasia, mðeli Ilvaqmeleš da bevri ram kidev zed mikolili. Samkali qriad ars. Øven auðilebel motinağmdegeð nu veomebið, qma ar gavsðeð! Visimmoð da vumromoð! Imromeð! Muwaoba da muwakni gvakha.

Издания Петроградского Института Живых Восточных Языков

1. Марр Н. Я. К изучению современного грузинского языка. 1922 г.
2. Марр Н. Я. Чем живет яфетическое языкознание. 1922 г.
3. Тубянский М. И. Образцы бенгальской литературы. 1923 г.
4. Самойлович А. Н. Несколько дополнений к классификации туземных языков. 1922 г.

Представлены для напечатания:

1. Алексеев В. М. Выборки из китайской прессы за 1920—1922 г.
2. Владимирцов Б. Я. Образцы современного монгольского книжного языка.
3. Владимирцов Б. Я. Образцы современных живых монгольских речей (Зап. Монголия).
4. Ромаскевич А. А. Современная персидская пресса в образцах.
5. Михайлов М. и Фахрутдинов Х. (под ред. Самойловича, А.) Современная османская пресса в извлечениях.

Подготавливаются к печати:

1. Бертельс Е. Э. Отрывки современной персидской прозы.
2. Ромаскевич А. А. Поэзия современной Персии.
3. Тубянский М. И. Курс языка хинди.
4. Самойлович А. Н. Начальный учебник османского языка.
5. Самойлович А. Н. Начальный учебник узбекского языка.
6. Котвич В. Л. Обзорение Монголии.